

Barmaszat. Tanintezetek szamara. (Viehzucht zum Gebrauch für Lehranstalten.) (hung.)

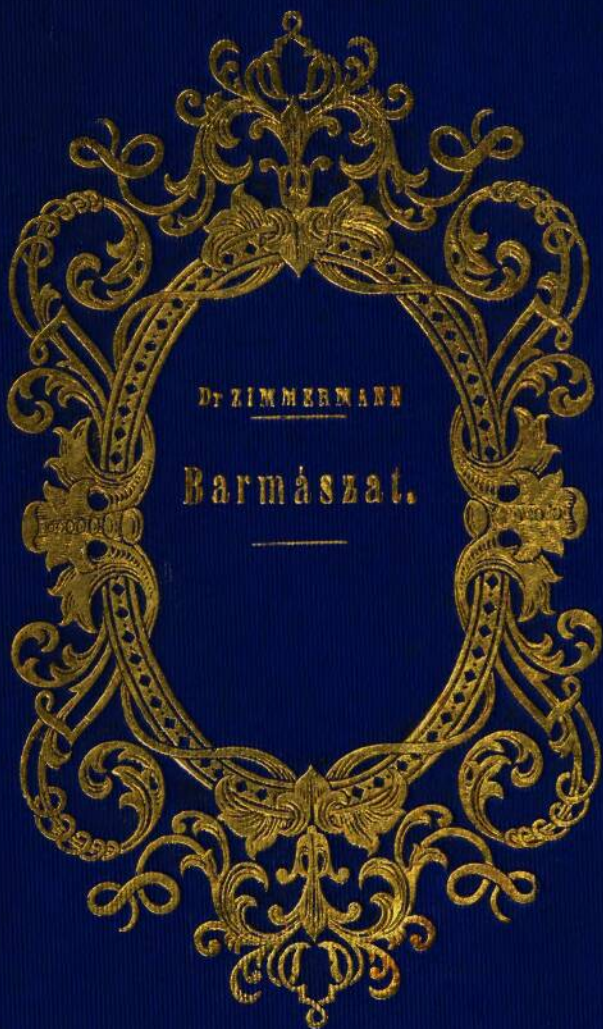
Egyet ny.
Buda 1847

Signatur: 35776-A
Barcode: +Z176507102
Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ176507102>
Umfang: Bild 1 - 158

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

Dr ZIMMERMANN

Barmászati.

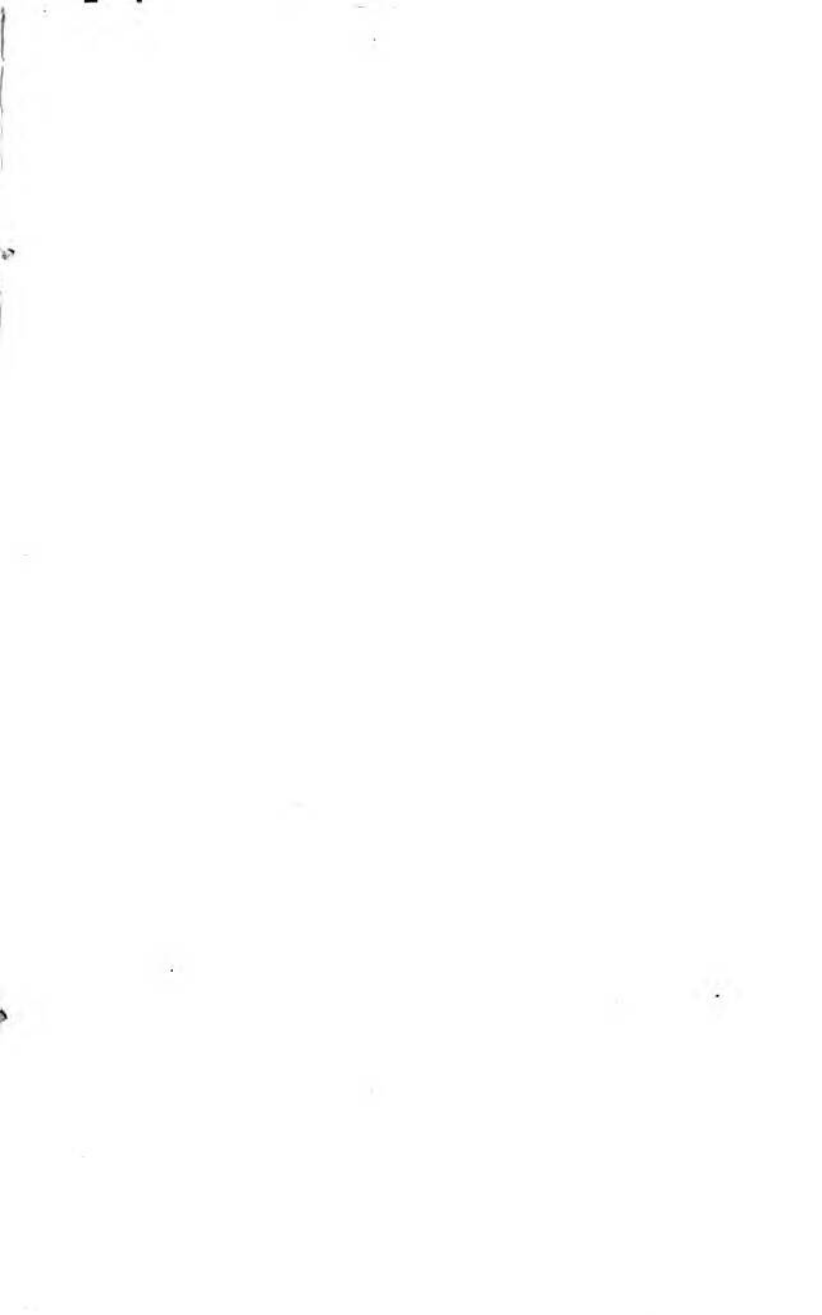
SA. 47. F. 4.

MS. KON. HOF BIBLIOTHEK

35.776-A

Alt-

35776-1.

B A R M Á S Z A T.

A

TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK

HASZNÁLATÁRA.

Ára kötetlen 14 kr. ezüst pénzben.

B U D Á N,

A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰIVEL.

1 8 4 7.

BARMÁSZAT.

A falusi gazdának legnagyobb ereje barmai-ban fekszik. Ezek nélkül földjeit sem művelheti, a reá mért urasági és megyei szolgálatot sem végezheti. Szükséges tehát, hogy a baromnevelésre nagy gondot fordítson; de e fölött még az is szükséges, hogy némelly betegségeket gyógyítani is tudjon: mert sok betegség van, melly a barmot rögtön megtámadja, s ha rögtön nem segítünk, elvész. E részben tehát a házi állatokról, u. m. ló, szarvas marha, juh, disznó, kutya, szólandunk röviden. És pedig először előadandjuk a tenyésztés szabályait, azután a rögtön segélyt kívánó nevezetesebb nyavalyákat.

Az állattenyésztésre nagy gondot fordítson a gazda, mert ekkép könnyen maga nevelhet magának szükséges házi állatokat, s nem lesz kénytelen sok pénzt érettek kiadni. Sőt a gondos gazda még el is adhat maga neveléséből s ekkép egyszerre szép pénzt kaphat. Vannak honunkban vidékek, hol a marhanevelés a parasztgazdának annyit jövedelmez, mint földjei, és pedig nem

kerül sok pénzébe, mert nyáron a barom a legelőn keres magának élelmet; télen pedig a többi marha mellett meg sem érzi a gazda. Honunk áldott földje igen alkalmas mindenféle állattenyésztésre, s ez nagy kincsforrás lehetne; de hanyagság, gondatlanság, közhaszonnali nem törődés okozza, hogy tized részét sem tenyésztjük annak, mit tenyészteni megerőltetésünkbe sem kerülne. Pirulva kell megvallanunk, hogy állattenyésztésre alkalmas országunkba majd annyi barmot hozunk, mint külföldre hajtunk, s inkább a zabot, szénát, kukoriczát csak nem ingyen adjuk oda, semhogy állattenyésztésre fordítsunk, mert ez egy kis gond és fáradsággal jár.

A LOVAKRÓL

A lovak tenyésztéséről.

A lótenyésztés igen virágzó lehetne honunkban, csak a gazdák valamivel több gondot fordítának arra, de sok gazda még tulajdon szükségére sem képes csikókat nevelni; hanem drága pénzen veszi meg azokat, pedig még el is adhatna szőrgalom mellett. Sopronmegyei és bánáti parasztok olly csikókat nevelnek, hogy párját 5 — 6 száz forinton, sőt még drágábban is, adják el. A magyar fajta lovak egykor híresek és külföldön igen kedveltek voltak, kivált az erdélyi lovak. Itt is hanyatlott a tenyésztés. Sokkal több is ment hajdan külföldre, mint most. — Iparkodják a gazda jó, helyes, s magas alkatu kanczára szert tenni s ezt mindig jó csödör által

meghágatni. Tapasztalás bizonyítja, hogy a csikó test nagyságára nézve anyjára, alakjára nézve pedig apjára üt: tehát szép testű csödör által hágott nagy testű kanczának nagy és szép alaku csikaja lesz. Továbbá a tapasztalás azt is bizonyítja, hogy a csikó feje és melle apjára, hátsó része pedig anyjára üt.

Honunkban az a szokás, hogy minden falusi község maga tart a csorda számára csödört, azért a csödörválasztásra nagy figyelmet fordítson a község. Különösen pedig, hogy feje szép, melle széles, háta egyenes, fara erős, szemein vagy testének más részein beteges ne legyen. Szörére nézve fekete vagy pej s ha lehet, minden jegy nélkül, mert a jegyek az utódoknál mindig nagyobbodnak. Szürke vagy tarka csödör nem ajánlható, mert utódai mindig foltosabbak, tarkábbak lesznek és ez által értékökből vesztenek. A kanczánál is, mennyire lehet, ép e tulajdonokat kell keresni. A csödör 5-dik éve előtt hágásra ne alkalmazzassék; de se igen vén korában; mert mind a két esetben gyönges és beteges csikókat fog nemzeni. Innét következtethetni, milly rosszul cselekszik a község, midőn megengedi, hogy a gazdák 2—3 éves csödöreiket a csorda közé hajtják. Az illy, még erőtlén csödörtől, csak silány csikót várhatni, s a fiatal csödör is hágás által növéseben, kifejlődésében hátráltatik, elsilányul, és satnya gebe lesz belőle. Vajha e rossz szokást a főlebbvalóság eltiltaná!! Rosszul cselekszenek azok is, kik csak igen elaggott kanczákat használnak a tenyésztésre, mert ezek egészséges csikót már nem fognak nemzeni. Szinte rossz

szokás a 2 — 3 éves kanczákat is meghágatni. Ezeknek teste ugyanis még nincs kifejlődve, tehát magokat igen elgyöngítik, megrontják, és ekkép csikaik is gyöngék, silányok leendnek.

Rosz gazdálkodás, ha 2 — 3 száz kanczából álló csordánál csak egy csödör tartatik; mert ez igen megerölteti magát, 2—3 év múlva, — sőt még előbb is — elgyöngül s ezen idő alatt is gyöngé, beteges csikókat fog nemzeni. Minden 50 — 60-ra egy csödör számíttassék. Így 12—15 évig is elszolgál s nemzedéke erős és szép leend. Némelly megyéknek igen dicséretes ama szokása, mi szerint az adózók számára jó, erős, szép testű csödöröket tartanak. Kinek szép, jó kanczája van, el ne mulassza azok által meghágatni, mert ekkép szép nyereségnek nézhet elébe.

Sok helyen ama rossz szokás uralkodik, hogy a kanczát megfolyatás vagy meghágás után hideg vízzel leöntik és erősen futtatják, hogy vemhes legyen. Ez által ép ellenkezőt nyernek. Azért a pásztoroknak, kocsisoknak ez tiltassék el. A legelőn, folyatás után, a kanczát hagyja a pásztor nyngalomban. Ha a folyatás nem legelőn, hanem valami háznál történik; a kanczát lassan vezesse haza a kocsis s hagyja azt magára. 9—10 nap múlva vezesse ismét a csödörhez s ha elfogadja, jele hogy először meg nem vemhesedett, ha pedig ragdalózik s el nem fogadja, jele hogy már vemhes. Azonban 9 — 10 nap múlva ismét vezesse a csödörhez próbára. Hágatásra legjobb idő martziustól junius végeig. A csödörök hágatás alatt jó és elegendő zabbal tápláltassanak, hogy erős csikókat nemzjenek.

A vemhes kanczára vigyázzon a gazda; s jobban tartsa mint a többi lovat, mert ennek vemhét is kell táplálnia. Munkára mérsékelten s vigyázva lehet ugyan azt használni; de a csikózás előtt 2 — 3 héttel kimélje meg. Csikózásnál jelen legyen a gazda s itt különösen arra vigyázzon, hogy a kancza fájdalmában farával ne fészítse magát a falnak vagy más tárgynak; s ha ezt teszi, vonja félre őt, nehogy csikáját ehhez szorítván, megölje. Az álmos, gazdája jószágával nem sokat törődő cselédre azt soha se bizza. A csikózást hagyja egészen a természetre. Némellyek azt gondolják, minél előbb megszületik, annál jobb, miért is kötelet kötnek reá, s 4—5-én huzzák. Ez rossz szokás. A lovaknál igen ritka eset, hogy rosszul jöjön a csikó. A mezőhegyesi ménesben 4000 csikó közül kettő jött rosszul t. i. farral. A köldzsinórt el ne messe, mert ez elszakad magától vagy a kancza harapja el. Csikózásnál vizet elegendő mennyiségben tegyen a kancza elébe, mert sokszor több akót iszik meg napjában. A megszült csikó patáin levő rostos sárga állományt le ne csipje vagy le ne szaggassa, mert ez annak idejében magától is leesik.

Vigyázatlan használás által a kancza vemhét gyakorta elvetéli. Az elvetelés közönségesebb okai ezek: 1) ha igen hosszú ideig erős munkára használjuk; 2) ha igen megkergetjük; 3) ha ősz, szel és tavasszal hóharmatos vagy fagyos földre hajtjuk; 4) ha hideg időben, futás után, midőn izzad, hidegen állni hagyjuk, hogy kihűtse magát. 5) Ütés vagy rugás által. Mind ezt kikerülhetjük, ha mértékletes munkára használjuk, a legelőre ko-

rán ki nem hajtjuk, és hideg időben a megállásnál pokrócczal egész testét azonnal betakarjuk. Legelőn a rugást meg nem akadályoztathatjuk, azért a vemhes kanczákat a nem vemhes lovakkal ugyanazon legelőre ne jártassuk; istállóban pedig a vemhes kanczákat a többi lótól különözzük el.

Csikozás után két három hétig be ne fogjuk, részint, hogy erőhez jöjön, részint hogy csikája megerősödjék, de ez idő alatt ereszsziük naponként a szabad légre, hogy hozzá szokják. A sovány kanczát vagy ha kevés teje van, zabbal abrakoljuk, hogy csikája táplálására elég teje legyen; de rosz lisztet vagy árpadarát neki ne adjunk, mert attól a csikó hasmenést kap. Nyáron, ha jó legelőre jár a kancza, nem szükséges az abrak.

Némelly kancza olly rosz természetű, hogy csikáját nem hagyja szopni, akkor egy ember fogja meg a fejét, másik pedig az első lábát emelje föl azon a felén, mellyiken a csikó szopni akar, még hozzá szokik. A szoptatás 6. hónapig tartson. Elválasztáskor távoleső istállóba zárjuk el a csikót, hogy anyját nyeríteni ne hallhassa.

Sok kancza csikózás után nem sokára ismét sárlik, s ha elég erős, legjobb tüstént megfolyatri, mert ha most elhanyagoljuk, nem sárlik meg. S a tapasztalás bizonyítja, hogy a szoptató kanczák, ha szoptatás alatt újra vemhesek, nem csak hogy meg nem soványodnak, hanem inkább megkövérednek, sőt akkor soványodnak el, ha szoptatás közben nem hagyjuk megvemhesedni.

Első évben a csikót jól tartsuk, hogy nőjön s egész teste erősödjék. Ha első évben elhagyjuk satnyulni, soha sem lesz belőle valamire való ló.

Patáját gyakran nézzük meg, mert gyakran történik, hogy a körömház nem vásik el egyaránt, ekkor a kiálló részeket kovács által csipessük le, hogy a pata alsó széle mindenütt egyenes legyen, máskép a lábak hibásan nőnek s a pata is ferde lesz. Ez még azért is szükséges, mivel a csikó hozzá szokik a láb fölemeléshez s később a patkolás könnyű lesz. Nyáron, hol csak lehet, a csikót legelőre hajtsuk, télen pedig olly istállóban tartsuk, melly elég meleg, de nem gőzös. A ganajt gyakran tisztítsuk ki, alomnak elég száraz szalmát adjunk, szabad légre naponként eresztjük s ez idő alatt az istállót szellőztessük ki. A sötét istálló minden marhának — kivált a fiataloknak — ártalmas. Naponként vakarjuk és keféljük is meg a csikót, ha istállóban van, így szép sima szőre lesz, s jobban nő. Be ne fogjuk, míg nem negyedfű; a korábban befogott csikók, ha nagyobb és erőseknék látszanak is, elsoványodnak, nem sokára satnyák lesznek. Kora befogás az oka, hogy nálunk annyi hitvány apró gebe van. Minél később fogjuk be, annál tovább tart, úgy hogy kora 4 — 5 évében befogott csikó 10. évvel is tovább szolgál, mint kora 2 — 3 évében befogott.

Etetés és itatás.

Nyugvó lovaknak igen egészséges a jó legelő, különösen a dombos hegyeken levő fű, mert ez jobban táplálja őket, mint a laposon a buján tenyésző, vizes, savanyu fű. Deres vagy megfagyott fű minden lónak igen ártalmas. Zab legegészségesebb eledele lovainknak; mert könnyű emésztetű, jól táplál, hamar nem savanyodik meg a

gyomorban, nem puffasztja föl a hasat. Mind e mellett, ha nagyon mohón és sokat eszik belőle a ló, p. o. ha zabos zsákhöz jut, könnyen megzabál. A rozs már kis mennyiségben is jobban táplál, mint a zab; hanem nehéz emésztetű, hamarabb megsavanyodik a gyomorban, hamar szélkolikát okoz, kivált, ha nagyobb mennyiségben eszik a hozzá nem szokott ló. A legnemesebb és legdrágább arab lovak hazájokban árpával tartatnak. Ez könnyebb emésztetű a rozsnál s jól táplál, hanem hamar megsavanyodik a belekben. Az angolok gyakran babot adnak lovaiknak; mi-einknél szinte, mint a kukoricza, megzabálást okoz. Dolgozó és istállós lovaknak tehát legjobb eledel a zab és jó széna. Adhatunk nekik árpát is, de a rozst csak az igen nehezett huzó fuvaros lovaknak sok szecskával keverve. Fiatal lovak azonnal megzabálnak tőle. A szemes abrakot mindig szecskával keverjük s vízzel locsoljuk meg. Szénatakarításnál igen vigyázzunk, hogy a fű el ne érjék, mert ekkor a legjobb része t. i. a magva — elhull, a fű kiaszik, kemény lesz, és nem igen táplál. Dombosabb hegyeken kaszált szénát sokkal jobban szereti a ló, mint lapályokon termettet, mert itt közönségesen savanyú széna terem. Réten a széna jól megszáradjon, különben megfűlik, megsavanyodik s nyavalyákat okoz, kivált a csikóknál.

Némelly tájakon, kivált, hol már a tagosztály be van hozva, nyáron az istállós lovakkal zöld lóherét, luczernát, bükkönt etetnek. Ez etetésnél igen vigyázzunk, hogy igen gyöngye ne legyen a zöld takarmány, kétszer kaszáltassék naponként,

nem pedig több napra egyszerre, mert megfűlik, megsavanyodik.

Igen sokat ne adjunk egyszerre és utána azonnal sok vizet; mert a ló fölfuvódik. Ha lóherét, luczernát szénának szárogatunk, azt télen szalmával keverve, szecskára aprítva, etessük. Enni való mennyiség a ló nagysága s használata szerint igen különböző; de arra különösen vigyázzunk, hogy annak idején kapják enni valójokat. Reggel befogás előtt legalább két órával kezdés az abrakolás. Rosz szokás abrakolás alatt fölszerszámozni s evés után azonnal befogni s kergetni a lovakat; mert elsoványodnak és erőtlenednek. Munka után előbb mindig szénát adunk és csak azután abrakot meglocsolva s vegre italt. Nyáron először szénát kapjanak s utána igyanak, de csak keveset, e kevés ivás után jobb ízűen esik az abrak; abrak után pedig hagyjuk inni, mennyit akarnak. Szorgalmas vakarás és kefézés nagyon szükséges a lovaknál, ez egy nap se mulasztassék el, mert ez által a por és más tisztátlan-ság a bőrről eltávolíttatik s kipárolgása szabadon történhetik. Sáros időben a sárletisztítást más napra hagyni nagy lustaság. Nedves, esős időben pedig az istállóba eresztés után egész testökbén szalmával dörzöltesse meg jól, míg a bőr nem száraz egészen. A lovak istállója világos, elég tágas, nyáron hűves, télen pedig meleg legyen, de ne gőzös. A ló nagyon megkívánja a tisztaságot, azért a ganaj és hugy mindig eltávolíttassék, mert ennek gőzölgése nagyon ártalmas; éjre alomnak nagyon tiszta szalmát adjunk. Sok ló a nedves, tisztátlan alomra le nem fekszik. Télen, ha sem-

mi dolguk sincs a lovaknak, ne hagyjuk egész nap az istállóban, hanem eresztjük a szabadba, sétaltassuk s ekkor az istállót szellőztessük ki.

A LOVAK BETEGSÉGEI.

a) Külbetegségek.

Csikófog eltávolítása.

A csikóknál, midőn fogaikat váltják, gyakran megtörténhetik, hogy a tej vagy csikófog mindjárt nem esik ki, hanem az új fog által félrenyomatik, ez pedig ferdén nő. Ekkor a csikó fogát fogóval kiszakítjuk.

Nyelv alatti biborcsó el ne metszessék.

A lovak nyelve alatt két lencsenagyságu biborcsó van, mit némelly tudatlanok nyavalyának tartanak s ha a ló nem eszik, elmetszik. Ezt tenni nem szabad, mert ez két nyálcSATORNÁNAK a nyílása, mellyen a rágásnál nyál foly a szájba, mi az emésztést elősegíti, végén pedig azért van biborcsó, hogy a csatorna nyílásába valami ne menjen s be ne dugódjék. Innét látjuk, milly rosszul tesznek, kik elmetszik, minthogy ekkor betömődik, mi sok nyavalyát okoz.

Hordász kisebesülése.

Hordász vagy is az állkapocsnak azon része, hol fogak nincsenek s a fölkanthozott lónál a zabla fekszik, gyakran zabla által kisebesül. Ezt hason mennyiségű méz és eczet keverékkel néhány-szor naponként bekenjük, s a zablát meggyógyulásig a szájába nem tesszük.

Nyelvátlikasztás.

Néha a zabla likat csinál a nyelvben, sőt a nyelvet be is repeszti. Ekkor minden evés után sós vízzel mossuk meg a sebet, és a főlebb említett mézes eczettel kenjük be többször naponként.

Szájsebek.

Néha a lónak a szájából sok nyál foly, mellette szomorú, nem eszik, fejét csüggni hagyja. Ekkor nézd meg a száját, s ha nyelvén s szájpadlásán apró sebeket találsz, ezek betegségének okai s így gyógyítsd meg: keverj össze egy kanál mézet, egy fertály borecetet, egy marok sót s eképp használd: egy ujjnyi vastag s egy rőf hosszú botra tekergess s köss tiszta ruhát, mártsd azt az előadott keverékbe, dörzsöld meg vele jól az egész nyelvet, a szájpadlást, s hol sebeket találsz, naponként 3—4-szer s így néhány nap múlva lovad meggyógyul.

A szájban megakadt kemény test.

Evés közben megtörténik, hogy a legjobban evő ló egyszerre megszűnik enni, abraká előtt csak áll s prűszög. Ennek oka, hogy darabfa, vagy más illy kemény tárgy volt a széna vagy abrak között, s ez a nyelv fölött keresztbe, a fogak közé vagy nyelv alá, vagy szájpadláshoz szorult. Ekkor jól fölnyitjuk a ló száját s így az akadékot meglátván, kihuzzuk azt.

A nyeldekloében vagy bárzsingban megakadt testek.

Hol burgonyát, répát s más illy darabos takarmányt kapnak a lovak, sokszor megtörténik,

hogy egy nagy darabot, rágás nélkül, nyel le a ló s ez nyeldeklőjében megakadt. Ezt megismerhetni, ha a ló szájából sok nyál foly, nyakát előre tartja, köhögni akar, fuldoklik, ijedten tekinget maga körül, szemei meredtek. Néha a megakadt testet kívül a nyakon — a légcső mögött kiálló dagkép — láthatjuk. E bajon rögtön segítsünk, különben a ló megfuladhat. Segítség pedig így: másfél vagy két rőf hosszú vékony spanyolnádra, vagy ha ez nincs más hajlékony pálczára, gömbölyűen tiszta vékony ruhát kötünk; de jól kössük meg, nehogy lecsuszván, ez is a nyeldeklőben maradjon, s jól megolajozzuk, a ló száját fával vagy más tárgygyal fölpeczkelvén, a fejét, mennyire lehet, előre hozzuk, hogy nyaka egyenes legyen, s ekkor a megakadt testet pálczával a gyomorba taszítjuk. Ha olly szorosan feszül meg, hogy le nem taszíthatni, akkor a bárzsingot kell föl metszeni és az idegen testet belőle ekkép kivenni, de ezt csak ügyes barmász teheti, mert nehéz műtétel, kiért is rögtön küldünk. Néhol a kovácsok is birnak annyi ügyességgel, hogy azt megtehetik.

Szembetegségek.

I. Szemgyulladás.

A ló szempillái dagadtak, sok könny foly a szemből, gyuladt szemét zárva tartja, ha a gyulladás nem nagy, sötét istállóban némüleg kinyitja s ekkor, ha megnézed a szemet, vörösnek találod. Ezt ekkép orvosolhatod: kovács által vágass eret

a ló nyakán s hadd a vért folyni 4—5 itczéig. *) Borogasd hideg vízzel a beteg szemet. (Minden félórán friss vizet használj; mert az istállóban állott víz megmelegszik és inkább árt, mint használ.) Télen havat vagy porrá tört jeget köthetsz rá. Itala vagy étele közé tégy 2—3 lat kesersót hogy hasmenése legyen. Enni igen keveset adj neki. Ha ezeket szorgalmasan megteszed, lovad hamar meggyógyul. — Ha fölnyitja szemét, és látod hogy tiszta, néhány nap még tiszta vízzel mosogasd azt, ha pedig homályos, folytasd a hideg borogatást még 5—6 napig s ha erre el nem mulik, törj össze jó apróra fehér czukrot vagy konyhasót, ebből mennyit hüvelyked és mutató ujjad közé csiphetsz, dörgöld a szem szögletébe úgy, hogy a szembe menjen. Erre igen fog a szem könnyezni, de azért ki ne mősd. Ezt naponként egyszer. Hogy hamarabb gyógyuljon meg, végy a gyógytárból fél lat körösbogarport s keverd össze 1—2 lat tiszta zsírral. Ebből egy diónagyságot, naponként kétszer, kenj a szem alá 4—5 ujjnyival a pofákra, míg jó genyedés támad.

2. Szemfoltok.

Sokszor szemgyuladás elmúltával a szemén foltok (a köznép hályognak nevezi, de hibásan, lásd

*) Igen rossz szokás érvágásnál vért a földre folytatni, mert így soha sem tudhatod, mennyi folyt ki, hanem végy valami edényt s tégy bele annyi itcze vizet, hány itcze vért akarsz eresztetni, s jegyezd meg, meddig ért a víz; ezután töltsd ki a vizet, s a megvágott érből ebbe ereszd jegyzésig a vért. — Meg kell itt jegyezni, hogy egy itcze víz vagy vér mindig két fontott nyom.

a hályog czikket) maradnak vissza, Ezen foltok, ha nem régiek, ekkép gyógyíthatók: Végy fél lat fehér czukrot, s fehér gáliczból félannyit. Törd össze finom porrá, s csinálj irtollból mindkét részét elvágván csőt. Tedd ebbe a port, s fúdd a ló szemébe. Vagy: végy fél lat fehér czukrot, tégy hozzá a gyógyszértárból vörös higanyport (mercurius praecipitatus ruber) s fehér gáliczt finom porrá törve, és fúdd a szembe naponként háromszor. Az igen könnyező szemet ki ne mosd. Vagy: végy 2 lat tiszta vaját, 1 nehezék vörös higanyport. Keverd ezt jól össze, s belőle naponként háromszor kenj borsónagyságot a szembe.

3. Geny és vérszem.

Néha a szem külhártyája egészen egészséges; hanem belsejében kiömlött vért vagy sárga genyedséget látunk. Ezt színéről könnyen megismerhetni. Gyógyítása szinte az, mi a szemfoltoké.

4. Ütés által okozott szemgyuladás.

Ha a szemgyuladás ütés, bökés következtében származott; csak a hideg borogatásokat használd igen szorgalmasan, belőleg pedig 2 — 3 lat kesersót s meggyógyul.

5. Hónapos vakság.

Némelly lónál minden kül ok nélkül támadnak szemgyuladások s alig gyógyult meg a szem, ismét vörös lesz. Ez nagy baj, mert az ilyen ló, előbb utóbb, de bizonyosan szürke hályogot kap és megvakul. E bajt hónapos vakságnak vagy hódvakságnak nevezzük, mert majd

minden hónapban előjő, s legügyesebb orvos sem tudja meggyógyítani azt, mert belső betegségektől származik. Az ilyen lovat csíkénevelésre nem kell használni, mert csikái is illy betegesek lesznek.

Mint kell az úton a ló szemeire vigyázni?

Szeles időben, ha poros úton vannak a lovak, por, homok sat. megy szemeikbe; ezek is okozhatnak szemgyuladást, azért a gondos kocsis vagy gazda, ha illyen útról haza jő, lovainak szemeit többször napjában tiszta hideg vízzel ki-mossa s ez által a szemgyuladást eltávolítja. Ha a ló szemébe valami esett, s ez okoz szemfájást, vedd ki az idegen testet belőle s ha másképp nem lehet, fektesd le a lovat, fejét nyomd le erősen, hogy ne mozdulhasson, s ékkép szempilláit föl-nyitván, vedd ki azt, ezután pedig szorgalmasan hideg vízzel borogasd.

6. Szürke hályog.

Szürke hályog a szemnek belső részében van, majdnem a közepén; azért a szemfoltokkal — miket a köznép külhályognak szokott nevezni, de rosszul — föl nem cserélhetni, ha következőkre figyelünk: ha a szemet megnézzük és a külhártyán (szarvhártyán) az az: a szem fölületén látjuk a foltot s ujjunkkal hozzá is nyulhatunk; ez nem külhályog, hanem szemfolt. Ha pedig nem a szem fölületén; hanem jól ben, a szemfényben, látunk gömbölyű szürke, vagy tejszinű, vagy sárgás testet, ez szürke hályog. Szemfoltnál, ha csak az egész szem fölületét el nem borítja, nem egészen vak a ló; ha-

nem annál többet lát, minél kisebb a folt, a hályognál pedig semmit sem lát. A ló vakságát így legjobb próbálni: hacsak egyik szem hályogos, a jó szemet kendővel bekötjük, de jól, hogy ezen ne nézhessen, azután kertelésnek vagy deszkapalánknak vagy falnak vezetjük; ha lát még valamit, nem megy neki, ha vak, természetesen neki megy. Rosz próba ujjunkat a szem mellett mozgatni, mert a tunya ló ezt, ha legjobban lát is, föl sem veszi.

7. Fekete hályog.

Fekete hályognál a szem egészen tiszta, benne semmi foltot vagy más illyest nem látunk, kivéve, hogy a szem igen nagy s ki van tágulva. Csak a főlebb előadott próba által tudhatjuk meg, vak-e a ló vagy nem? azért a tiszta szemnél, kivált ha a ló lábát menés közben igen fölemeli, menése nem egészen bátor, az árkokat nem kerülí, a főnebb mondott próbát soha se kell elmulasztani.

8. Nyeregnyomás.

Paripákon a nyereg ha vagy igen meg van szorítva vagy igen tág, úgy hogy ide oda csuszik, vagy pedig rozsul van készítve, egyenetlenül kitömve, nyomása által a lóhatot föltöri. E föltört helyet borogassuk néhány nap tiszta hideg vízzel, azután kámforos pálinkával mosogassuk s így meg gyógyul, de meggyógyulásig ne nyargaljunk rajta. Ha a nyomás nagyobb, genyedésbe megyen át, mézes vöröshagymával kell azt megérlelni s mihelyt kissé puha, fölmetszeni, kü-

lönben a geny a hus közé veszi magát s gyógyíthatlan sebeket okozhat. Fölmetszés után ujjunkkal a dagba nyulunk, hogy megtudhassuk, vajjon nincs-e benne üreges hely s ha ürt találunk; azt fenekig fölmetszük, hogy a geny kifolyhasson, másképp meg nem gyógyul, hanem elfajul, a csontokat is megtámadja s a ló elvesz. Fölmetszés után az egész fölmetszett dagot olajba mártott csöpüvel kitömjük, bekötjük, s ezt naponként folytatjuk mind addig, mig meggyógyul.

9. Szerszámnyomás.

A szerszám nyomása által okozott föltöréseket is szinte úgy gyógyítjuk, mint a nyeregnyomást, t. i. napjában többször hideg vízzel mossuk vagy borogatjuk. 2 lat kámforos pálinka, 3 lat ólomczukor a gyógytárból s 1 meszely tiszta víz összekeverve is hathatós szer, ha ezzel t. i. napjában többször mossuk a sebet. Ha a dag genyedésbe megy át, zsirral kenegessük meg gyakorta s ha megérett, éles késsel vágjuk föl. A vágást jó alá felé tegyük, hogy a geny lefolyhasson.

10. Szögbehágás.

Ha a ló szögbe vagy hegyes fába, üvegcsérépbe hágott, s ez talpán keresztül a pata belrészeibe hatott, azonnal huzzuk ki a hegyes testet, de vigyázva, hogy bele ne törjék, s ekkép a lovat mindjárt a kovácshoz vezessük, ki a hegyes test helyét fölmesse ujjával megnézzé, nincs-e üreg a talp alatt s ha van, minden üreges helyet messen föl. Ha már genyedés kezdődött, igen szorgalmasan kutassa ki a kovács ama helyeket,

hol a köröm az alatta fekvő hustól elvált. Ezen elvált részeket mind messe föl, s ha az egész talpát is ki kellene metszeni, különben soha meg nem gyógyul, hanem inkább tovább terjed a genyedés, több rész válik el a hustól, s párnapulva a pata legnagyobb részét elválva találjuk, s ekkor a ló belsőleg is megbetegszik s megdöglik, mit megelőzendőtünk, ha az elvált részeket mindjárt eléggé elvágjuk vala.

II. Elszegezés.

Patkolásnál a vigyázatlan kovács néha a szeget az elevenbe veri s ezt elszegezésnek nevezzük. Ha a szeg nem ment egészen az elevenbe, hanem csak nyomja a szeg azt, ekkor patkolás után nem sántít, de más vagy harmad napra igen; ha pedig az elevenig verte a szeget, patkolás után azonnal sántít. Ekkor vegyük le a patkót, a szegek kihuzásánál vigyázzunk, nem rántja-e meg a lábát, a kihuzott szeget pedig nézzük meg, vajjon nem nedves-e? Azután köröskörül a patát fogóval becsiptetve és nyomva, vizsgáljuk meg, nem fáj-e neki a nyomás, s a fájós helyen messük be a talpat, hogy a benne levő nedv, vér, savó, geny stb. ki folyjon, s minden elvált szarut messünk le, különben mindig tovább terjed s a ló elvész, mint főnebb érintők.

12. Rüh, kosz.

Ezen ragadós nyavalya gyakorta találtatik a lovaknál, különösen vén, rossz eledellel s tisztátalanul tartottaknál. Fészke a bőr, különösen a fején, lapoczkán, s a czombok bel részén. Megis-

merni nem nehéz az által 1.) hogy a rühes vagy koszos hely már messziről fehérlik, mert a szőr kihull, a bőrön számtalan korpaalaku pikkely van, ezeket, ha levakarjuk, apró hólyagcsákat találunk vízzel telve. Néha ezen hólyagcsák fölpattanván, a víz kifoly belőlök s a bőrön varatképez. 2.) A rühes hely nagyon viszket, azért a ló magát mindenhez dörgöli s harapdalja a rühes helyeket.

A rüh magától kifejlik az elhagyott, rosz eledellel tartott tisztátalan lovaknál, nagyon ragadós s ekkép többnyire egész csordák megkoszosodnak. Egyik lóról a másikra ragad a csordán, ha egymáshoz érnek, ha a koszos ló szerszámát a tiszta lóra tesszük, vagy kefe, vakaró, pokrócz által, ha ezek koszos lónál használtatnak. Azért koszos lovat a falusi előljáróság a csordán meg ne szenvedjen, s a pásztor büntetés alatt tartozzék azt bejelenteni. A kocsis kefét, vakarót mindig vigyen útra magával, nehogy ezeket ismeretlentől kérvén, lóvai megrühesedjenek. Másnak pokróczát, szerszámát ne használja.

A rühet, hamar hozzá látván, bizonyosan meggyógyíthatjuk; de ha már nagyon régi, magát igen befészkelte, igen nehéz gyógyítani.

G y ó g y í t á s. 1.) A rühes lovat a többitől eltávolítjuk, s tiszta, szellős istállóba helyezzük, nyáron füves kertbe vagy rétre kipányvázuk, eledelül neki jó abrakot adunk. A vele bánó kocsis más lovakhoz ne menjen, mert általa azokra is elragadhat; ha pedig ezt el nem kerülheti; legalább kezeit mossa meg mindenkor 2.) A rühes helyeket soká erős szalmacsutakkal dörzsöljük,

vagy vakaróval, erős kefével tisztítsuk, ezután az egész testet szappanos meleg vízzel vagy luggal naponként lemossuk. Továbbá 6 lat fenyőmagot, 6 lat büdöskövet, 6 lat piskolczot, 6 lat tarnicsgyökeret három részre osztunk el, s harmad részét reggel, délben s este abrak közé keverjük, az abrakot megnedvesítvén, hogy a port róla el ne fúhassa. Ezt 5—6 napig folytatjuk a mosással együtt. 3.) Hatodik nap 6 lat büdöskövet, 2 lat körösbogár port, 2 lat terpetin olajt, 2 lat lenmag olajt keverjünk össze s é keveréssel a rühes helyeket jól bekenjük, a kenőcsöt két nap rajthagyjuk, s azután szappanos vízzel lemossuk. Ha két három bekenés után a bőr tiszta, var, pörsenés, hólyagcsák sat. nem látszanak rajta, a ló meggyógyult; ha pedig még nem tiszta, folytatjuk a bekenést és mosást. 1 lat folyó zöldlő (Chlorina liquida), 4 lat fa vagy lenmag olaj is összekeverve s úgy használva, mint az előbbi, igen jó. — Vagy eleven kéneseő zsír — a gyógytárban kapható — s úgy használtatik mint az előbbie. A koszos ló által használt szerszámokat vízbe áztatjuk, azután lugban jól megmossuk, megszáritjuk s olajjal jól megkenjük. Mossuk le luggal a jászolt, saraglyát s más edényeket is, melyekből evett és ivott, szinte a falakat, ajtókat, ágosokat, hová a koszos ló dörgölődött, vakarót kefével sat. nehogy a tiszták azok által megkoszosuljanak.

13. Viszketeg.

Néha a lovak nagy viszketegben szenvednek, úgy hogy minden falhoz, ágoshoz, fához sat. dörzsölik magokat, ezt különösen meleg nyáron ta-

pasztaljuk, ha nagy szelek s por van; t. i. a bőrön izzadság közé keveredik a sok por, itt befészkei magát, a bőrt ingerli s nagy viszketést okoz. Tisztán tartott, naponként megvakart s kefélt lovaknál e nyavalya a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Ha amahelyeknek megvizsgálása után, hol a lovak magokat leginkább dörgölik, harapdálják, semmi pörsenést, vagy hólyagcsákat vagy varat nem találunk, (ha igen, akkor a lő rühes) így kell gyógyítani: Ha a ló jó husban van, érvágás által 5 — 6 font vért ürítünk ki; azután a dörzsölt helyeket meleg szappanos vízzel napjában háromszor megmossuk, nyáron, ha van folyó vagy más mély víz, naponként megusztatjuk s szappannal jól megdörzsöljük. Ha hólyagcsák mutatkoznak, úgy bántunk vele mint rühes-sel. (lásd fölebb).

Sokszor csak a farkban van a viszketeg s ezt dörzsölik mindenhova a lovak. Oka itt is a bőrön lévő tisztatlanság, s azért csak tisztaság által lehet gyógyítani. A farkszőröket t. i. egymástól elkülönözzük, a bőrt szappanos vízzel megmossuk, vizes kefével jól megkeféljük. Miután ezt néhány napig folytattuk, tiszta vízbe egy marok konyhasót teszünk s ezzel mossuk, míg a viszketés el nem mulik. Az igen régi farkviszketésnél ez itt előhozott bánásmód nem elég. Itt élés kés-el, hosszasan lefelé, több helyen bemetszéseket teszünk, a sebeket kihagyjuk jól vérzeni, s azután többször megmossuk.

14. Tetvesség.

Elhanyagolt, tisztátlan, kiéhezett sovány lovak sokszor megtetvesednek. Minthogy ez nem más okból származik, mint az elhanyaglásból, azért legjobb orvosság ez: tartsuk a lovakat tiszta istállóban jó abrakkal, szénával, azután vegyünk a gyógytárból higanykenőcsöt s ebből kenjük meggyoró nagyságu darabokat szalmacsutakkal itt ott a bőrre jól s hagyjuk azon. 10 — 20 óra múlva a tetvek megdöglenek s két nap után lemoshatjuk a kenőcsöt, a lovat pedig vakarjuk, keféljük meg tisztára.

15. Tályog.

A bőr alatti lob sokszor genyedésbe megy át, hanem a geny, minthogy a bőrön keresztül nincsen utja, nem folyhat ki, a bőr alatt összegyűl, ezt megvékonyítja, végre át likasztja, s így csinál magának utat. Legtöbb esetben a tályog fölnyitását természetire hagyjuk, csupán sótalán zsírral, vajjal kenjük be a bőrt, hogy hamarabb puhuljon. Azon esetben, ha a tályog puha s még sem fakad föl, nehogy a geny csipőssé váljék vagy a hús között üreget csináljon, a legdomborubb részét felmetszük, a metszést alá felé tágitjuk, hogy a genynek utja legyen. A föluyított tályogot erővel ki ne nyomjuk, mert magától is kifoly a geny; hogy a nyílás be ne hegedjen, összesodrott cséput vagy rongyot teszünk bele s ezt napjában kétszer, hogy a geny kifolyhasson, míg csak fenekéről kezdve be nem gyógyul.

16. Sebek.

A lovak gyakran megsebesíttetnek részint emberek s más állatok, részint önmagok által. A gyógyításnál így bánunk: 1.) Mindenekelőtt ha sértés által idegen testek jöttek a testbe p. o. por, homok, kövek, fadarab, szálka, betört hegyes sértő eszközök, golyó, szőr, csontdarabok sat. ezt mind eltávolítjuk, mert még ezek el nem távolítatnak, addig a gyógyulásról szó sem lehet. — 2.) A sebet hideg vízzel kimossuk; ha még vérzik, hideg vizet folytatunk reá, míg a vérzés el nem áll. Nagy vérzésnél a hideg víz közé timsót, zöld vagy fehér gáliczkövet, eczetet, gáliczolajt teszünk. A kisebb helyeket, ha erősen jó belőlök a vér, s ezen szerekre el nem áll, tüzes vassal égetjük meg, mire a vérzés hamar el ál. Szúrt sebeknél, ha szúrás fenekéről jó a vérzés, az egész üreget vizes, eczetes, timsós ruhával, csöpüvel vagy ehez hasonlóval kitömjük. 3) Rongyos sebeknél az elvált, rongydarabkint lefüggő részeket, ha a testhezi forrásukat nem remélhetjük, késsel eltávolítjuk.

A sebek kétfélekép gyógyulnak, összehegés, és genyedés által. a) Összehegés által történik, ha a sebszéleket összeillesztjük, mert ekkép a seb két széle mintegy összeforr. b.) Genyedés által így történik a gyógyulás: kiszedvén az idegen testeket, ha voltak benne, s a vérzést elállítván sat. a nagyobb sebeknél 24—36 óráig vízbe mártott ruhával hideg borogatásokat teszünk, azután csöpüvel betakarjuk, hogy a léggel érintésbe ne legyen, s a genynek szabad folyást adunk. Ha

lassankint az üreg már megtölt húscsákkal, nem takarjuk be, mert ekkor már a szabad légnek érintése által hamarabb gyógyul. Megtörténik ilyenkor, hogy a seb mód nélkül viszket, az állat mindenüve dörgöli a sebet, s így meg nem gyógyulhat; ekkor a sebet égetet timsóval behintjük, mi által a viszketés megszűnik. Cső alakú mély sebeket olajba mártott csöpüvel jól kitömjük. Ez a léget is távolítja s gyógyulást is siettet az által hogy fenékről kezdődik a gyógyulás, ha pedig ezt nem tesszük, a seb kívülről begyógyul, ben pedig a geny összehalmozódik, fölfakad és a sebből fekély lesz. Néha a sebben vadhus nő, ezt el kell távolítnunk, különben be nem gyógyul. Megismerhetni a vadhust arról, hogy igen vörös, puha, göröngyös, hamar nő, csekély érintésre sok vér foly ki belőle, a geny vizes, erős szagú. Eltávolítjuk: vagy késsel lemetszván azt, ha nagy kiterjedésű, vagy tüzes vassal leégetvén, ha kisebb.

b) Belső nyavalyák.

Kólika, hascsikarás, bélgörcs.

Kólika a lovaknak leggyakoribb nyavalyái közé tartozik s nagyon veszélyes, mert némelykor iszonyu pusztításokat tesz közöttök. Ha azonnal hozzá fogunk, könnyen segíthetünk, de ha elhanyagoljuk, gyógyíthatlan béllobba mén át s belevész a ló. A kólikának fő jelei, mikről mindig meglehet ismerni: 1.) a ló nem eszik; 2.) nem gajlik; 3) hasfájás miatt hentereg; 4) szélkólikánál a has fölpuffadt.

Házi állatink közt a ló leginkább van alá vetve a kólikának. Közönséges okai: 1) ha vagy igen sokat eszik a ló, vagy pedig ártalmas anyagokat, u. m. éretlen zabot, tisztátlan, poros, dohos, penészes abrakot; vagy ősszel s tavasszal dérral borított vagy megfagyott fűvet; sok nedves lóherét, luczernát. Továbbá, ha a lovat tüstént etetés után meghajtjuk, s nem engedünk az emésztésre időt. 2) A testnek meghűtése. 3) Ha a ganaj bármi okból a belekben megdugul s természetes uton ki nem jöhet.) 4) Lenyelt ártalmas testek, u. m. üvegdarabok, kövek, tük, szegek, mérgek.

Jobbulásnak a jele: ha ganaj és szelek mennek el. Veszélyes ha a ló a soká tartó kólikánál a nélkül, hogy ganajlana, egyszerre elcsendül, mert ez a közelgő halál előjele. Veszedelemes, ha a ló első lábán térdel, hátsón pedig áll; ekkor a gyomorrepedéstől lehet tartani. Ha ló ökröndözik, orrán vagy száján félig emésztett eledel jő vissza, a gyomor már megrepedt s a halál igen közel van. Ha hátsó lábain úgy ül a ló, mint a kutya s nagyon erőködik ganajlani, hanem haszontalan; bizonyos, hogy a belek vannak összebonyolódva s a halál itt is szinte bizonyos. Félni lehet olyan kólikától melyet kő-olajjal kezdtek gyógyítani (vagyis inkább rontani). Csaknem naponként tapasztalják a ló tulajdonosok a kő-olajnak veszedelmességét s fájdalom! még sem okulnak.

G y ó g y í t á s. Mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy ganajlást okozhassunk; ganajlás beálltával legtöbb esetben (hacsak a több napos

kolika már héllobba nem ment át) megvan mentve a ló. A gyógyítás következőleg történjék: 1.) A lovat tágas, tiszta istállóba visszük, alomnak sok száraz szalmát adunk neki, hogy nyugtalan-ságánál magát meg ne sértse. 2.) Szalmacsutakkal erősen megdörgöljük egész testét; nedves hideg időben vagy ha meghűtéstől gyanítjuk a kólikát származottnak, bőrére terpetinolajt fecskendünk, s ezután dörgöljük meg jól a lovat. 3.) Csőrét vagy is klisztért adunk neki, eleinte minden 5—10 perczben, utóbb, ha már ganaj ment el, minden fél órában. Egy itcze lágy meleg vizet t. i. 4—6 kanál konyhasót, 2—3 lat fekete szappant jól összekeverünk s alkalmas fecskendővel a végbélbe fecskendjük. *) Lágymeleg víz helyett 2 lat szekfüvirágot is lehet forrázni konyhasóval, szappannal s mint főnebb, vegyíteni. Erősebb kólikánál legbiztosabb a dohányfőzetből csinált csőre. 2—3 lat közönséges dohányt t. i. 6 itcze vízben foralunk s bele fél font konyhasót és fél font szappant teszünk. Ez három csőrére való. Belsőleg pedig forrázzunk le 1 itcze vízzel 2—3 lat szekfüvirágot, tegyük a leszűrt levébe 5—6 lat kesersót és 1 nehezék kénmájt. Ha tüstént nem kapunk kesersót, közönséges konyhasót használhatunk, de fél fontot. Ezen beadást

*) Jó volna, ha felsőbbség parancsára minden helység köteleztetnék egy lőcsőrét, azaz lóklisztérfecskendőt szerezni s ezt a falu kovácsánál tartani, hogy kólikaesetnél használni lehessen. Sok lónak életét meg lehet ekkép menteni, s csak egy ló megmentése is milly gazdagon megjutalmazná a fecskendőt, melly legfőlebb 4—5 ftba jó.

eleinte minden 10 perczben, utóbb fél órakint kell tenni, jó ganajlás után minden órában, míg a fájdalmak nem csillapulnak. Igen jó szer az olaj is, ha t. i. félitcze lenmag vagy faolajt töltünk a ló szájába, vigyázva, hogy lenyelje.

Ha csöre-fecskendők nincsen, a ganaj kitisztítást kézzel tehetni, t. i. egy ember, kinek hosszú kara, de nem igen nagy keze van, kezét s karát olajjal vagy zsírral jól megkenvén, a ló végbelebe nyúl, s a benne lévő, többnyire öszhalmozott kemény ganajt lassankint kiszedi, de ne legyenek hosszú körmei, vagy durva bántása által ez érzékeny részeket meg ne sértse. Illy kitisztítás után a klisztér is többnyire jobb foganatú. E szereket rögtön használjuk, mert kólikánál a rögtöni segedelem fő dolog.

Különös tekintetet érdemel a szélkólika. — A szélkólikát arról ismerjük meg legbiztosabban, hogy a lónak két oldala, vékonyaiban igen domború, fölpuffadt. Itt következő szer segít: 2 lat oltatlan meszet olvasztunk föl 1 itcze vízben, s ezen olvadékat egyszerre a ló szájába töltjük; negyed vagy félórakint ismételjük ugyanazt, míg jobbulás következik. De el ne mulasztjuk a hasbajtók beadását és a csörézést, mert ha ganajlás nem következik, ismét új gőzök fejlenek ki a fölshívtak helyett és ismét fölpuffadás következik.

Ha a szélkólika a gyógyításnak nem enged, hanem inkább nő és a belek repedésével fenyeget, nincs más hátra, mint az oldalon a belekbe ütött tróikárral vagy szurcsappal *) a légnek utat

*) Illy szúrscapot is kellene minden falunak tartani a kovácsnál.

nyitni, hogy a belekből kitakarodhassék. A szurást ama helyen kell tenni, melly legdomborubb. Minthogy ezen szurás némi ügyességet kíván, jó azt kovácsra, ki a barmászatot tanulta, bízni. — Kólika alatt semmit se adjunk enni a lónak, inni pedig csak tiszta vizet, mibe pár marok konyhasót tehetünk. Kólika teljes megszűnése után legalább 10 óráig szinte semmit se adjunk enni, mert a betegség által elgyöngült, izgatott gyomor és belek az eledelt még meg nem szenvedik s ekép új kólika származnék. Korpa és lisztmoslék épen rossz, mert ez a lovat ismét fölpuffasztja. Fájdalmak alatt a ló hengergését nem kell akadályozni, mint ezt tudatlan kocsisok tenni szokták, kik a lovat korbácscsal vagdalják, kergetik, mert ez a fájdalmat nagyítja s magát a nyavalyát is. Az ember kólika alatt szinte összehuzza magát, lábait hasához szorítja, hogy fájdalmát enyhítse, a ló is enyhíti ezen hengergés által fájdalmait. *)

D e r m e n e t.

Merevedtség, szájgörcs, szájsukódás, szarvas baj, szarvasdermenet sat.

E betegség gyakran meglepi a lovakat, s nagyobb része bele döglük. Fő ismertető jelei következők: nyakát a ló feszesen tartja, utóbb az egész ló meredten áll, mintha fából volna; ha

*) Ki a nyavalyáról bővebb ismeretett akar magának szerezni, ajánlom neki tek. dr. Zlamál, egyetemi tanárnak az 1845. mézei naptárban e tárgyról nyomasztó értekezését.

mellette fentebb hangon beszélünk, vagy reá kiáltunk; megijed, remeg, nyála szüntelen foly, lehelése gyors.

A dermenet oka hideg, nedves, ködös időjárás, legtöbbször meghűtés; néha sértés vagy sebzés, s ekkor sebzési dermenetnek mondatik. A nyavalya igen veszélyes, néha 2—3 nap alatt, néha csak 8—10 nap múlva — halált okoz. A felgyógyulás, ha sikerül is, nagyon lassu.

Gyógyítás. A lovat magános, sötét istállóba teszszük, hogy a többi lovak őt ne nyugtalanítsák, meleg pokróczokkal betakarjuk, azután dohányszőzethől csőrét adunk neki, melly ekkép készül: 4 itcze vízben 4 lat dohányszőzethet főzünk, a gyógytárban 2 lat ebveszfősvényt (tinctura nucis vomicae, *Strähenaugentinfur*) veszünk s összekeverjük az előbbivel. Ez négy csőrére való egy napra, azaz: minden ötöd órában. Itálába pedig, ha valamenyire még száját fölnyithatja, néhány kanál salitromsavat teszünk, enni darált és áztatott zabot adunk. Belsőleg, ha szája annyira nyitott, hogy beadhatunk, következő szert használunk: fél lat édes bigacsot (calomel), fél lat ebveszmagport (pulv. nucis vomicae), fél lat kámfort veszünk a gyógytárban; ezt mind elosztjuk hat részre, s belőle naponként két részt, reggel és este felé, adunk be, úgy hogy az egész három napig tartson. A beadandó részt keverjük össze egy marok liszttel, annyi vizet tévén hozzá, hogy keményes tiszta legyen, s ezt öszgönyörgetve tegyük a ló torkába, hogy lenyelje. Vagy pedig vegyünk fél lat salitromsót, egy nehezék kámfort, napjában három illy adagot s úgy adjuk be, mint

az előbbi. Ha szája egészen zárva van, mitsem adhatunk be, s ekkor napjában két annyiszor adjunk csőrét. Száját erővel kinyitni ne próbáljuk, mert ekkép a lovat csak hasztalan nyugtalanítjuk, s nagy fájdalmat okozunk neki és célt még sem érünk. A ló mellett mindig legyen valaki s vigyázzon, hogy el ne dőljön. Minden eddig ismert gyógy mód között a főnebb leirt által még legtöbb ló gyógyult meg (11 közül 6). — A sebzési dermenetnek, bármit tegyünk is, közönségesen halál a vége.

Velőlob.

E nyavalyának fészke vagy magában a velőben van vagy hártyaiban, vagy pedig és legtöbbnyire mint a kettőben. A velőlob, jöllehet a betegség mindig ugyan az, még is egymással ellenkező két alakban mutatkozik; 1. mint dühöngő, 2. mint kábult vagy tompa velőlob. 1-ór a dühöngőnek fő jelei: az egészséges ló nyugtalan, közönséges lármára megijed, rendkívül élénk, füleivel igen játszik, feje meleg, nem sokára elkezd dühöngni, fogaival csikorog, harap, rug, ágaszkodik, tombol, kerekben forog, összerogyik s hirtelen ismét fölugrik. 2-or A velőlob második neménél egész tompaságot mutat a ló, úgy hogy még a nagy ingerek sem hatnak reá. A velőlob egyik nemében sem eszik s iszik a ló. Okai: nagy világosság és meleg, p. o. heves nyáron, ha sokáig a napszúrásnak vannak kitéve az uton, dolognál, vagy árny nélküli legelőn; nehéz emésztetű száraz eldel p. o. sok hükkön, rozs sat. vagy mérges növények a szénában, fűben, legtöbbször

a meghűtés, ha erőtetett hajtás után szeles, hideg időben megállunk, kivált légvonásos helyen.

Lefolyása a betegségnek igen gyors, néha 12—18 óra után a dühöngő velőlobnál már halál következik. Kimenete: vagy meggyógyul, vagy megdöglik a ló, vagy pedig csirába (lásd ezt) megy át.

Gyógyítás. 1-ör A dühöngő lovat magán istállóba helyezzük, itt mindent, mi által magát megsérthetné, félre teszünk, s szorgosan vigyázunk reá. — A kábultnál nem szükséges, mert ez ugy is csendes. Továbbá a velőlob mindkét neménél először érvágást teszünk (a ló nagysága s korához képest a nyakérből 8 — 16 font vért eresztünk ki egyszerre) s ezt, ha szükséges, ismételjük. Az elmulasztott bő vérbocsátást semmi sem pótolhatja. 2-or A féjre vízbe mártott, több-rétűen összehajtott ruhával hideg borogatást használunk; t. i. az egész fejet, szemeken alólig beborítjuk, a vizes ruhát minden 10 perczben változtatva. Télen havat, vagy igen apróra tört jeget teszünk a ruha közé s ezzel borogatjuk. Az egész testnek hideg vízzeli leöntése, s ezután szalmával erősen szárazra dörgölése is hasznos, mert erre nagy izzadás szokott következni. 3-or Belsőleg hashajtó szereket használunk, t. i. 4—6 lat kesersót, 1 lat salitromot lisztrel s vízzel kovásszá keverünk, s négy illy adagot naponként adunk be. Vagy 4—6 lat kesersót, egy nehezék hányporkót (tartarus emeticus), vagy e helyett édes higacsot (calomel) szinte lisztrel kovásszá keverve, két adagot naponként. 4-er Dohányfőzetből konyhasóval, és fekete szappannal csörét. 5-ör Elvezető

bedörgöléseket, t. i. két lat borostyánolajt, 2 lat terpetin olajt, fél lat körösbogarport keverünk össze, s ezt a czomb bel színére kenjük. Ez e részeket ingerli, s a vért a fejtől ide vezeti.

Egész betegség alatt étel nélkül hagyjuk a lovat, de vizet konyhasóval vagy salitrommal eleget adjunk neki (egy dézsa vízre 3 — 4 lat vessék). Ha ezen szereket rögtön használtuk szorgosan, igen sok esetben szerencsés gyógyulás következik; ha pedig ez igen hatályos gyógymód által az életet ugyan sikerült fentartani, de gyógyulást nem idézhettünk elő, ekkor a lob vizsavó elválasztásba megy át. Az elválasztott viz megtölti a velő üreit, ez nyomást szül a velőre, s azon betegség származik, mit csirának — **Röller** — nevezünk.

Csira. Dühösség. (Röller)

Ez a meg nem gyógyult velőlobnak következménye, mint főlebb érintők. A kiizzadt viz vagy savó t. i. annyira nyomja a velőt, hogy a ló öntudatát elveszti, s mit tesz, öntudata s akarata nélkül tesz. A csira kétféle, u. m. buta és dühöngő csira.

A buta és dühöngő csira közt csak az a különbség, hogy a buta mindig csendesén viseli magát, és soha nem dühöng, a dühöngő pedig gyakran a csöndességből dühöngésbe mén át s ismét visszaesik csendes butaságba — tehát a csönd és düh egymást váltják föl. — Körülményesen leírjuk, mint kell a csirát megismerni, mert gyakran megcsalatnak a gazdák lókereskedők által, s drága pénzért haszonvétlen lovat vásárlanak. A gya-

nus lónál ez esetben vizsgáljuk meg 1-ör az érzékenységét. Tegyük fülébe ujjunkat, azután hágyunk a patának felső részére, az ugynevezett koronájára. A csira ló érzéketlen lévén, mindkettőt közönségesen rágás, nyugtalanság nélkül elszenvedi, az egészséges el nem szenvedi. 2-or Állását. A csira ló állása butaságának jeleit hordja magán s minden tagja lóg. Első lábait helyezzük — mint mondani szoktuk — keresztbe, a csira ezen természetelleni állásban hagyja lábát; az egészséges tüstént visszahuzza. 3-or Menését. A csira menése lomha, magasra szedi föl lábait, mintha mindig valamit át akarna hágni; párja által huzatja magát vagy nem mozdul helyéből, a korbácsot nem érzi. 4-er Evését, ivását. A csira nem mutat kedvet evésre, csak akkor nyúl abrakhoz, ha szomszédját látja enni. Gyakran semmi sincs szájában, s még is rág, mintha szája teli volna. 5-ör Nyugvását. A csira közönségesen éjjel sem fekszik le, vagy ha lefekszik is, rövid idő múlva fölkel; jele hogy a fáradságot nem érzi, vagy lefekvéskor a baja fejében súlyosul. Ezen vizsga után a paripán nyargalni, a kocsi lovat kocsiba kell fogni, és sebesebb mozgásba hozni. Sebes mozgás által a vér nagyobb mennyiséggel megy a velóhez, s a beteg lónál minden beteges tünetény szembetűnőbb lesz. De vigyázzunk, hogy a paripát kocsiba ne fogjuk, a kocsi lovat pedig nyereg alatt ne próbáljuk, mert ezen szokatlan használatnál az egészséges ló sem megy jól. — A dühöngő csira, ha próbálásnál lepi meg őt dühöngése, ezen most leirt jelek helyett a főnebb érintett dühöngés minden jelét fogja mutatni. Különösen meg kell jegyeznünk, hogy a csi-

ráról gyanús lónál soha se elégedjünk meg egy jellel, mert p. o. a lócsiszár a ló füléből otthon a szőrt kitepi, tüvel bökdösi a fül belsejét s tüzes vassal égeti, a lábnak pata fölötti részét erős rág-írral bekeni, hogy a rálépésnél érezze; korbácsba kis éles szeget tesz, befogásnál a szerszámokba tűt, hogy a vizsgánál némileg érzékeny legyen sat. Azért az illy lovat éjjel és nappal, istállóban és azonkívül s pedig több napig vizsgáljuk meg, hogy bizonyos ítéletet hozhassunk.

Gyógyítása baromorvos nélkül ritkán sikerül, azért azt tanácsoljuk, hogy ha különben értékes a ló, tanult baromorvosra bizzuk azt. Azonban a lovat használni nem szabad, mert ha őt dühöngő állapota meglepi, a kocsit elkapja, s veszélynek tétetnek ki a benülők, valamint a körül-
lévők is.

Szédülés.

Lovaknál a szédülés gyakori. Fő jelei ezek: a ló elkezdi remegni, ingadozni, fejét rázza s föltartja, labait szétteszi, gyakran elesik, hamar légzik, izzad. Ez állapot néhány perczig, néha egy negyed óráig is, szokott tartani. Azután magához jő, élénk, mintha mi sem történt volna vele. Közöségesen heves nyári napokban lepi meg e baj a lovat, ha feje a napnak van fordítva, nehezet huz, vagy igen is soká fut, ritkábban a jó, de rossz, piszkos, meleg, gőzös istállóban igen, ugy-
szinte télen is meglepheti őt, ha hóval födött me-
zőkön sokáig jár, mert annak fehérsége szemeit kápráztatja, és ennek következtében elszédül és eldől. A fölhevült testben t. i. több vér özönlik

az agyvelőhöz. A baj ritkán veszélyes. Gyógyítása is könnyű. Uton ha ingadozását, remegését észreveszszük a lónak, azonnal árnyékos helyre, fa alá, házba sat. megyünk, kifogjuk, fejét vízzel öntözzük: ha árnyékos hely nincs, pokróczot vagy más ruhát vetünk fejére, hogy a nap ellen árnyékot csináljunk; azután a legközelebbi kovács által nyakán eret vágatunk; belsőleg 3—4 lat keserűsöt és keserűsóval csőrét adunk; de enni jó ideig semmit.

Gutaütés.

Egészen egészséges, vagy már szédülésben vagy más bajban szenvedő ló elveszti öntudatát, összerogyik, érzéketlen; lehelete vagy egészen elállt, vagy igen gyors. Gutaütésben a ló többnyire hamar megdöglik, s ha ritka esetben meg is gyógyul, a gyógyulás soká tart.

Ha gutaütés után mindjárt meg nem döglik a ló, így próbáljuk a gyógyítást: nagy érvágást tétessünk tüstént a nyakán, vért 8—16 fontig eresztvén ki, a ló nagyságához képest; fejét jó magasról hideg vízzel öntözzük, vagy hideg vízbe mártott ruhával borogassuk, igen gyakran keserűsóval, konyhasóval, dohánylével csőrét adunk, ha be lehet adni, 4—6 lat keserűsöt, 1 lat salitromot vízzel, s liszttel kovászszá keverve adjunk be egyszerre s ezen adagot azon nap 2—3szor ismételjük. Ha ezen gyógymódra két három nap után nem következik jobbulás; nem érdemes tovább a gyógyítást folytatni, mert ha el nem hull is a ló, egyes részeinek szélhűdéses állapota marad vissza, p. o. egy két lába vagy kereszteteme

sat. szélhűdéses lesz, hogy pedig így semmi értéke sincs a lónak, világos.

Orrhurut. Nátha (Strengel).

Ezen gyakori, de nem veszélyes betegség fő jelai következők: az orr takhartyái vörösek, több tak választódik el, mint közönségesen, a ló gyakran erősen fű, prüszög, de nem köhög, mert ha köhög, torokhurutja van, (lásd torokhurut) 8 — 14 napig szokott tartani. Hajlandók e nyavalyára a csikók és fiatal istálló lovak. Okozza a sok por, erős kigőzölések, p. o. gyároknál, nagy füst tüzi veszedelemnél, legtöbbször pedig meg-hűtés, nedves, ködös hideg időben ősszel s tavasz kezdetén, mikor istállóból legelőre hajtának a lovak. Néha a tudatlan emberek előítéletből az orvosságot a ló orrán töltik be, mintha ekkor hasznosabb volna, s ez is orrhurutot okozhat ingere által. Gyógyítás. A kis fokú közönségesen magától is meggyógyul, ha a lovat nem használjuk, hanem meleg istállóba állítjuk, pokróczal jól betakarjuk, néhányszor az egész testét száraz szalmával megdörögöljük, s állott vízzel itatjuk. Meleg időben a legelőre is mehet. A nagyobb fokú orrhurutot mindig gyógyítani kell. Gyógyítjuk pedig következőleg: a lovat száraz, jó istállóba állítjuk, alomnak sok száraz szalmát adunk, egész testét szalmával jól megdörzsöljük; azután abrakos tarisznyába fűrészpport vagy korpát teszünk, erre forró vizet öntünk, s a lónak fejére buzzuk, hogy a gőz orrába menjen, de ne legyen olly meleg, hogy a ló orrát megégesse. (A le forrázott korpa fölé ruhát kell tenni, vagy a tarisznyát be-

varni, hogy a ló a korpát meg ne egye.) Nyakát, torkát pokróczczal, vánkossal betakarhatjuk. Belsőleg: 4 lat keserűsót, 2 lat fenyőmagott (boróka) liszttel vízzel készítünk el kovásszá, s adunk be a lónak. Lehet még ezen orvossághoz 1 nehezék narancsszinű dárdanyt (Goldschmefel) venni. Ha a hurutnál a torok mirigyek megdagadnak, akkor már nem hurut, hanem mirigy betegségek közé tartozik (lásd ezeket).

Torokhurut vagy Torokkeh.

Őszi és téli, nedves és ködös hidegben a lovak sokszor esnek e bajba. Következő jelekről ismerjük meg azt: 1-ör a takbártják vörösebbek, mint közönségesen. 2-or a kilehelt lég melegebb. 3-or a torok nagyon érzékeny, köhögése száraz. Oka mint már említők, a meghűtés, hideg lég, étel (p. o. dérral borított fű, hideg ital, sok belehelt por, homok sat. Közönségesen 7—14 napig tart; gyógyítása következő. A beteg lovat meleg, tiszta istállóba teszszük, egész testét szalmával jó megdörzsöljük, torkára vánkost vagy kettős pokróczot kötünk, testét pokróczczal betakarjuk, torok tájékát a fejtől egész szűgyig hason mennyiségű higanyzsir és terpetinolaj keverékkel bekenjük, forró vízzel leöntött korpát vagy fűrészpport kötünk orra alá, hogy a gőzt beszíja. Belsőleg: 4 lat keserűsót, 2 lat tarnicsgyökeret, 1 nehezék sárga dárdanyt, vízzel s liszttel kevertet, adunk be naponként egy, sürgetőbb esetben két adagot. Vagy 4 lat keserűsót, 2 lat tarnicsgyökeret, fél lat szalamiasót; ezt is, mint az előbbit beadván. A tovább tartó bajnál, ha orrkifolyása van a lónak, 1 nehezék

sárga dárdanyt, fél lat terpetinolajt, fél lat fenyőmagot, vízzel s liszttel kovászszá kevertet, adunk be naponként két adagot.

Mirigybetegségek.

Ha az orr takhártyái bármilly oknál fogva több taknyot választanak el, mint egészséges állapotban s ezen elválasztás nem gyógyíttatik, a takony főlsvivatik, a közelfekvő torokmirigyeket ingerli s gyuladást, a gyuladás dagot okoz, és ez mirigybetegségnek neveztetik.

Ide tartozik:

a) K e h.

Ennek ismertető fő jelei következők: az orr takhártyái mindenütt egyenlően vörösek, a kifolyás mind a két orrból egyenlő, torok táján a mirigyek tagadtak, fájdalmasak, s 14—16 napnál tovább nem tartanak, mert ez idő alatt vagy eloszlik, vagy genyedésbe megy át. A betegség nagyobb fokánál láz mutatkozik. Oka és helye a fölebb mondottakból világos.

A gyógyítást 1-ör) az orrkifolyásra, 2-or) a mirigy dagra kell irányozni. Első ellen szinte azt teszük, mit fölebb az orr és torokhurutnál (lásd ezeket) megjegyeztünk. A második ellen következő szert használunk: összekevert hason mennyiségű higanyzsír és terpetinolajjal a dagmirigyek táját naponként a kétszer bekenjük, a nyakát, különösen a torkát vánkossal vagy kettős pokróczczal jól betakarjuk, belsőleg: két három lat keserű söt, 1 lat szekfűvirágot, 1 lat kálmos gyökért s 1 nehezék sárga dárdanyt, liszttel s vízzel tésztá-

vá keverve adunk be egyszerre. E gyógyításra a mirigydagok 5—6-ik nap kisebbednek, míg végre egészen eloszlanak, néha pedig nem oszlanak el, hanem genyedésbe mennek át, s ezt arról ismerjük meg, hogy 5—6 nap múlva nem lesznek kisebbek, hanem inkább nagyobbak. Ekkor a főnebb mondott gyógmódot folytatnunk kell, s 12—14 nap múlva közönségesen a dag helyén a szőr kihull, ha a dagadt helyek puhák, fölülete pedig nedves; a dag érett és tályognak mondatik, ekkor éles késsel azt föl-vágjuk, hogy a geny kifolyjon. Néha magától is föl-nyilik, de a nyílás közönségesen kicsi, s azért kitágítjuk azt. A nem érett tályogot föl ne vágjuk, mert ez nagy fájdalmat okoz a lónak, azonkül igen soká meg nem gyógyuland, hanem szélei megkeményednek s fekélyednek; de annak idejében az érett tályognak fölnyitását se kell elhanyagolnunk, különben a ló új bajba keveredik. Ha a főnebb leirt jó fajta mirigydag 3—4 hétnél tovább tart, s forrósága soha sincs, a gyulladás ugyan még lehetséges, de nem bizonyos, mivel a szerek nem igen jól munkálnak, miért is a ki-menet mindig kétes. Az illy lovat a többtől el kell különöznünk, mert a többire is ragadhat. Ha pedig az orrba köles nagyságú csomócskákat ére-zünk, a kifolyásnál turó alakú csomókat és csikókat látunk, a dag kökeménységű; hónapokig s egy évig is tart, és közönségesen taknyosságba megy át. — Ez igen ragadós, azért az illy lovat a többtől minél előbb egészen el kell különöznünk. Az el-külöznött lónál meg kell próbálni a gyógyítást, bár ritkán sikerül. Szinte azon gyógyszereket kell használnunk, melyeket főlebb érintettünk — a

kétes mirigydagnál hoztuk elő — de valamivel nagyobb adagban és igen soká folytatnunk. Lehet még 5 — 10 szemer körösbogár port is hozzá tenni. Ha ezen gyógyszerek nem használnak, semmi sem fog használni.

b) Taknyosság.

Ez legragadósabb s egyszersmind gyógyíthatlan nyaválája a lónak. Nem is azért teszszük ide, hogy a gazda gyógyítsa lovát, mert a legügyesebb harmászok sem tudják ezt meggyógyítani, hanem azért, hogy tökéletesen ismerje s illy lovat ne vegyen, vagy ha tulajdon lova valamikép megtaknyosodik, a többitől tüstént elválassza, nehogy minden lova megtaknyosodjék, s így minden lovától megfosztassék. A taknyosság fő jelei következők:

Az orrtakhártyán apró vörös pöttögetések vagy vörös vonások vannak, az orrban apró csomókat vagy hólyagokat, később fekélyeket találunk. (Az ujjal jól nyuljunk föl, mert néha olly magosan vannak, hogy alig lehet azokat elérni. Hanem itt jól megjegyezzük, hogy nem minden ló, a melynek orrában fekélyeket látunk, taknyos, mert az erősebb hurutnál is megesik, hogy a takhártya kisebesedik, azaz a fölbőr róla lemegy; de a hurutseb 5 — 6 nap múlva elmulik. 2-or Az orrkifolyás nem egyenlő, az orrlikakat, mint a szurok, összeragasztja, és igen ragadós, mert ha más lóhoz ér, ez ugyan e betegségbe esik. 3-or A torokmirigyek nem nagyok, hanem kemények mint a kő. 4-er Nincs a lónak forrósága. 5-ör Soká tart, mert ha a taknyos lovat élni hagyjuk,

ezen baja mellett jó husban marad s évekig élélhet, míg végre az orrcsontjait a baj összerágja, a ló elsoványodik s egészen kiaszik. Vigyázzon, ki a gyanús ló orrába nyúl, hogy azon ujjá, mellyel az orrba nyúl, sebes vagy megsértett ne legyen, különben mérges fekély támad kezén, s ez életébe is kerülhet. — Sokféle okból származhatik a taknyosság, többnyire az elhanyagolt torokmirigydagból, mint már említők. Azt tartják, hogy a magyar lónak különös hajlama van a taknyosságra, mi nem igaz, hanem hogy Magyarhonban gyakoribb, azaz oka, mivel nincs reá olly ügyelés, mint más országokban, hol törvény értelmében a taknyos lovat, mihelyt föladjá akárki, az ahhoz értő baromorvosok megvizsgálják, s ha valóban taknyosnak találják, akár mi értékű is különben a ló, tüstént agyon szurják. Nálunk is azért a pásztornak szigorú köteletségévé kellene tenni a taknyos lovat tüstént följelenteni s az ahhoz értőkkel megvizsgáltatni, s ha taknyos, bár kié legyen, agyon szuradni, a tulajdonos akaratja ellen is.

Mit tegyen az, kinek lova megtaknyosodott? — Mindenekelőtt a többi lovat válaszsza el a taknyostól, azaz vigye őket tiszta istállóba, a taknyos lovat, ha más lóról ragadt reá, bizza értelmes baromorvosra, de ha nem ragadás által kapta, hanem magától fejlett ki, tüstént üttesse agyon, valamint akkor is, ha a ragadás által kapott taknyosság 8 — 10 nap múlva meg nem gyógyul; mert a további harapódzás veszélye igen nagy, gyógyulásról pedig szó sem lehet. Bőrét ugyan le lehet húzni vigyázattal, hogy a

bőr lehúzókat magokat takkal be ne piszkítsák, különben tovább terjesztenék. Lehúzás után kezeit, késeiket, ruháikat eczetes vízzel mossák meg, a bőrt pedig három napig meszes vízben áztassák, azután jól megszársítsák, husát mély gödörbe ássák, hogy a kutyák el ne hurczolják s a taknyoságot ne terjeszszék. Az istállóban volt szénát, szalmát, almot el kell égetni, a padlót fölszagatni, meggyalulni, s fordítva berakni, földdel tömött istállókban a tömés fölét föl kell ásni, s mással pótolni, a falakat újra s pedig jól kétszer is bemeszelni, az itató sajtárt, csöbröt erős luggal kimosni, valamint a szerszámot s más tárgyakat is, mellyeket a ló érintett, e fölött a børszerszámokat, lúg mosás után, halzsirral jól bekenni, a vasneműeket pedig tűzön jól kiégetni, (kik a lóval bántak, szinte erős luggal mossák meg ruháikat) az istállót pedig $\frac{1}{2}$ — 1 font chlór-mészszel kifüstölni. Ez t. i. egy nagy tál fenekére elterítettik, kevés vízzel meglocsoltatik s e megnedvesítés többször ismételteik. Ezen idő alatt az istálló zárva tartatik (2 — 3 napig), azután kinyitattik s több napig nyitott ajtó s ablakokkal hagyatik. Ha lehetséges, lovat ezen istállóba 1 — 2 hónapig ne állítsunk, hanem más barmokat p. o. ökröket, teheneket, mert ezekre a betegség nem ragad, mivel a taknyosságnál az a különös, hogy a lovon, számaron és öszvéren kívül más állat, ha a taknyot az orrába kennők is, meg nem taknyosodik. A taknyos lovat az eladó visszavenni tartozik. *)

*) E betegséget bővebben leírta Dr. Zlamál Vilmos, egyetemi tanár 1845-ki mezei naptárban.

Tüdőlob.

A tüdőlob ritkán szoritkozik magára a tüdőre, hanem a mellhártyára, szivburokra, szivre s minden a mellüregben levő részre harapózik, és minthogy e részek lobja majdnem mind ugyanazon jellel mutatkozik, gyógyításuk is ugyan az. Tehát mit csak mondandunk a tüdőlob orvoslásáról, az mind a mellüregben lévő többi rész gyulladását is illetendi. Következő jelekről ismerhetjük meg a tüdő lobot: a lónak láza vagyis főrrósága van, a légzés nagyon gyors, (30 — 40-er vesz egy perczben) az orrszárnyai (erre különösen vigyázzunk) igen kitágulnak s igen összehúzódnak, igen sokat iszik, de semmit sem eszik, le nem fekszik, ha még olly fáradt és gyöngye is, mert fekvés alatt a mellüreg nehezen tágul ki s így a légzés nehéz; ha rövid időre lefekszik, első lábait maga alá húzza, és ismét hamar fölkel. Ha mozgásra kényszerítjük, nehezen mozdul. Este a baj nagyobbodik, reg felé enyhül. Lefolyása nagyon gyors, 5 — 6 napig tartó. Kimenete: vagy meggyógyul a ló, vagy elvész, vagy más betegségbe mén át. Tüdőlobnak legközönségesb oka a meghűtés, hideg, ködös, nedves, szeles időben, hideg ital, vagy usztatás által, sebes mozgás után, ha a ló izzad. Igen gyakorta támad ha szél ellen soká kell neki futni, kivált nagyon poros uton.

G y ó g y í t á s. Mindenekelőtt érvágást kell a a nyakon tenni, s a betegség fokához képest 8 — 16 fontnyi vért kiereszteni. Az elhanyagolt érvágást semmi más gyógyszer ki nem pótolhatja, és legtöbbször ezen elhanyagolt vagy későn alkalma-

zott érvágás miatt döglik meg annyi ló tüdőlobban. Szükség esetében azt (10—12 óra múlva) ismételni kell, ha a lob jelei nagyobbodnak. 2-or Érvágás után egész testét szalmával jól megdörögöljük, mi hatályosb lesz, ha dörögölés előtt terpetinolajjal befecskendeztük a testet. 3-or Melltájon erős rágó kenőcsöket teszünk; t. i. 2 lat terpetin, 2 lat borostyánolajt, 1 lat körösbogarport összekeverve. 4-er Belsőleg 4 lat kesersót, 2 lat szekfűvirágot, 1 nehezék kénmájt, vízzel s lisztel tésztává készítve adunk be; illy adagot naponként 3—4-et. 5-ör Inni sokat adunk, de a viz néhány óráig az istállóban álljon, s közibe 1—2 lat salitromot teszünk. Hogy a lovat tiszta s mérsékelt melegségű istállóba kell tennünk s pokrócczal betakarnunk, nem is kell érintenem.

A tüdőlob, ha 2—3 nap alatt jobban nem lesz a ló, közönségesen utóbajokba megy át. Ezek következők szoktak lenni: sok nyálelválasztás, vérömlény a mellüregbe, nyirkkiizzadás, tüdőgyenyedés s evesedés, rothadás, száraz keh. Mivel ezen utóbajokat a nem tanult baromorvosnak nehéz megismerni s még nehezebb gyógyítani, azért jól tesz a tulajdonos, ha korán folyamodik baromorvoshoz. De minthogy honunkban kevés baromorvos van, ide tesszük röviden a jeleket, mellyekből a utóbajokat megismerhetni és gyógy módjukat; mert jobb próbálni a gyógyítást, mint minden segély megkísértés nélkül a lovat elveszni hagyni.

Általában 3—5 naphál tovább a tüdőlob, mint illyen, nem tart; ez idő után, ha a ló jobban nem lesz, utóbajokkal van dolgunk. Ez pedig

1-ör Vagy sok nyáleválasztás; jelei: a lob jelei (lásd fölebb) kevesülnek, az orrból sok nyálka foly ki. Ez ellen 4 lat kesersót, 2 lat fenyőmagot, 2 tarnicsgyökeret, 1 nehezék sárga dárdayt, liszttel s vízzel keverve adjunk be napjában 2 — 3 adagot. A soká tartó bajnál 2 lat terpetinolajt lehet még hozzá adni.

2-or Vagy vizkiömlés; jelei: ha 3—4 napnál tovább tart a baj, a szivverés az egész mell kiterjedésén érezhető, a légzés igen gyors, a ló vékonya különösen működik. Ekkor 2 lat fenyőmagot, 1 nehezék hányborköt, 1 nehezék kámfort, 1 nehezék gyűszüvirágport, vízzel s liszttel téstávé készítve, adunk be naponként 2 — 3 illy adagot. 2 nehezék terpetinolajt is lehet hozzá adni.

3-or Vagy nyirkiizzadás. Ezen átmenetét a tüdőlobnak arról lehet megismerni, hogy a baj 3—5 napnál tovább tart, a légzés rövid, az egész test nagyon forró, nyulós, ragadós izzadsággal borított. Legközönségesben fiatal, jól táplált, bővérű lovakat szok meglepni. Gyógyítás. 2 lat fenyőmagot, 1 nehezék hányborköt, 1 nehezék kámfort, fél lat szalamiasót, liszttel s vízzel téstávé keverve adunk be, 1—2 adagot naponként. Vagy 2 lat angyalfügyököt, 1 nehezék édes higacsot (calomel) 1 nehezék kámfort, fél lat terpetinolajt ebből is naponként 1—2 adagot.

Ezen most előadott (1. 2. 3) bajoknál a bel-orvosságot külsővel kell elősegíteni, azért a fölebb érintett erős rágó bekenéseket szorgosan használjuk, mellyekhez, hogy még erősbek legyenek, 1 nehezék hányborköt keverünk, a mell alrészén a bőrt fölmetszván, egy darab talp, vagy

kikészített vastag csizmabőrt teszünk, hogy genyedés következze, de ezt az ahoz értő kovácsra bizzuk. A tüdőlob több átmenetét (tüdőgenyedés, evesedés, rothadás, szárazkeh) meggyógyítani nem lehet, minden gyógykísérlet hasztalan, csak a költséget szaporitaná haszon nélkül a gazda.

Száraz keh, kehesség, fuladozás, szűkmellűség.

A kehesség gyógyíthatlan betegség s nem is azért tesszük ide, mintha gyógyítását akarnók előadni, hanem hogy minden gazda ismerje, s lóvételnél meg ne hagyja magát csalni; mert a kehes lovat használni nem lehet, de gyógyógyítani sem. A kehesség abban áll, hogy a ló nem vehet a tüdőbe annyi léget, mennyi szükséges az egészséges életre. A kehességről gyanús lónál meg kell vizsgálni:

1. A ló nyugodt állapotbani légzését. Már ekkor is többször légzik a kehes, mint az egészséges ló, néha susogva, sívítve történik a légzés. A kehesség nagyobb fokánál az egész test mozgásban van a légzésnél. 2-or Mozgás alatt s utáni légzését. — Futás alatt a kehes ló a főnebb érintetteket nagyobb mértékben mutatja; azon fölül néha erősen köhög, néha rögtön megáll, hamar s nagyon izzad, néha összerogyik, fűldoklik, s ismét fölkelvén, lassan jó magához. Futás után a léget mintegy keresve, ide oda tipeg tapog, nem állhat nyugton, s ekkor lehet főkép megismerni a kehességet.

3-or Eyés ivás után is; kivált ha több szénát evett a kehes ló, mindig meggyorsul a légzés, ha nem is tett mozgást.

4-er Ritkán fekszik le a kehes, mert fekvés alatt a mellüreg nyomatik s légzése nehézbül, ha pedig fekszik, első lábait melle és hasa alá teszi, fejét pedig föltartja.

5. Közönségesen köhög. A köhögés azonban csak akkor mutat keheességre, ha kifolyása nincs, s azért neveztetik száraz kehnek.

6. A soká tartó keheességnél a lovak megsoványodnak, kiasznak.

A kehes ló vizsgálásánál el ne feledjük; hogy a keheesség majd nagyobb majd kisebb foku lehet, azért a lovat az istállóban nyugodt állapotban, istállón kívül futtában, s futás után többször szorgosan meg kell vizsgálnunk s csak így ismerhetjük meg, valljon kehes-e vagy nem?

A keheesség közönségesen előment betegségeknek következménye vagy magában a tüdőben van annak fészke, vagy a tüdő melletti részeken, ha ezek t. i. olly nagyok, vagy elfajultak, hogy a tüdőt nyomják, vagy a mellkast mozgó részek beteges állapotuk miatt nem működhetnek. Gyógyítás legritkább esetek közé tartozik, s általában a kifejlett keheesség gyógyítlan betegség.

Megzabálás. Étvágyhiány. Emésztetlenség.

Következő jelekről ismerhetjük meg a megszabálást: a ló rosszul eszik, többször ökröndik, szája teli van nyállal, nyelve piszkos, sűrű fehér vagy sárgás nyállal bevont, hasa többnyire puffadt; ritkán ganajlik, különben nyugodt. Megza-

bálás az etetésben elkövetett hibának következménye; ha t. i. vagy igen sok abrakot adunk a lónak, vagy ollyat, millyenhez nem szokott, p. o. a zabhoz szokottnak rozst, bükkönt; vagy igen nyálkásat, p. o. sok korpát, lisztet, mert ezek hamar megszavanyodnak a gyomorban. Igen gyöngye luczerna, bükkön, vagy még nedves zab is okoz megzabálást, ugyszinte a rozsz, megfűt, dohos, vizár alkalmával megiszapodott poros széna, tisztátalan, állott, posványviz. De megzabálnak a lovak akkor is, ha uton, nagy futás után, rövid időt engedünk nekik az evésre és ismét befogjuk s hajtjuk őket.

Gyógyítása következő: 1-ör a lónak semmit se adjunk enni. 2-or Négy lat keserűsóval és fekete szappannal csörét adunk, hogy minél előbb hasürités származzék, s a csörét többször ismételtethetjük. 3-or Belsőleg: 4 lat keserűsót, 2 lat tarnicsgyökeret, liszttel s vízzel tésztává készítve adunk be naponként kétszer. Vízzel pedig többször megkínáljuk, mibe igen jó egy marok sót tenni. Ganaálás után is folytatjuk a mondott orvosságot, még az étvágy egészen megjő, mert ezen szerek az emésztést elősegítik s a gyomrot erősítik.

Ha sok szelet okozó eledelt kapott a ló s igen sok savanyú szagú szelek mennek el tőle, mellette hasa föl van puffadva, még kénmájt is teszünk közé; így: 4 lat keserűsót, 2 lat tarnicsgyökeret, 2 lat kálmós gyökeret, 1 nehezék kénmájt, napjában három illy adagot. Lehet ezen kül, ha nagy a fölfúvás, egy itcze tiszta vízbe 2 lat olthatlan meszet adni, s azután az előbbi orvosságot folytatjuk.

Gyomor és béllob.

A béllob sokkal gyakrabban jő elő, mint a gyomorlob. Jeleik egyenlők, miért megkülönböztetésök igen nehéz, s ennél fogva mind a kettőt béllob névvel bélyegezzük. A béllob jelei mindenben hasonlítanak a kólikáéhoz (lásd ezt). Megkülönböztethetjük a kólikától az által, hogy 1-ör a kólikánál a fájdalom néha enged, s a lovak egészen egészségeseknek látszanak; a béllobnál nem. 2-or A kólika igen enged, sokszor egészen is elmúlik, ha ganajlás történik; nem a béllob. 3-or A kólika 10—12 óránál tovább nem tart; a béllob pedig tovább. 4-er Ha a kólika 12—14 óránál is tovább tart, megszűnt kólika lenni, mert bélobba ment át.

Béllob azon okokból származik, melyekből a kólika (lásd ezt). Kimenete többnyire szerencsétlen, mert hamar fut le, s hamar más veszélyes bajokba megy át. Mindenekelőtt tiszta mérsékelte hevű istállóba helyezzük a lovat, betakarjuk s 1-ör 12—16 font vért eresztünk ki. 2-or Meleg vízben föloldott 4 lat keserűsóval, 4 lat szappannal többször csörét adunk. 3-or Egy mésszely tiszta lenmagolajban 4 lat keserűsót öntünk szájába, hogy minél előbb kiürítése legyen. 4-er Hasa tájékára, jó kiterjedésben, erős rágó kenőcsöt kenünk, mihez 2 lat terpetinolajt, 1 nehezék körösbogarport teszünk. Enni semmit sem adunk, inni tiszta, állott vizet vagy víz közé lisztet keverünk s ezzel tartjuk; mert ez könnyű emésztetű, azonkívül nyálkás lévén, a beleket védi, bevonja.

Ha meghűtés vagy ital által gyanítjuk a bajt támadottnak, akkor a főlebb mondottakon kívül terpetinolajt fecskendünk a bőrre, szalmával erősen megdörögöljük s ezután jól betakarjuk. Ezen gyógmódra, ha három nap alatt a betegség nem enyhül, többnyire a ló el van veszve, mert olly nyavalyába ment át, mellyet ritkán sikerül gyógyítani.

Méreg által okozott béllob.

Béllobot okoznak a lenyelt mérgek is, és ha rögtön nem segítünk, sokszor rögtön oda van a ló. Azért olajt, tejet, vaját, zsírt, meleg vizet, tojás fehérét, mézet, keményítőt, szappant, lisztet használunk. Ezek közül t. i. azt, mi előbb kéznél van, a ló torkába töltjük, hanem nagy mennyiségben s ha mind ebből semmi sincs kéznél, legalább sok vizet.

Hasmenés és vérhas.

Ez a lovaknál gyakorta előjő. Hasmenésnél a ló nem eszik, néha csöndes, máskor kólika fájdalmakat érez. A baj magas fokánál forróság is csatlakozik hozzá. A hasmenés különféle okokból származik. Csak azon hasmenések, mellyek rossz edeltől, meghűtéstől sat. származnak, veszélyesek.

G y ó g y í t á s. Kisebb foku hasmenésnél hagyjuk magára a betegséget, csak az etetésben s itatásban legyünk vigyázattal. Nagyobb fokunál az okokra vigyázzunk, mellyekből származott: és pedig 1-ör Ha meghűtésből származott; meleg istállóba állítjuk a lovat, alomnak sok száraz szal-

mát adunk, egész testét szalmával jól megdörgöljük, dörgölés előtt terpetinnel is megfecsken-
hetjük. Belsőleg: 4 lat ziliz gyökérport (Eibisch),
4 lat szekfűvirágot, lisztel s vízzel kovásszá ke-
verve adunk be, inni pedig vizet lisztel, külön-
ben enni semmit. 2-or Ha rosz, dohos, rothadt,
megfúlt, penészes széna, dohos zab, rozs vagy
bükkön etetés volna az oka, akkor elég; ha az állattól
első nap minden eledelt megvonunk, s 2 — 3 nap igen
kevés, könnyű emésztetűt adunk neki. Ha nagy faj-
dalmat mutat a ló, mint a kolikánál, akkor a kólikánál
előadottakat használjuk: belsőleg keserűsöt, cső-
réket szappannal, konyhasóval sat. — A rosz
vagy szokatlan eledelt jóval cseréljük föl, a rosz
vizet pedig marok konyhasóval javítjuk meg. 3-or
Ha a hasmenés 3, 4, 5 nap tart, a belek gyöngé-
sége okozza a hasmenést, azért ingerlő szereket
használunk. Illyenek: tölgyfa, vadgesztenyefa,
fűzfa héja, timsó sat. s pedig így: 4 lat tölgy-
fa vagy fűzfa, vagy vadgesztenyefa héjat főzünk
meg itcze vízben, közébe $\frac{1}{2}$ lat timsót teszünk s
egyszerre a ló szájába öntjük. Vagy: összeapri-
tott 2 lat tölgyfa héjat, 1 lat kálmosgyöke-
ret, 1 nehezék timsót, lisztel s vízzel keverve adunk
be, naponként két illy adagot. (kisebb, fiatalabb lo-
vaknál az adagnak is kisebbnek kell lenni). Lehet
ezen gyógyszerekhez 1—2 kanál kámforos pálinká-
t, vagy tiszta pálinkát, vagy víz helyett a tésztá-
hoz bort venni. Ezenkül a fönnevezett fahéjából
valamellyikét megfőzzük, timsót teszünk hozzá,
s ebből naponként 2 — 3 csörét adunk.

Hudhólyaglob.

Ez ritkán jő ugyan elő; hanem nagyon veszélyes s azért helyezzük ide. Legbizonyosabban megismeri a gazda a vízhólyaglobot, ha jól megolajozott kezét a végbélbe, kanczánál pedig a nemzőrészekbe tolja; ezt mindig igen forrónak találja, s legkisebb nyomásra lefelé, a ló nyughatatlansága által nagy fájdalmat fog mutatni; a hugyhólyagot is, mint valami gömbölyű testet, fogja érezni. Okai: sokszor az elhanyagolt vizeletelakadásból, ha t. i. eleinte ezt nem gyógyítjuk, származik; máskor ütéstől a vese vagy hólyag tájára, továbbá megerőtetés a futásban, huzásban, ugrásban, néha mérges, nagyon ingerlő növények, vagy rossz, iszapos vizek, p. o. a kender vagy lenáztatók okozzák azt. Végre igen gyakran a meghűtésnek következménye. A baj nagyon veszélyes, mert ha gyors segély nem érkezik halál a vége; azért, ha a bajt megismerjük, baromvoshoz folyamodjunk azonnal. Ha nincs baromorvos s a forróság nagy, 8 — 16 fontig eret vágunk, a testet pokrócczal jól betakarjuk, azonkúl szalmával megdörgöljük: belsőleg 4 lat keserűsöt, 10 lat lenmagolajt liszttel tésztává keverve adunk be 2 — 3 adagot. Tavábbá csőréket használunk keserűsóval, vízzel és olajjal vagy zsirral. A hugy lecsapolását ehhez alkalmas eszközzel vagy hólyagbökéssel csak a tanult barmász teheti.

Vérhugyozás.

Ennek okai a meghűtés, nagy ütés a vese-tájra, legtöbbször még is az eledel okozza azt, ha

ez vagy igen ingerlő p. o. a fák gyöngé ágai, különféle mérges növények, kőrös és cserebogár a fű között sat. Fő jelei: a ló gyakorta hugyozik; eleinte vöröses hugy megy el, utóbb vérrel kevert, végre igen sötét vörös s igen kevés.

G y ó g y í t á s. Ha a mezőn mérges növények vannak, más legelőre hajtjuk a lovat. Eret vágatunk rajta 8—10 fontig; 2 lat ziliz gyökeret, 1 lat beléndekfüvet, 1 lat salitromot, 6 lat keserűsöt, vízzel s liszttel tesztává keverve adunk be neki napjában 2 ilyen adagot, s 1—2 csörét is vízzel és olajjal vagy ziliz gyökér főzettel. Ha kőrös-bogaraktól származott a vérhugyozás; $\frac{1}{2}$ nehezék kámfort liszttel s vízzel tesztává keverve adunk be naponként háromszor. Enni zöld füvet, lóherét, luczernát; inni pedig lisztes vizet adunk.

Vizelet vagy hugyfölakadás.

Vigyázatlan vagy buta kocsis meg nem állítja lovát az uton hugyozni, miért is a hólyagban igen sok hugy gyűl össze s ezt annyira kitágítja, hogy össze nem huzódhatik, s így vizelet rekedés következik. Gyakorta meghűtéstől is származik. Megismerhetni, ha a ló ide oda tipeg tapog, erőködik hugyozni, de semmi sem jó. A baj gyógyítását hamar és okosan tegyük, különben nagy a veszély. A lovat meleg, tiszta, jó alommal el látott istállóba vigyük, füttyölés vagy más hugyozó ló mellé állítás által hugyozásra ingereljük. Ha nem hugyozik, jól megolajozott kézzel, az, kinek kis keze van, nyuljon egy arasznyira a végbélbe, s így tegyen nyomást egyenesen lefelé, hol valami gömbölyű kemény testet fog érezni s

nyomja meg azt. Erre közönségesen hugyozik a ló. Ha ez nem használ, 4 lat szekfűvirágot forraljunk egy itcze vízben, tegyünk hozzá $\frac{1}{2}$ nehezék hányborkövet, $\frac{1}{2}$ nehezék beléndekfüvet. Ezt minden $\frac{1}{2}$ órában ismételjük. Lehet ezenkül a csödörnél és herélnél a nemzörések nyilását ingerelni egy szem fekete bors oda tétele által. Dohányfözetből készült csörék is igen jó hatást tesznek. A meghűtésből támadt bajnál tiszta vagy kámforos pálinkával, terpetinnel tett dörgölések a vesetájra jó hasznúak.

Bőrféreg. Takony mássa. Bőrkukacz.

A bőrféreg csak a lónál jó elő s sokáig tartó ragadós nyavalya. Megismerhetni, ha a test különféle részein kisebb nagyobb, borsó, mogyoró nugyságu csomók, kemény daganatok vannak szétszórva; belőlök zsinóralaku keménységek terjednek el különféle irányban, mintha kemény féreg vagy kukacz járna a bőr alatt. A bőrféreg mássa a taknyosságnak; mert a tovább tartó taknyosságnál bőrféreg fejlődik ki, vagy az előbb mutatkozó bőrférget taknyosság fogja követni; tehát nem egyéb mint taknyosság, más helyen és alakban t. i. a bőrön. Olly ragadós, mint a takony, azért az illy lovat a többitől azonnal el kell választani. Ha a baj nem régi és nem is igen elterjedt, még lehet gyógyítást reményleni; de ha a baj régi, ragadás által származott taknyos lótól, kár volna a gyógyítást csak megkísérteni is. Azért minél előbb agyon kell szuradni s testével, istállóval, szerszámaival úgy bánni, mint a taknyosságnál érintők (lásd ezt). Ha a baj nem régi s oka eltávolítható, így teszszük a gyógyi-

tást: 1-ör a fő betegséget, melly a bőrférget okozta, gyógyítjuk. Itt legtöbb esetben tanult barmászhoz kell folyamodni. 2-or A bőrön levő csomókat hason mennyiségben összekevert higanyzsírral és terpetinolajjal kenjük be. 3-or Ha a csomók vagy zsinórok genyedésbe mentek át, késsel föl-vágjuk azokat s a nyitott fekélybe vörös higanyt (*mercurius praecipitatus ruber*) hintünk naponként, míg a fekély megtisztul, s a behegedést a természetre bizzuk. 4-er Mély fekélyeknél, ha széleik kitüremlettek, szélesek; a fekély nagyságának megfelelő tűzes va sal kiégetjük az egész fekélyt, a mellette levő egészséges bőrt megkímélvén. Belsőleg: $\frac{1}{2}$ lat dárdanyt, 1—2 lat terpetint, 1 lat fenyőmagot, liszttel s vízzel tésztává keverve adunk be naponként egy — 2 adagban. Jó, egészséges szénával, zabbal, s tisztán tartjuk a lovat jó istállóban, elegendő almot adunk, bőrét többször vakarjuk s tisztítjuk. Ha ezen szerek nem használnak, a kivégzést ne halaszszuk. A bőrférges lovat visszatartozik venni az eladó.

Tanács a lóvásárlóknak.

A lovak közönségesb betegségei után nem lesz czéliránytalan a lóvevőket némelly esetekre figyeltetni. Hogy lócsiszár vagyis hajhász, cigány és zsidó nélkül a vásár meg nem lehet, kiki tudja; de azt is fogja tudni, hogy annyi csalás sehol sem történik, mint a lókereskedésnél. Az illy hajhász ritkán kereskedik maga részére, hanem vásárról vásárra jár, alkudozók közé keveredik, szemtelen tolakodással hol egyik, hol másik részére beszél, honnét t. i. több ajándékot re-

ményl, s hol a vevőt, hol az eladót szedi rá, s mind a kettőtől megfizetteti magát. Legtöbb csalások történnek a fő hibáknál, s ezeknél néhány fogásit a hajhásznak nem lesz fölösleges érinteni. Taknyos lónak paprikát, borsót, burnótot fuj orrába, hogy magát alku előtt jól kiprűszögje, s alku alatt orrából tak ne folyjon, vagy az orrlilikakat szivacs csal kitömi, a fekélyeket több napig szorgosan mossa, hogy behegedjenek, a torokalatti mirigyeket (l. a taknyosság cikkét) izgató, erős kenőccsel bekeni, hogy meggyuladjanak, fájdalmasak legyenek, s a vizsgálasnál jó fajta torokmirigynek nevezi, mit a vevő elhisz, tudván; hogy a taknyosságnál a torokmirigy kökemény és nem fájdalmas; itt pedig fájdalmas mirigyet találván, taknyosságról nem álmodik s arra nem is gondol, hogy a fájdalmat mesterség okozta s így drága pénzért taknyos lovat vesz. Bőrféregnél a csomókat és zsinórokat fölmetshi, a genyt kinyomja, timsós vízzel behegeszti, de ezt csak a csekélyebb fokunál teheti. A csirás lovat üti, veri az istállóban, az ostort mindig megmutatván neki, hogy már az ostor látására rettegjen. Próbálás előtt a végbélbe paprikát, borsot, gyömbért dug, hogy őt nyugtalanságra ingerelje, s a vevő tüzesnek tartsa. Próbálásnál éles, bökő kantárt s zablát tesz szájába, hogy figyelmét föntartsa; paripán a csiszár a sarkantyút nem kiméli, a vevő embert ráülni, vagy kocsiban hajtani nem engedi. A szárazkehes vagy szűkmellű lónak vásár előtti éjjel jó hashajtót ad, enni pedig kevés zabot, de gyakran, hogy hasa üres, e mellett tágas, s ez által könnyebb legyen a légzés; hasát

pokróczczal vagy czifra terítővel jól betakarja, hogy a has munkálását s a vékonyában az árkot látni ne lehessen; (szárazkeh) próbáláskor nem igen gyorsan s csak rövid ideig hajtja őt. A fekete hályogot (l. ezt) az által rejtí el, hogy a ló szemébe erős izgató port fúj, hogy a szem külrésze meggyuladjon, s az egész bajt könnyű szemgyuladásnak mondja, s a vakságot innét magyarázza; azonkül az istállóajtóban nem engedi a vizsgát, hol t. i. szembe esik a világosság s jobban meglehet vizsgálni a szem hibáit; hanem mindig a szabadban mutatja, miszerint itt a világosság minden részről jöven, jól vizsgálni ne lehessen; a ló szemgyuladását ütésnek tulajdonítja, s ebben igaza lehet, mert a ló vak lévén mindennek neki megy s így valóban megütheté magát. A vak ló lábait magasra emeli, mintha mindig valamit átbágni akarna; ezt a nyargalni jól tudó lócsiszár jól eltudja rejtteni, s ha a vevőnek szemébe ötlík, még a lovat ezért dicséri, mondván, hogy az illy kevély menés csak nemesvérű lovak tulajdona. Sok ló olly csökönyös, engedetlen, hogy nem használható. Ezt a próbánál azzal simítják el, hogy az ügyes nyargaló lócsiszár reá üt, s mihelyt látja, hogy a ló füleivel játszik, figyelmes; tüstént visszanyargal, az engedetlenség kitörése előtt. Mások mindentől megijedvén elfutnak, a kocsit elkapják; ezt az által hátrálja a próbánál, hogy előbb fáradásig hajtja, verés által a tulajdonos féltelmessé teszi magát lovai előtt; metsző, bökőkantárt tesz fejébe s így a próbánál igen engedelmesek, míg a tulajdonos kocsiz; azután lássa az új tulajdonos, hányszor döntik fel őt. Van még sok

hiba, mellyek a ló értékét csökkentik, de a lócsiszár itt is segít magán. Sok lónak az a rossz szokása van, hogy mindent megnyal, fogaival megfog, és léget nyel le; ezt azután kiböfögi a tor-kából. Ezen rossz szokást böfögésnek, ökrendésnek, *Stoppen*, nevezzük, mit az által rejt el, hogy a nyelvét megégeti. Illy ló fájdalom miatt rövid időre a lég be és kiböfögéssel fölhagy. Lógó, lankadt számárfüleket a kantár széles homlok-szijával jól össze és fölhuzza, hogy szépen álljanak. Szembajoknál a fölebb mondottakon kívül a fej különböző részeit még túvel szokják szurdalni, hogy a ló elvadulva fejét a vizsgánál mindig el-rántsa. Némelly kocsisok a kantárzásnál néha a ló nyelve hegyét megsértik vagy le is szakasztják. Az illy ló rosszul eszik, elsoványkodik. Ezen hi-bánál a lócsiszár megelőző kézséggel mutatja számtalanszor a ló fogait, mert ekkor a nyelvet félre huzza, s kezével eltakarhatja a hibát. Erős száju lo-vakat az által tesz bizonyos időre gyöngé száju-akká, hogy a szájszéleket paprikával, borssal, s más erős szerrel bekeni, miszerint a ló fájós szája mi-att könnyen engedelmeskedjék a gyeplőnek. Leg-nagyobb csalások történnek a fogaknál, mert er-ről ismerjük meg a ló éveit, az évek pedig a ló értékét igen változtatják.

Szarvasmarha.

Ez a leghasznosb házi állatoknak egyike; mert élteben és élte után is sok szükségünket fődözi; azért tenyésztése s tartása nagy figyelmet érde-mel; kivált földmivelő országban; mert a szar-vasmarha a földmivelés alapja, minthogy csak

nem minden mezei munkát szarvasmarhával végezzük; a termés által elsoványodott földeknek főképp marhaganaj által adjuk vissza termékenységét; ezenkül tejének milly nagy hasznát vesszük? Husa mindennapi eledelünk. Továbbá fagygyúja, bőre, szarvai, körmei, szőre is használatnak. Ekkép a szarvasmarha nevelés általában az egész emberiségnek, különösen pedig a földmívelésnek nagy hasznót hajt. — Hazánk különösen alkalmas a szarvasmarhatenyésztésre s ha olly gond fordíttatnék reá, mint fontossága igényeli, a mostaninál háromszor, négyszer többet birna tenyészteni; de hanyagság, tudatlanság, rossz kezelés, a nevelésre fordított marhák választásánál gondatlanság, megrögzött előítélet s más okok miatt majd annyi szarvasmarha hozatik be honunkba, mint külföldre vitetik, holott magunk szüksége pótlása mellett is roppant pénzösszeget kaphatnók szarvasmarháért a külföldtől, ha szorgalommal üznök a baromnevelést. Külföldi szomszédaink a nagy népesség miatt nem birnak elegendő földdel a marhatenyésztésre, s így más országból kénytelenek szükségüket pótlani, ezek tehát bizonyos vevőink. A szarvasmarhatenyésztés nálunk nem csak hogy előbbre nem megy, hanem igen hanyatlik.

A szarvasmarha tenyésztése vagy nagyban üzetik — az ugynevezett gulyákban, vagyis urasági majorságokban, vagy kicsinben, a falusi lakosok s kisebb birtokosok által. Itt kicsinbeni marhatenyésztésről szólandunk. A rosszul mivelt földön silány aratást várhatunk, a rosszul üzött baromtenyésztés a rá fordított pénzt, időt, takarmányt ki nem fizeti; azért okosan fogjunk

hozzá; mert az idő, takarmány elhasználása annyi a rosznál, mint a jónál; a rosz veszteséget okoz, a jó pedig az egész országnak becsületet és hasznót.

A szarvasmarha fő haszna 1-ör a tej; 2-or a tehervonás; 3-or a hus és zsírnyerés, s így három fő ágra oszlik a cél, mellyet a szarvasmarhánál elérni törekszünk; mindegyik marha tehát vagy 1.) tejelő, vagy 2.) vonó, vagy 3.) hizlaló. E három tulajdon együtt egy darabban nem lehet, hanem egyik egyik tulajdonban, másik a másikban kitünő; miért is a tenyésztésnél szem előtt tartsuk a célt, mellyet elérni akarunk, s ez a legtöbb tenyésztő hibája, minthogy magok sem tudván, millyen marhat akarnak tenyészteni; mindent összevissza kevernek, s illy keverék által a marha silánysága el nem maradhat. E célt az éghajlat, vidék minősége, s más körülmények határozhatják meg. Nagy városok közelében a tejeles ígér legtöbb hasznót; itt tej, vaj, túró bizonyos vásárra talál s jól megfizettetik; mezős, rétes tájakon a vonó marhanevelés és eladás jövedelmez legjobban, hol pedig a föld termését jó áron eladni nem lehet, hizlalás által más alakba öntjük a vevőre nem igen számolható termést, s így a könnyű és a jó ároni eladást biztosítjuk. Akármellyik célt kívánjuk is elérni, hogy mindegyiknél a jövő ivadék nevelésére fő figyelmet kell forditnunk — természetes. Jó ivadékot pedig úgy nevelhetünk, ha mind apai, mind anyai részről jó származású állatokat választunk, mindig szem előtt tartván a kitűzött célt. Nagyon hibáznak, kik mindent a jó bikától várnak, semmire sem

ügyelvén az anyatehén választásában, azt gondol-
ván, hogy a jó bika mellett mindig jó, egészséges
ivadék lesz, bár millyek voltak az anyák. Az
egészséges, jó tulajdonokkal ellátott anyatehén
szintolly befolyással van az utó nemzedékre,
mint a bika. Az anyák választásánál követke-
zőkre ügyeljünk. Ha 1.) tejelő ivadékot ohaj-
tunk, olly anyatehenet szerezzünk, melly jó te-
jelő fajtaból származott, vagy ha jó tejelésről
ismert gulyából csekély pénztehetségünk szerezni
nem engedi, legalább ollyat válasszunk a közön-
séges tehenekből, melly jó tejelő. A jó tejelő te-
hén közönségesen ezen tulajdonokkal bir: finom
puha bőr, sima szőr, szép alaku fő, kis gyöngé
szarvak, vékony, átlátszó fülek, vékony hosszú
nyak, mély test, vékony, sima szőrű fark, nagy
tölgy vastag, átlátszó erekek. Az egész tehén
testalkotán első pillanatra valami gyöngédséget
veszünk észre. 2-or Vonós marhanevelésnél a vá-
lasztandó tehénél következő tulajdonokra né-
zünk: legyen erős feje, jó alaku szarvai, széles
fülei, rövid, tompa orra, erős tarkója, rövid, vas-
tag nyaka, széles szügye, rövid, széles, erős, egyenes
háta, erős, magas, kereszteteme, tágas, gömbölyű
melle, gömbölyű hasa, mozgékony vállai, erős, tisz-
ta, jó állásu lábai, egészséges körmei, jó nagy teste.
3.) Hízalásra közönségesen öregebb ökröket, mely-
lyeket már járomban jól nem használhatunk, szo-
kunk fordítani; az élemedett (de nem vén) marha
hajlandóbb ugyan a hus- és zsirosodásra, mégis
némelly fajták azonkül, hogy jó jármosok, még
igen jól is hiznak. Jó hizást várhatunk olly anyák-
tól, mellyeknek erős feje, rövid, vastag, lelógó

nyaka, mély hasa, széles melle, husos czombjai, rövid, vastag lábai vannak; mellette jó evők, kevés tejet adnak és tunyák.

Mind a három irányu tenyésztésnél az anyatehenek választásában figyelmet érdemel: 1.) A tehén kora. Csak az erőteljes tehéntől várhatunk jó, erős s életre való borjut; a tehén tehát se ne legyen igen fiatal, se öreg. A fiatal még kifejlődésben van maga is, s ha kifejlődése bevégezte előtt tenyésztésre használtatik, nedveit s erejét két részre (tulajdon kifejlődésére s borjura) osztván, maga sem fejlődhetik ki, borja sem; s így mindketten satnyulnak; azért a tinót, míg második évét be nem végezte, soha se engedjük megüzekedni. Két éves korától 12 éves koráig használhatjuk borjunevelésre; de ennél vénebb ne legyen, mert a vénségben az erő fogy, az erőtlenedett anyának szinte erőtlen, gyöngé, beteges, satnya ivadéka lesz; s ez az oka, hogy a legjobb fajta tehenek borjai is elkorcsosodnak és nem ütnék anyjokra; azonkül ezen időben az üzelkedés is magtalan szokott lenni. Azért ezeket a vágóhidra hizlaljuk. De $2\frac{1}{2}$ legfőlebb 3 évnél sem kell tovább üzekedés nélkül hagyni a tinót, mert ekkor már teste kilévén fejlődve, igen alkalmas a borjuzásra. Ha tovább hagyjuk, elhusosodik, el-tunyúl és tenyésztésre alkalmatlan lesz. 2.) Egészsége. Csak egészséges testben van jó vér, jó nedvek, és csak jó nedvekkel táplált méhgyümölcsből lehet egészséges állatot várni, olly tehén tehát, melly gyakran beteges, rossz evő, satnya, zárassék ki a tenyésztésből, mert a beteges ivadéknak nem vesszük hasznát. Hogy föltünő testi

hiba, idomtalanság alkalmatlanná teszi a tehenet a tenyésztésre, magától értetődik, mert e hibák és idomtalanságok átmennek az ivadéokra is. Az egészséges tehén szőre sima, fényes, tekintete vidám, élénk, mozdulataiban vidor, eleven, étvágya s táplálása jó, még középserű eledelen is. 3.) Nagysága. A nagy marhának, kivált a vonó és hizlaló marhának sokkal nagyobb ára van, mint a kicsinnek, nagy ivadékokat pedig csak nagy anyától várhatunk. De a nagyság alatt nem a test magosságát értjük, mert hosszú lábak mellett a kicsi test is magas, hanem az egész test szélességét és mélységét; ha a lábak rövidek is. 4.) Színe. Sok gazda igen sokat tart a tehén színére, s választásban főképp a tehén színére függeszti figyelmét. Közönségesen azt tartják, hogy a vörös pirók, barna, tarka tehenek jó tejelők; de erre nem igen kell támaszkodni, mert a szín mellett, ha a testi tulajdonokat mind tekintetbe nem vesszük, vajmi sokszor megcsalódunk. Ökör nevelésre a fehér szint választjuk mindig, az úgy nevezett pörge szarvu magyar fajtát.

A jó ivadék nem csak a jó anyától függ, hanem a jó bikától is. A bika sok tehénnel parosulván, jó vagy rossz tulajdonait sok ivadékra viszi át, azért választásában legvigyázóbbak legyünk, megszerzésénél költséget kimélni igen rossz gazdaságkodás, mert a jó bika a legdrágább árát is kifizeti jó borjak nemzése által; ellenben a rossz bika ingyen is drága, mert az egész nemzedéket elrontja. A tehetősek, kik tulajdon gulyát tartanak, tetszésök szerint választhatván a bikát, céljokat könnyen elérik s ezekről itt nincs szó; a kisebb

gazdák számára, kiknek teheneik együtt járnak a falu-csordára, a község vásárolja közös pénzen a bikát, s itt bajos a választás, mert a különböző gazdasági czélokra — tejelés, vonás, hizlalás — nem igen lehet tekintet; mi a marhatenyésztés kifejlődésének nagyon árt. Mind e mellett a bika választásában következőkre figyeljünk: 1.) Iparkodjunk ismert jóságú gulyából bikát választani; mert ezeknél az állandó testi jóság mintegy családi tulajdonná vált, minthogy szüleitől öröklötte, s ezen öröklött jó tulajdonokat utódira is bizonyosan átviszi. Ellenben, ha ismeretlen származatú bikát veszünk, és csak arra nezünk, hogy minden megkívántató testi tulajdona meglegyen, nagyon megcsalatzhatunk; mert ezen testi szépség s jó alkat, sokat ígérő külszin, csak az ő személyes tulajdonai lehetnek, melyeket nem szüleitől öröklötte, hanem csak esetileg nyerte azokat; miért is ezen tulajdonokat nem is viendi át utódira, egyet kettőt tán kivéve; s így jó nemzedékre biztosan nem számolhatunk. — Szép alakúnak mondjuk a bikát, ha könnyű fővel, széles homlokkal, jó állású s helyzésű szarvakkal van ellátva, ha füle finom és széles; orra széles, nyaka erős, lecsüggő; háta széles, egyenes, lágyéka széles, erős, kereszteteme hosszú huzott; farka hosszú, finom, nem magasan kezdődő; melle széles, erős, válla széles, mellkasa domboru, hasa gömbölyű, sem föl nem vont, sem lecsüggő, köldöke finom; töke erős, vastag, nem petyhüdten lecsüggő; lábai rövidek, erősek, jó állású, kinövés nélküliek. A bika idejéhez aránylag nagy is legyen, a kis testű bikától apró ivadékot várhatunk,

de idejéhez képest fölötte erős se legyen; p. o. hi-
ba, ha a két éves bika olly nagy, vastag, erős,
nehéz, mint az 5—6 éves, mert ekkor sok és
nagyon tápláló eledellekkel természet ellen siet-
tették testi kifejlését; ezen erőtetett gyors testi ki-
fejlődés a nemzötehetség rovására történik; s az
illy bika nem igen termékeny. Legyen tehát ko-
rához képest kitünő nagyságu, de tagjai egymás-
hoz szép összehangzásban, szép arányban. Ezen-
kül legyen eleven, tüzes és erős. Idejére nézve
két évnél öregebb. Míg nem harmadfű, addig
nemzésre ne használtassék, mert még nemzö te-
hetsége elegendően ki nem fejlett s hamar haszon-
vehetlen lesz. A jó kifejlett bika erős ivadékira
átszállítja jó tulajdonit és sokkal termékenyebb,
mint az igen fiatal. A fiatal bikával tinókat jó elő-
ször megüzetni, s csak későbbben tehenekre hasz-
nálni. A vén bika sem alkalmas a tenyésztésre;
azért a bikát két éves kórától 7 — 8 éves koráig
legjobb tenyésztésre használni, tovább semmi
esetre sem. Hogy belsőleg tökélyes egészségű le-
gyen, magától értetődik. — Rosz gazdálkodás
sok tehenre kevés bikát tartani, mert sok tehen
közt megerőlteti magát, hamar elvénül, tehát rö-
vid ideig szolgál s gyöngé nemzedéket ad. Sok
községnél száz tehenre számlálnak egy bikát. Ez
céliránytalan. Hetven, nyolczvanra mindig egy
bika számíttassék.

Az üzekedés többnyire a legelőn történik, s
ez a legtermészetesb és leggyümölcsözőbb. Az üze-
kedésre alkalmas tehenet a bika különös szagáról
megérzi, s a legalkalmasb időben meghágja. Az
istállóí gazdálkodásnál, hol a marhák az egész

éven át istállóban tartatnak, a bikához kell vezetni a tehenet megüzés végett. Az üzekedni akarás jelei a tehenen következők: a tehén nyughatlan, tompán bömböl, gyakran bög, nem eszik, a mellette lévő tehenekre ugrál, gyakran úgy áll, mint ha hugyozni akarna, de hugy helyett nyulós nyálka foly csak, teje kevesbül. Ezen állapot két napig szokott tartani, s ha ekkor a megüzés elmulasztatik, csak egy hónap után szokott ismét visszajöni, s ezen állapoton kívül a bikát föl nem veszi. Ha a megüzés gyümölcsös volt és bikához vezetjük, ezt közel sem eresztí, rúg, bök ellene; s ezen ellenies viselet a bika iránt a hasasság jelének tartatik. A hasasságnak 3 – 4 első hónapjában semmi bizonyos csatlatlan jele nincs, csak a hasasság közepe felé látjuk, hogy a has nagyobbodik, domborodik s a domborúság éhes korában sem tűnik el; későbbben pedig a borju mozgását keresztül látjuk a has falain. A hasas tehenekkel szinte úgy bánunk, mint hántunk velök nem hasas állapotban; t. i. nyáron a legelőre járatjuk, télen egészséges, jó egyszerű szüleséggel tartjuk. Ha a legelőn tökéletesen jól nem lakhatik, este, reggel adunk neki otthon valamit, mert nem kell feledni, hogy a hasban a borju is táplálást kíván. Az egészségtelen, felfuvó eledeltől a hasas tehenet óvni kell; millyen a megfagyott vagy csirás burgonya, dohos, megfűlt, iszapos széna vagy sarju, dérlepte fű, pálinka moslék, törköly sat. Vigyázattal kell lenni tavasszal és ősszel, midőn t. i. legelőről az istállóra lekötletnek, vagy istállózásról tavasszal a legelőre jutnak, a száraz eleségnek zöldeli fölcserélése, ha egyszerre hirtelen történik, káros,

azért a legelőrei menetel előtt a hasas tehenet jól tartjuk szénával, s naponként kevesbitjük a szénát, míg végre elhagyjuk. Vigyázni kell a hasas tehénre, hogy hajtás, rugás, szurás, ugrálás sat. által magát meg ne sértse, különben könnyen elvetélés következik. Éjjel jó puha alma legyen, hogy hasát meg ne nyomja. A hasas tehenet, míg csak tejet ad, fejni kell. Veszedelemes szokás a hasasság közepén, hogy a hasban kifejlődő borjutól a táplálatot el ne vonjuk a fejéssel fölhagyni, mert ez által teje a tölgyben sűrű lesz, a tölgy elromlik, s borjuzás után is kevés tej fog az illy tölgyekben készülni. Csak a borjuzás közelségével, ha a tehén már igen keveset ad s a tej igen turós, lehet fölhagyni a fejéssel.

A tehénnél 9 hónapig vagyis 40—41 hétig vagy 280 — 288 napig tart a hasasság, vagy néhány nappal tovább úgy, hogy 300 napi hasasságról is van példa. Azt tartják közönségesen, hogy a bikaborjut néhány nappal tovább viszi az anyja, mint az üszőt, tehát ha a hasasság néhány nappal tovább tart, bikaborjut remélnék. A borjuzás beállítását megismerjük arról, hogy a tehén hasa mélyen leereszkedik, a két vékonya vagy oldala beesik, a tölgyek földagadnak, a nemzörésekbeől nyálka foly ki, s fájdalmak jelenkeznek. Ezen állapot mindig jobban kifejlik - kivált a kolikához hasonló fájdalmak gyakoribbak lesznek — a tehén nyugtalan lesz, tompán dörmög, bömböl, fekvő helyéből gyorsan fölugrik, de hamar ismét lefekszik, erőlködik, nyög, hasát fölfújja, végre a nemzörések közt egy vékony hárttyából álló, vízzel tölt hólyag

látszik, s ekkor kezdődik a valódi borjuzás. A hólyag mindig külebb jő, nem sokára a borju lábai láthatók lesznek benne, ezután látható lesz a lábakon fekvő fő is, mire a tehén jobban erőlködik, a fej külebb jő, a hólyag elpattan, a víz belőle kifoly, a fej egészen megszületik, s az erőködés ekkor kissé megszűnik, de nem sokára a fájdalom, a nyomás, erőködés megújulnak s a többi test is kijő.

Legtöbb esetben a természet ereje elegendő a borjuzásra s emberi segélyre csak a legritkább esetekben van szükség. Veszélyes szokás uralkodik némelly tájakon. Ugyanis a pásztorok és más kuruzsolók olly házakhoz csatlakoznak, hol borjut várnak, hol is alig mutatkoznak a lábak a hólyagban, ezt fölrepesztik, a lábakat kivonják, ezekre kötelet kötnek, s így erővel huzzák ki a borjút. Illy czéliránytalan bánásmód által a borju is és az anya is igen sokszor megsérül, még is a szemtelenek azzal dicsekszenek — ha a borju megdőglött is — hogy az anyja életét ők mentették meg, mert ha ki nem huzzák, a nagy erőködés miatt az anya is elvész. — A borjuzó tehén körül sok lármázó ember ne legyen, mert ez a tehenet nyugtalanítja és az ellést több óráig késleli. Elég egy, ki arra vigyázzon, nem fordul-e farával a falnak, jászolnak, mert illy fekvését meg kell változtatni, különben borját ezekhez nyomja s megsérti. A szülés 5—10 percz alatt be van végezve, miután közönségesen örömtelven fölugrik a tehén, ekkor a köldökzsinór, mi által a borju az anyjával összeköttetésben volt, elsza-

kad, s elszakádása által a borjut, mint önálló élő lényt az anyjától elválasztja.

Közönségesen egyet borjazik a tehén, az ike-
rek ritkák. Az ellett borju egészen nedves, de a
tehén szülés után nem sokára lenyalja azt és ek-
kép megszárad; szemeit fölnyitja, föl áll, de
lábai még gyöngék lévén, ismét elesik, fölállta-
ban lábait szétveti, szédelg, lassankint erőhez
jő, megtanul járni, a csöcshez mén és szopni
kezd. A tehén nagy szeretetet mutat borjához,
bömböl, ha csak közelg is valaki hozzá, bökés,
rugás által védi a közelgők ellen. Az első vagy
szősz tejnek hashajtó tulajdona van, azért ezt ki
nem kell fejni, hanem a borjuval kiszopatni, vagy
ha gyöngesége miatt szopni nem tud, kifejve szá-
jába önteni. Erre a borjunak nagy szüksége van,
mert belei teli vannak fekete, szurokhoz hasonló
emésztettel, s ha ez ki nem jő, a borju megbet-
tegszik. A természet tehát a hashajtó tulajdon-
nal bíró tejet arra rendelte, hogy a borju ezt ki-
szopván, hasmenést kapjon, s azon szurkos ganaj-
tól megszabaduljon. Az ellés által kifáradt tehén-
nek nyugalomra van szüksége, hogy erejét visz-
sza nyerje. Hagyjuk tehát csöndben őt, adjunk
neki gyöngé, de jól tápláló eledelt, p. o. árpada-
rát vízzel, moslékká keverve sat. 5 — 6 napig jó,
könnyű eledellel tartsuk s csak ezután térjünk visz-
sza a közönséges tartásra. Az anyatej legtermé-
szetesbb eledele a borjunak. Ha elegendő teje van
a tehénnek, a borju mellett őt fejni is lehet mind-
járt; ha nincs, legalább két első hétben hagyjuk
azt egészen a borjunak, különben ártunk neki,
elsatnyul és később megsinli. Anyja mellé kötjük

a borjut rövidre, hogy tölgyhez ne jusson, s csak bizonyos időben hagyjuk szopni naponként 4—6. Az üszőtinók első bornya közönségesen gyönge, azért jobb meghizlalva azt eladni a mészárszékre, mint fölnevelni. A borjunak mindig elegendő, puha, száraz almot kell adni s tisztán tartani. A mészárszékre szánt borjut négy hetes korában legtanácsosb eladni, további szoptatása káros. A fölnevelésre szántakat 5—6 hónapig hagyjuk szopni, mert a szopás alatt veti meg jövőendő haszonvehetősége alapját. Roszul gazdálkodik, ki a tenyésztésre szánt borjútól elhuzott tejből akar hasznót hajtani. Az elválasztást megkönnyebítjük, ha 8—9-ik hétben már a tejből bizonyos mennyiséget kifejvén, a borju által csak a hátramara-dottat szopatjuk ki, s mellette más eledelt adunk neki. A benhagyott tejet kevesbitjük mindig s ritkábban hagyjuk szopni, az eledelt mindig szaporítjuk s így lassankint úgy hozzá szokik az eledelhez, hogy az elválasztás után a tejet meg nem sinli. Legyen ez eledel gyönge, puha jó széna, árpadara, liszt vízzel. Elválasztáskor az anyjától távol tesszük a borjut, hogy egymás bögését ne hallják. Az elválasztásnál a tehén nyugtalan, borja után vágyik, roszul eszik, bánkodik, teje kevesbbül, némelly tehén tejét le nem adja, vagy bög, rug. Ezen bánkódás 2—3 napig tart, azután elfeledi borját s ha 2—3 hét múlva hozzá állítják is, meg nem ismeri. Elválasztásnál a hold változásira s több effélére ügyelni, nagy babona-ság. Az elválasztott borjut, ha legelőre nem jár, jó szénával tartsuk, hogy jó kifejlődjék, és jó alakot kapjon; rosz szénától nyomorult lesz s jó

hasznót soha sem ígér. Különösen a bikaborjakat kell jó táplálni; mert egy szép bikáért 2 éves korában már szép pénzt kap a tulajdonos; ugy szinte a szép ökörért is.

Elválasztás után sok borju elsoványkodik, borzas, állása rossz, és csak későbbben kezd szépülni. Mások ellenben szép testalkatot mutatnak, s utóbb még is elnyomorodnak; azért jó, ha a marhafaját ismerjük. Első évben legtöbbet nő és fejlődik a borju. Ez idő alatt tehát nagy gondot fordítsunk reá; jó, puha édes szénával tartsuk; az istállóst ereszszyük naponként a szabad légre, hogy ott több óráig mozgást tehessen; mert, ha ezt elhanyagoljuk, erős s szép testű marhát nem remélhetünk. Kora második évétől fogva a többi marhával egyenlő eledelt kaphat.

Vonós marhának szánt bikaborjakat ki kell herélni. A kiherélés vagy már 6—8 hetes, vagy később, 6—7 hónapos korukban, történik. A szép, bikának szánt borjut, ha egy éves korában kifejlődése várákozásunknak meg nem felel, azonnal kiheréltetjük. A korán kiheréltek husa, ha egykor hizlalásra használtatnak, gyöngébb és jobb; de szép ökör nem lesz belőle. Ha szép, erős, testes ökröket akarunk, 10—12 hónapos korukban heréltessük ki. Későbbre hagyni a kiherélést azért nem tanácsos, mert több bajjal jár, az ökör bikaalakú, vad, ellenszegülő lesz, nehezen simul járomteher alá; miért a kereskedésben nem szeretik s hizlalásra sem olly alkalmas. A herélés mindig az ahoz értő tapasztalt emberekre bizassék.

Bikaborjukat már koruk második évében üszőborjukkal vagy tehenekkel szabadon hagyni

nem kell; mert a nemi ösztön már ekkor kifejlik. Két evésnél fiatalabb bikát üzésre soha sem szabad használni. Az üszőtinót is csak harmadfű korában tanácsos megüzetni.

A szarvasmarha táplálásáról.

A szarvasmarhatartásnak két fő ága van, u. m. istállózás és legeltetés. Első esetben a marha télen nyáron istállóban tartatik, másodikban pedig télen istállóban, nyáron pedig legelőn. Mindkettőnek vannak jó és rossz oldalai. Választani e kettő közt csak nagy földbirtokosoknak lehet, kisebb gazdáknak nincs hatalmukban.

A szarvasmarha-etetésnél télen arra vigyázzunk, hogy jó szüleséget adjunk marháinknak. Kivált a mennyiségre igen vigyázzunk; nehogy tél elején fölösleg étessünk, vége felé pedig szüleségből kifogyván, koplaltassuk a marhát. Azért istállóra szorulván a marha, oszszá föl a gazda föletetni való szüleségét, s ha a szükség kívánja, mindjárt eleinte naponként adasson valamivel kevesebbet. Ez nem árt annyit, mintha kezdetben eleget, későbbben pedig igen keveset adat. Rövid télre soha se számítson, mert drágán megadhatja árát. Egy nagy szarvasmarhára naponként 20 font szénát, burgonyából, répából 40 fontot; kisebbre, nagyságához képest, kevesebbet számítson. Nyáron az istállózásnál zöld fűből, lóhere- vagy luczernából 90 — 100 fontot, két éves tinónak 60 — 70 fontot, 1 éves borjunak 40 — 50 fontot. A lóhere, luczerna ne legyen fölötte fiatal, egyszerre sokat ne adjon, utána azonnal ne itassa meg a marhát, mert fölfuvódik. Az istállós mar-

hát bizonyos időben etesse, de az időköz igen hosszú vagy igen rövid ne legyen; mert első esetben a marha koplal, s az eledelt mohón fölfalja; másokban pedig nincs elég ideje az emésztésre, s nem eszik jó ízűn. Közönségesen 2 nagy etetés: reggel és este, ezek közt egy kisebbet délben, szokás tenni, vagy csak reggel s délutáni három órákor. Az etetésnél egyszerre az egész eledelt a marha elébe ne vesse az etető; hanem kisebb adagokban adja azt, s várja meg mindig, hogy az elébe tettet megegye, s csak azután adjon neki ismét.

A marhának legjobb s legegészségesebb itala a tiszta kut vagy folyó viz. A forrás vagy kemény viz nem olly egészséges. Az itatásra legjobb a kuthoz hajtani a marhát, mert így a friss légre jó, mozgást tesz s egészségesb marad. Jó időben ivás után hosszabb ideig lehet a kút körül hagyni, hogy mozoghasson a szabad légen. Az itatás kétszer történik t. i. reggeli és esteli etetésnél.

Az evés és iváson kívül még a tisztaságra is igen ügyeljen a gazda a marhánál, kivált télen, az istállóban, látassék el tiszta száraz alommal. Alomnak legjobb a száraz szalma; ez elegendő meleget tart, púha; kevesebbet ér a csalit. A marha bőréről mossa le a tisztatlanságot, gyakorta vakarja, és kefélje meg; ez által idül, jól néz ki, s értéke nagyobb. A tölgyet különösen tisztán tartsa, mert ez, ha mocskos, könnyen meggyulad, megdagad, kisebesül. Nyáron, hol alkalom van, usztassa meg gyakorta.

Szájfájás a szopós borjúknál, borjuzsebre.

A borjúk szájában gyakran fejlenek ki zsebrék (aphtae). A borjú t. i. szomorú, szőre borzas, forrósága van, a szája meleg, teli vastag húzós nyállal, a foghús taplós, s ha jobban megvizsgáljuk, apró fehér vagy sárgás hólyagcsákat látunk rajta, ezek elpattannak, s ekkor a forróság kevesbedik, a szájbőr darabonként lefoszlik, ez által a szopás még fájdalmasabb, a betegség 8—10 nap után végét éri. Okai ezen betegség kifejlésének a gyomortisztatlanság, vagy, ha az anyatej igen zsíros, sűrű vagy a tehén beteg. Néha magának a borjunak gyenge emésztőtehetsége, mert ennek következtében a szopott tej gyomrában megsavanyodik, továbbá meghűtés, fogváltás, hideg, nedves istálló.

Gyógyítás. Ha a borjú hasszorulásban szenved; gyöngé hashajtót adunk neki. Tejben t. i. 1 lat keserűsöt, 1 nehezék salitromot, 1 nehezék krétát naponként 2—3-or. Ha hasmenése van, vagy eléggé ganajlik: 1 nehezék salitromot, krétát vagy magnesiát tejben fölolvastva adunk be naponként 3—4-er. Külsőleg tejjel vagy vízzel jól mossuk ki a borjú száját; azután 2—3 lat mézet, $\frac{1}{2}$ nehezék timsöt $\frac{1}{2}$ meszely vizet vegyítünk össze s e keverékkel kenjük be a sebes helyeket naponként 3-or. A beteg borjút tiszta, meleg istállóba állítjuk, alája sok tiszta szalmát adunk, s mivel a szájfájdalom miatt nem lehet szopnia, torkába tejet öntünk. Tojást is üthetünk 2—3 naponként a szájba, hogy lenyelje. Ez táplál s a sebeket is behuzván, a fájdalmat enyhíti.

Körömfájás, Sántaság.

Ennek a szájfájással nagy hasonlatossága van. A betegség lefutása ez: a marha szomorú, bágyadt, nem eszik, szája száraz; másod vagy harmad nap egy vagy több láb vége, vagyis körömtája nagyon érzékeny, a fájós lábra sántit, végre a fájdalom annyira növekedik, hogy nem is hag a lábra, hanem fekszik; a dagadt részeken sok fehéres vagy sárgás hólyagcsák támadnak, melyek elszáradnak, leesnek, s 5—7 nap múlva a marha jobban lesz. Némelykor a körömfájás rosszabb természetű.

Sok esetben a körömfájás a szájfájással uralkodik, azért okai is többnyire ugyanazok. Sokszor ezen előttünk ismeretes okok nélkül is kitör a betegség, hamar elterjed, úgy hogy okát a légben vagyunk kénytelenek gyanítani.

G y ó g y i t á s. Az illy esetben jó, tiszta, szelős istállóba állítjuk a marhát, sok száraz almot adunk neki, a beteg lábát vízbe mártott ruhával, gyakran változtatva, borogatjuk, vagy agyagból és ecetből kovászt gyurunk, ezzel a körmöket és a láb allját egy ujnyi vastagságra bekenjük. Ha korán észreveszszük a betegséget, ekkor jó, ha a végtagok felső részeit hosszában terpetinolajjal bekenjük. Ha több napi borogatás után a baj nem enged; jele, hogy a körömház alatt genyedés történt. Ekkor a körmöket ziliz-gyökérfózáttal borogatjuk melegen, s jó megvizsgáljuk, vajjon nem látunk-e a köröm alatt valami sárgaságot? S ha igen, itt éles késsel bevágást teszünk, hogy a geny szabadon kifolyhasson. Ha nem a körömház alatt, hanem a korona valamelyik részén lá-

tunk genyt folyni, itt a körömből egy jó darabot kivágunk; ha pedig a körömház valamelyik része elvált a hustól, azt levágjuk, a sebes helyeket széna vagy székfűvirág forrázattal naponként kétszer meg mossuk, gyöngé ruhadarabbal betakarjuk, hogy a lég, és idegen testek a sebet ne érinthessék. Ha ezen egyszerű gyógyszereket szorgalmasan használjuk, a körömház le nem esik, sem a seb fekélylyé nem változik. A seb többnyire vagy hanyagság, vagy erős szerekkeli gyógyítás miatt változik fekélylyé. Illy erős és ártalmas szerek: zöld és kék gálicz, ken- és sósavány, rágó higacs, terpetin sat. A betegség alatt gondoskodnunk kell, hogy a marha sok, jó, tiszta alommal, gyöngé eledellel, elegendő vízzel legyen ellátva. Nyugalmát ne háborgassuk, fölkelésre ne ingereljük. Ha a körömház leesik más, jó körömház szokott utána nőni. Néha történik, hogy az új körömház keskeny, vagy rossz alakú, úgy hogy a lábakat nyomván, a marha mindig sánta. Illy esetben nincs egyéb hátra, mint a marhát hizlalás által a vágóhidra előkészíteni s levágnatni.

Marhadög, marhavész, marhapestis. Százhátú gyomoraszály.

A marhadög vagy százhátú aszály legrettenőbb szarvasmarhabetegség, melly természeténél fogva igen ragadós, rögtön szétterjed, rémitő pusztításokat tesz, egész országokat csak nem minden marhától megfoszt, s olly nagy szegénységet s nyomort okoz, mint a legborzasztóbb háborúk. A kár, mellyet okoz, fölszámíthatlan. Vannak esztendőök e betegség történetében följegyezve,

mikor egy év alatt másfél millio darab szarvasmarha veszett el Európa különböző tartományai-ban. Azért a kormányok nagy figyelmet s költséget fordítottak annak kiirtására. Ekkép történt vizsgálódásokból bizonyos, hogy 1-ör a marhadög nálunk soha magától eredetileg ki nem fejlődik, hanem más tartományokból ragadás által közöltetik. 2-or Szarvasmarhát kivéve, más állatra vagy emberre át nem megy. 3-or Ugyanazon darabot csak egyszer támadja meg, azaz: a melly marha ezen betegségen keresztül ment s meggyógyult, többé azt meg nem kapja.

Eredeti hazája a marhadögnek déli Oroszország, Bessarabia, Podolia, Kiew, Ukraine, s moldvai határok. Ezen tartományoknak igen sok lapályos helye vagyis pusztája a marhatenyésztésre használtatik, honnét evenkint több száz-ezer darab, Lengyel és Magyarországon keresztül, lengyel és magyar marha nevezet alatt, egész Európába széthajtatik. E nagy kiterjedésű pusztákon fejlődik ki eredetileg a marhadög, de nem olly öldöklő természetű, mint másutt, úgy hogy itt száz beteg közül csak 8—10 darab vész el. E pusztai marháról ragad el, midőn más tartományokba hajtának, s az ottani marhák közt nagyobb pusztitást tesz, mert száz beteg közül alig marad meg 5—6. Továbbá e pusztai marhán nem csak honában fejlődik ki a nyavalya, hanem más tartományokban is, hová hajtatik. Sok példa megmutatta, hogy a megvett s más tartományokban már 2—3 hónapig tartott pusztai marhán kifejlett, s erről egész tartományban elterjedt. Nincs sem embernél, sem marhánál nyavalya, melly illy

ragadós volna. A pestis vagyis döghalál sem illy ragadós az embereknel, mint ez. A betegség jelei következők: A nyavalya hideglelési rázkodtatással kezdődik, a testnek reszkedésével, s a főnek többszöri megrázásával. Továbbá a marha majd szomorú, majd víg, köhög, bőre megborzad, bömböl, szája, orra száraz és meleg, a foghus vörös, taplós, ganajlásnál hátát igen meggörbíti, a farkát nagyon fölemeli, a szemekből sűrű csipős könnyek, az orrból sűrű, takony alaku nyál foly, a fonyadt nyelv kilóg, a szájbőre néha tenyérynagyságu darabokban málík le. A borjas tehének borjaikat elvetélik, a szív és érverés egy perczben száz s még több is, 13—14-ik nap fő fokát éri a baj. Ekkor néha látszolagos javulás történik, a marha el is kezd enni, de csak hamar nehezbül a baj, s most már olly bágyadt, hogy nem képes állni, igen elsoványkodik, a csontvázhoz hasonló, az egész testet is csakhamar hideg borítja el, a földön hengereg, a szemek elhomályosodnak, a légzés hörgő, és rángások közt 10—14 nap közt a halál véget vet a nagy szenvedésnek s undorító nyavalyának. Néha 17—21 napig húzódik az elragadástól számítva. *)

Lássuk most, mikép terjed el leginkább. Ide számíttatnak: 1-ör a pusztai marhahajtók, kik a falka közt megbetegedett darabokat olcsó pénzen eladják, s hogy az eladott marha ne legyen gyanús, lábát eltörik, s azt állítják, hogy a lába mi-

*) Honunkban szabadon tenyésztett szarvasmarhának $\frac{1}{3}$ része kigyógyul ezen, a német tartományokban olly pusztító nyavalyából.

att tovább nem hajtják. Ha a falka közt beteg darab van, ennek nyála, ganaja, kigőzőlgése az utakat, éjjeli tanyákat, aklokat bepiszkítja, s az erre menő egészséges marha a ragály által megfertőztetik. 2-or A marhavásárok, hol sok marha összező, a beteg marháról százakra elragad, s ezek a tartomány különböző vidékire széthajtatván a betegséget magokkal haza viszik, és pár nap alatt, mintegy középpontból, az egész tartományban elterjed. 3-or A mézárosok, kik a pusztai falkákból a megbetegedett olcsó, vagy olly tájakról, hol a dög uralkodik olcsón megvett marhát levágják. Ez által egy nap alatt a falu minden házában befészkei magát a dög, még télen is, hol a marhák az istállóban tartatnak, s egymással érintésbe sem jönnek, mert a házba vitt hus, ha az istálló előtt vagy udvaron keresztül vitetett, a viz, mellyben megmosatoit, ha a marha hozzá szagol, kifejti a nyavalyát. 4-er A timárok, kik a döglött marhabőrét; a szappanosok, kik fagygyuját olcsón megveszik, és egészséges helyekre viszik. 5-ör A közlegelők. A vásárról hozott beteg marha vagy más uton megfertőztetett darab, az egész csordát rövid idő alatt lehetével, kigőzőlgésével, ganájával, hugyával, érintése által megfertőztetheti. 6-or A pásztorok, gyepmesterek, tudákos emberek, kuruzsolók, kik gyógyítás miatt mindenfelé hordoztatnak, a beteg helyről az egészséges helyekre viszik a marhadögot. 7-er Egy istállóból a másikkai járás, egészséges helyre menés olly tájakról, hol a marhadög uralkodik, széna, szalmának sat. átvitele.

Istállóban közönségesen a szomszédra ragad,

s innét ismét a szomszédra, úgy, hogy gyakran olly rendben betegszenek meg, mellyben egymás mellett állnak. Közönségesen minden marhadög-nél, vizsgálat mellett, ki lehet mutatni, merre ment s terjedt a betegség.

Gyógyításáról nem szólunk, mert még eddig gyógymódot föltalálni nem sikerült. De gyógyításával bibelödni veszélyes is, mert egy darabról egész helység, megye, vagy tartományba terjedhet, s míg egy darabot iparkodunk megtartani, addig ezrek döglenek el ezen egyről szétterjedt ragály által. Oroszországban a szétterjedési veszély miatt megvan tiltva a gyógyítás.

Minthogy a marhadög minden ismert nyavalyák közt a legragadóbb, legöldöklőbb, s gyógyítása sikertelen; szükséges, hogy, ha a marhadög az ország valamely táján kiütött, ezen tájjal minden közlekedés megszüntessék. Azért a környék minden, kivált a közellévő faluk előjárói az egész községet híjják össze, ezt a szerencsétlenségről világosítsák föl, a ragály természetét, veszélyességét magyarázzák meg nekik, azonkül értesítsék, milly nagy szerencsétlenség az illy ragadós nyavalya, milly károkat okoz, hol kiüt, ön hasznukért tehát az előjáróság parancsinak engedelmeskedjenek, azokat ki ne játszák vagy meg ne szegjék, mert egy parancs elleni véték sok ezer darab marhába kerülhet. Így az emberek az elzárás szükségéről és hasznosságáról meggyőződve, tulajdon káruk elkerülése tekintetéből szigorún megtartandják a szabályokat. És így 1.) amaház, mellyben az első megbetegedés történt, zá-rassék el, úgy, hogy belőle senki ki vagy be ne

meheessen, a beinent többé ki ne eresztessék s e végre biztos örök állitassanak a ház körül, kik a gyanus házzali minden közlekedést megakadályozzák. Ezen örök a házba be ne menjenek, a ház népével semmi ürügy alatt érintkezésbe ne jöjenek, sőt hozzájuk még közel se álljanak. A még meg nem betegedett darabok a beteg istállóból kivitetnek s más istállóba állitotnak, más barmokkal érintésbe ne jöjenek, a beteg istállóba, vagy ezen gyanúsokhoz kutyát, macskát, tyúkokat s más állatokat ne ereszsünk, mert ezeknek ugyan semmit sem árt, hanem a ragályt más szarvasmarhára átviszik. Ha a helység több házánál vagy több helységben már kiütött a dög, mi kivált akkor történik, mikor vásárról hozták a ragályt, akkor az egész vagy több helység elzáratik a még tiszta helységekkel közlekedéstől, a tiszta helységek határain biztos örök állitotnak föl, ezek a gyanús helyekről jövő szarvasmarhát semmi ürügy alatt, még a helység határán keresztül sem, engedik hajtani, a gyanus tájékról jövő szénát, szalmát visszautasítják, vagy elégetik, s ha illyes valamihhez nyultak, ezek se eresztessenek a tiszta faluba. Miért is rossz szokás naponként más öröket állitni, kik a gyanús helyről jövőekkel érintkezésbe jöttek vagy ezek szénájához sat. nyultak, mert ezek baza menvén, a ragályt a faluba viszik, azért állandó örök állitassanak föl. A gyanús vidékeken a marhavásárok tiltassanak el, a közlegelők szünjenek meg, hanem minden gazda tulajdon marhát hon, az istállóban, tartsa, nehogy a legelőn a szomszéd-falu marhájától a ragály áthozassék. A legelő eltiltása annál sürgetőbb, ha

ott beteg marha volt. Ha a szüleség hiány miatt az istállózás lehetetlen volna, több falkára kell osztani a marhákat, s külön gyepen legeltetni, hogy a nyavalya kiütése esetén kevesebb darabra ragadhasson. A falkák egymással és szomszédfalu csordájával semmi érintkezésbe ne jöjenek, azok legelőjéhez még közel se menjenek. A pásztorokra nagy ügyelettel legyünk, nehogy gyógyítás végett éjjelenként loppal beteg marhákhoz menjenek a dögös helyekre, s innét ismét a tisztákra visszajöjenek. Ha ezt teszik a visszajövettől tiltásának el; s ha még is visszajönének, szigorún büntetessenek meg; mert egy ember engedetlensége több ezer darab marha elvesztét vonhatja maga után. A mezei munkák lovakkal végeztessenek, nem különben a teherhuzás is. A mészárosokra szigorún ügyeljünk; nehogy beteg marha levágása s husa kimérése által a ragályt terjeszszék. Ugy a timárokra s szappanosokra. Mindezen vigyázat és elzárkozás mellett is terjedni fog a marhadög, ha csak a dög kiirtásához nem kapcsoljuk a legcélirányosabb

Balta-rendszert.

A még igen el nem terjedt járványnál, ha eleinte, és pedig minden kivétel nélküli szigorral agyonüttetjük a beteg s a beteggel érintkező szarvasmarhát, a ragály további elterjedését megátolhatni. A beteg darabok úgy is eldöglenek, ezeket tehát — mint úgy is elveszetteket — kell tekinteni, de azokat is, mellyek a beteggel érintkezésbe voltak; mert azok is néhány nap múlva megfognak betegedni s eldögleni; és ha ezeket élni hagy-

juk a nyavalya kiütéseig, a ragályt terjesztendik. Jobb s okosabb ekként eleinte néhány száz darab gyanús marha kiirtásával sok ezeret megmenteni a bizonyos dögtől. Néhány, még nem égő ház le-
rontásával hányszor nem sikerült már egész váro-
sok megmentése. De itt nagy nehézségekre találunk, mert minden gazda titkolandja a betegséget, nehogy a még egészséges marhái is balta alá kerüljenek. Azért a birtokosok marháit kölcsönösen biztosítani kellene, s az agyonütött, még nem beteg marha árát megtéríteni; mert ki a társaság jáváért agyonütteti gyanús marháit, joggal, méltán követelheti, hogy kárát térítsék vissza azok, kik ekkép a veszélytől megszabadultak; s ekkép a betegséget senki el nem titkolja, titokban gyanús marháját el nem hajtja, a dögöt nem terjeszti.

Főlebb már mondók, hogy a ragály a beteg marha minden részében fészkel, még pedig a halál előtt és halál után is: azért a megdöglött vagy agyonütött marha eltakarítására különös figyelem forditassék. A dögtetek eltakarítására a falun kívül hely jeleltessék ki, hova a dögök lovak által vitessenek; hol is a bőrt lehúozhatni, ha mindjárt ott helyben meszes vízbe teszszük. Faggyuját is használhatni, ha tüstént az elásási helyen kiolvasztjuk azt, és jól besózzuk, azután néhány napig a légen bagyjuk. A többi testet jó mélyen — 1 ölnyre — a földbe ássuk, a földet rajta jól letömvén. Mélyen, mondom, nehogy a kutyák fölkaparván, a dögragályt terjeszszék. A hust is jó volna mindig oltatlan mész porral behinteni, nehogy a cigányok (mint honunkban már többször történt) vagy más emberek fölássák, s meg

egyék vagy eladják. Ezt főleg a nagy városok körül a kolbász csinálók szokják gyakorolni. A döghordó úton az elhullt állati részek; u m. ganaj, vér, nyál sat. szorgosan szedessenek össze, és 1 ölnyre ásassanak el; mert van példa, hol a nem mélyen elásott ganaj, hosszab idő múlva fölásatván, a már lecsillapult marhadögöt ismét fölesztette. Az istállóban volt szalma, széna égetessék el, úgy szinte az is, melly az istálló fölötti padláson volt. Mert erre is van példa, hogy a marhadög megszűnte után több hónap múlva a dögs istálló fölött levő szénával etették a marhát, s a marhadög ez istállóban ismét kiütött. Az istálló, luggal, mészszel füstölésekkel tisztitassék ki úgy, mint már a taknyos ló istálló kitisztításánál érintök (lásd a taknyosság czikket), azon különbséggel még is, hogy itt a padló alatti föld is mélyen fölásatván, kihordatik, s helyette tiszta föld alkalmaztatik. — Legszorgosb tisztogatás után sem szabad egészséges szarvasmarhát bele állítani, hanem ló istállónak kell azt használni. Mert ha tisztogatás nélkül hagyjuk az istállót, és fél év múlva állitjuk bele az egészséges szarvasmarhát, még a legegészségesebb is elkapja a marhadögöt. Olly soká megtartja zárhelyen ragályos természetét. A dögöt vivő kocsit szinte luggal kell megmosni, s a lovakat néhányszor megusztatni. Az emberek, kik a dögek hihordásával, elásásával, foglalkoztak, a dögvész megszűntével szappanos vízzel mossák meg egész testöket, valamint ruháikat is, a napon szárogassák meg s több hétig szellöztessék ki.

Lépfene. Pokolvarláz. Műgábránd.

A lépfene a legroszabb természetű nyavalyák közé tartozik, s nem csak a szarvasmarha közt uralkodik gyakran; hanem más állatokra és emberekre is elragad. A lépfene természete abban áll, hogy a belrészek igen hamar fenesedésbe mennek át, s a vér rothadásba; a külbőrön pedig gyakorta pokolvar támad. Lefutása nem mindig egyenlő, mert néha igen sebes, máskor lassú.

Némelly években, mint járvány, lép föl, s igen veszélyes. Többsnyire a legjobb marhát támadja meg s minden állatra sőt emberre is elragad. Okozzák: nagy száraz meleg, rossz, tisztátlan, posvány, víz, posványos helyek kigőzölgése, forró napokra következő hideg éjek, forró napokban a vonó marha megerőtetése, rossz eleség, kopár, kiszült, iszapos, mocsáros mezők, téli sovány, rossz szénávali etetés után gazdag füre hajtás, azonkül ragadás; de csak közvetlen érintés által. A lépfenés állat nyála, vére, husa, bőre, ganaja, szóval minden része terjeszti a ragályt. A lépfenejárványt arról lehet megismerni, hogy egyszerre több marhát lep meg, s csak azokra ragad, mellyek ezekkel közvetlen érintésbe voltak, s ez által különbözik a marhadögtől.

Gyógyítás. A sebes lefutásunál gyógyításról szó sem lehet, mert előbb vész el a marha, sem hogy valamihez nyulhatnánk. A lassúbb lefutásunál, ha a marha kövér, szeme fényes, vörös, szivverés nem érezhető; tüstént érvágást kell 6—8—16 fontig tenni, s csak ez esetben. Az érvágás után azonnal kiürítő orvosságot kell adni.

Egy lat áloe és 1 nehezék gyömbérre t. i. egy itcze forróvizet töltünk s néhányszor föllobbanni hagyjuk, azután két lat keserűsöt teszünk hozzá, s miután meghűlt, a beteg marha szájába töltjük s 10—11 óra után ezt ismételjük. Ezenkül adjunk neki csörét szekfűvirág főzetből szappannal és fél nehezék hányborkővel. Igen hatályos és soha el nem hanyagolandó gyógyszer a hideg viz. Kutból vagy folyóból meritett vízzel t. i. a beteg marhát jó magasról addig öntözzük, még fázni kezd. Ezen hideg öntözést minden órában vagy legalább minden két órában kell elkerülhetetlenül ismételnünk, s pedig éjjel nappal, míg a marha vidámabb lesz, emi, s kérődzni kezd. Az usztatás kevesebbet használ és csak ott ajánlható, hol a sok betegnél kevés emberi kéz lévén, az öntözés lehetlen. Ha nem akarnak kelevények támadni, erős bekenésekkel (p. o. terpetinolaj körös bogárporral, ebtejével keverve) kell azokat előmozdítani. A magoktól vagy kenés után támadt kelevényeket pedig ha föl nem pattannak és puhák, föl vágjuk, hogy a sárga viz kifolyhasson, s kifolyását nyomás által előmozdítjuk, a nyílásba néhány dohánylevelet nyomunk, hogy ingere által a rossz nedvet ide vonja, innen kifolyjon, s a sebet többször napjában dohány — vagy ürömfőzettel kimossuk. A kemény, szalonnás, rossz fajta dagokba, több metszést teszünk; azután tüzes vassal kiégetjük, mert ekkép visszamenetöket elhárítjuk s jó gyógyedést következtetünk.

Az italba is mindjárt elejétől fogva adunk orvosszereket. A vízbe t. i. annyi kénysavat (Schwefelsäure) vagy sósavat (Salzsäure) teszünk,

hogy kellemes savanyú íze legyen. Ha ekkép a forróság kevesbedik, de gyöngeség mutatkozik, fűszeres ingerlő szereket használjunk, p. o. négy lat angelika gyököt, 4 lat fenyőmagot, 1 nehezék kámfort, vízzel s liszttel kovászszá készítve, naponként két illy adagot. Ha az erő visszajő, 3 lat tarnics gyökeret, 2 nehezék kámfort, 2 lat rozs vagy törköl pálinkát, 2 lat ürmöt, mézzel s liszttel tésztává készítve, (ez egy egész napra való) belőle 2 óránként egy jó fakanállal adunk be. Nagy hasmenésnél még $\frac{1}{2}$ nehezék zöld gáliczkövet vegyitünk hozzá. A javuló marhának még hosszab ideig gyöngé, jó tápláló eledelt adjunk, egyszerre keveset, de többször napjában. Továbbá közönséges sőt adjunk neki még jó ideig, hogy az emésztést előmozdítsa.

Minthogy a betegség ragadós, a betegektől és gyanusoktól az egészségesek választassanak el, a beteg marhával foglalkozó emberek az egészségesekkel érintkezésbe ne jöjenek, a döglött marha bőre le ne huzzassék, teste kutyáknak ne adassék, hanem bőrröstül mélyen a földbe ásassék. Husát megenni embernek, bár milly körülményben is, tilos, mert sült, füstölt, főtt husa is pokolvart okoz, s a bőrt lehuzó, kidolgozó is pokolvart kap. Teje, ganaja szinte ragadós, tehát ez is földbe ásassék. Ki kénytelen lépfenés marhát vizsgálni és hozzá nyulni, erősen kenje be kezét olajjal, s ha metszés, sértés, vagy seb van kezén, ne nyuljon hozzá, még olajos kézzel sem. Bonczolásnál a legnagyobb vigyázattal legyünk, mert a gőzölgő test könnyen pokolvart okoz. Kutya, disznó, macska, szárnyas állat a dögtől vagy betegtől távol tartassanak. Az

istálló tisztogattassék ki, mint a marhadög czikk-nél előadtuk azt.

Fölsuvodás. Fölpuffadás.

Ez a szarvasmarhánál gyakran előfordul, és segély nélkül rögtön halált okoz. Okai: sok zöld eledelevés, p. o. ha luczernából, lóherből, kivált éjjel, midőn ez harmatos, sokat eszik s reá iszik a marha. Továbbá a rosz, dohos, rőthadt, savanyu széna, megfagyott burgonya, halomra hánt s itt megmelegedett zöld lóher, luczerna sat. Fő jelei: a marha hasfelé tekinget, bömböl, a has, kivált a bal felén, gyorsan növekedik, ráütésnél tompa hangot ad, mint a dob, szája, tajtékzik. Néha, $\frac{1}{2}$, máskor 1 óra múlva eldöglik.

Gyógyítás. 2—3 lat oltatlan meszet (ha régen légen állott a mész, tűzre teszszük azt hamar serpenyőben s megégetjük) egy itcze vízben fölolvasztunk, s a fölfútt marha szájába öntjük. Vagy két lat köolajt fertály pálinkával vegyítve öntünk a szájába. Vagy 2 lat dohányt forralunk föl egy meszely vízben, fölforrás vége felé 2—3 lat köménymagot, ha azonnal kaphatunk és fél nehezék hányborkövet teszünk hozzá s ezt valamennyire meghütve a marha szájába öntjük. Szükségben ezeket félóránként ismétелhetni. Lehet a mellett a hast dörgölgetni, gyöngén nyomogatni, a nyelvet kihúзва a lég felböfögését elősegíteni s a végbélből kézzel a ganajt kiszedni. A marha kergetése többnyire veszélyes. Mind ez nagyobb fölpuffadásnál nem használ, hanem mesterségesen kell a böndőből a léget kibocsátani. Ez egy szurcsap (troakar nevű eszköz) által tör-

ténik. Áll ez az eszköz 1-ör egy csőből, melly hüvelynek neveztetik, és mindkét végén nyitva van; 2-or hegyes gömbölyű vasból, mellynek egyik végén famarkolat van, másik vége pedig hegyes. Ezen hegyes vas a hüvelybe tétetik és ekkép egy eszköznek látszik. A markolatot tehát kezünkbe vesszük, a hegyes részét bal felén a legpuffadtabb helyre alkalmazzuk s jobb kezünkkel három négy ujnyira a hasba ütjük vagy szurjuk, a hegyes vasat kihuzzuk, hüvelyét ben hagyjuk. A vas kihuzásánál sok bűdös savanyú szél dül ki sipolva a hüvelyen keresztül, s lassanként a hüvelyt vagy is csövet belebb toljuk. Ha nyílása a hasban lévő eledelrészek által betömődne és a szelet ki nem eresztené, a csőbe vesszöt dugva, a nyílást kitisztítjuk. A cső addig hagyatik benne, míg a puffadt has leapad. Illyen szurcsapot minden gazda tarthatna házánál, mert nem drága s barmát bizonyos haláltól megmentheti vele. Ha illyen szurcsapot kapni épen nem lehetne, a puffadás pedig nőne s a haláltól igen lehetne tartani; közönséges éles késsel kell a balvékonyának legdomborubb helyén szurást tenni, a kést azután a sebben keresztibe fordítani, míg a lég kijő. A sebet mind ez, mind előbbi esetben a természetre lehet bízni, mert 5—6 nap alatt begyógyul. Szurás után a marhának enni jó darabig nem adunk, hanem következő orvossággal erősítjük a gyomrot: 2 lat kálmos- és tarnicsgyököt, 2 lat konyhasót, 3 lat fenyőmagot, vízzel liszttel kovászszá keverve adunk be naponként két illy adagot. Enni csak lassankint.

Velőlob.

Ez a szarvasmarháknál ritkábban jő elő, mint a lovaknál. Fő jelei a marha szomorú, nem eszik, szemei fényesek, kiállók, szívverése gyors, erős, tekintete vad, végre nyugtalankodik, ide-oda futkos, rug, ordít, bömböl, dühöng sat. Okaik: többnyire igen meleg nyári napokban, a forró napsugarak kivált, ha a déli órákban nincsen árnyas hely a marha számára, vagy ha a déli órákban a nappal szemközt hajtattak; ezenkül a fejei ütés sat.

Gyógyítás. A marhát minél előbb erős kötelekkel, lánczokkal árnyas sötét helyen le kell kötni, hogy ne ártasson, azután nyakán mind két felől az eret megnyitni, s 12—18 font vért kiereszteni. Belsőleg: vízben fölolvasztott 5—6 lat kesersót töltünk naponkint 3—4 a szájába, inni elegendő vizet teszünk elébe, 4—5 kanál salitromot vegyítvén bele vagy egy itcze vízben 1 lat áloet, 12 lat kesersót, 1 lat hamuzsirt olvasztunk föl s egyszerre szájába töltjük. Fejére fél óránként hideg vizet öntünk. Tíz tizenkét óra után, ha a baj nem enyhül, és a kibocsátott vér hamar megaludt, az aludt vér pedig kemény, az érvágást ismétелhetni kétszer is, mindig 10—12 fontig. A betegség nagyon veszélyes, és 1—2 nap alatt halált okozhat. Husa azonban jó, azért az illy marhát legjobb levágni.

Szembetegségek.

Szembetegségek gyakran előfordulnak a szarvasmarhánál, természetök, lefutásuk, okaik, szinte azok, mint a lovaknál, azért gyógyítását is

a lovaknál előadott elvek szerint kell végezni (lásd a lovak szembajait.)

Fülnyüvek vagy kukacok.

Nyáron a legyek tojásaikat gyakran a szarvasmarha füleibe rakják, hol azután kikelvén, viszketést, sebet okoznak. Jelei: a marha gyakran rázza fülét, fejét, füleit fához, falhoz, jászolhoz dörgöli. Ha ezen nyugtalan füldörgölést észrevesszük, a marha füleibe nézzünk s a nyüveket meglátjuk. Gyógyítás. A nyüveket, a menynyire lehet, fával kipiszkáljuk, kitisztítjuk, azután egy toll pölyhös felével terpetin olajt kenünk a fül belrészére, kivált a sebre, s ezt naponként, míg meggyógyul.

Megesik néha, hogy hernyó s más nagyobb férgek jöttek a fülbe s a vizsgánál mit sem találunk, a marha még is szüntelen dörgöli azt. Ekkor fülét tele töltjük vízzel, s a víz fölén azt megtaláljuk. Ez történik, ha a fülbe hullott polyva, szalmadarabok sat. okozzák is a viszketést.

Toroklob.

Fő jelei: ivásnál a víz a marha orrán visszajő, mert nem nyelheti le, nyakát feszesen tartja, ha csak kissé is nyakához nyulunk, fájdalmat mutat, légzése hörgő, nyakán gyakran dagot veszünk észre. Okai: többnyire meghűtés ősszel, tavasszal a levegő változása által, ködös, nedves, szeles időben, nagy hajtás után hideg vizivás sat. Gyógyítás. Mindenekelőtt 6 — 12 fontig érvágás. Belsőleg 6 lat keserűsöt, 2 lat salitromot, vízzel fölolvastva öntünk a szájába. Vízébe salitromot

lehet tenni. Továbbá négy lat terpetinolajt, 3 lat körös bogárport keverünk össze vízzel, s a torkot kívül naponként kétszer jó erősen bekenjük. Ezenkül 1 itcze vízbe 2—3 lat meszet, 2 lat sósavat teszünk, és annyi lisztet keverünk hozzá, hogy hig kása legyen; továbbá egy botra többre-tűen ruhát tekerünk, azt a hig kásába mártjuk, a marha szájába teszszük s rágni hagyjuk azt, és nyalni, míg a torkába meggy lassanként. Ezt nap-jában 5—6-szor. Ha az érvágásra és keserűsóra nem enyhül a baj, hanem inkább öregbedik, a hörgés növekedik sat. az érvágást, kivált kövér, erős marhánál ismételjük, valamint a kesersőt is. Ha a torokdag el nem enyészik, hanem nagyob-bodik, megpubul; föl-vágjuk azt, mint a lovaknál érintők.

Tüdőlob.

Jelei: A marha nem eszik, hanem sokat iszik, légzése gyors, rövid, köhécsel, le nem fekszik, forrósága a testen nagy sat. Magára hagyva több-nyire 5—6 nap alatt halált okoz: Okai meghűtés, a marha kergetése, erős északi szelek, kimelegült testnél hideg ital sat. Gyógyítás: érvágás 10—12 fontig, s szükség esetén ismételve. Bel-sőleg 6 lat keserűsöt, 2 lat salitromot, vízzel s liszttel tésztává keverve, vagy vízbe fölolvasztva, adunk be napjában 2—3 illy adagot. Vízet inni eleget, vegyítve salitrommal. Továbbá 8 lat ter-petinolajt, 6 lat körösbogárport keverünk össze, s ezzel a melltáját bekenjük, testének többi ré-szét pedig száraz szalmával naponként 2—3 meg-

dörgöljük. Csőrét is adhatunk szappannal és keserűsóval.

Járomnyomás.

Roszul csinált járom a jármos ökör nyakát gyakran kisebesíti. Ezt úgy kell gyógyítani, mint lovaknál a nyeregnyomást (lásd ezt).

Gutaütés vagy vérelfutás.

Igen jól táplált, kövér marhánál megtörténik, hogy a sok vér tolul az agyhoz, vagy tüdőhez, és az ereket annyira kifeszíti a vér, hogy ezek elpattannak. Illy esetben a marhát rögtön agyon kell ütni, hogy húsát ki lehessen mérni vagy föl füstölni, ha pedig elesik a marha, vérét rögtön ki kell eresztetni, s bőrét lehuzni. Húsát megehetni, a bőrét, s faggyuját is használhatni.

Vérhugyozás.

Ez ugyanazon okból származik a szarvasmarhánál is, mint a lovaknál, s azért gyógyítása is ugyan az. (lásd e cikket a lovaknál.)

Vérfejés, véresteje.

A tejben néha véres csíkok vannak, néha az álló tej fenekén vörös aludt vér taláztatik, néha pedig az egész tej piros, vérszinű. Babonás falusi emberek ezt szemmelverésnek, megtevésnek, boszorkányságnak tartják, pedig igen természetes okból származik. Ugyan is 1-ör fejésnél, ha gorombán, erősen huzzák a tehén csöcsét, egy kis ér megszakad, ebből vér keveredik a tej közé, s minden fejésnél ismét vérezni kezd az az erecske, mert egyik fe-

jéstől a másikig meg nem gyógyulhat. 2-or Néha a tölgy meggyulad, ütés, rugás vagy más sértés által. 3-or Némelly füveknek, gyöngye fák hajtásinak, bimbóinak az a természete hogy ha a tehén megeszi, teje olyan piros, mint a vér. Első esetben a fejésnél inkább a csöcsöket nyomni, mint huzni kell, s fejés előtt s után hideg vízzel többször meg mosni. Második esetben a tölgy nagyon meleg, föl van puffadva. Ezt így kell gyógyítani: belsőleg 8 lat keserűsöt, 2 lat salitromot vízben fölolvasztva töltünk a marha szájába naponként 3 illy adagot s ivó vizébe salitromot teszünk; a tölgyre pedig vékony ruhába bodzavirágot, közibe egy lat kámfort téve, kötünk a hason és háton átvetett ruhával. Hideg vízzel borogatni nem tanácsos, mert többnyire orbánczos a gyuladás, melly sem hideget, sem meleget meg nem szenved. Harmadik esetet arról lehet megismerni, hogy az egész tej piros, mint a vér; azért a marhát más legelőre kell hajtani; a gyöngye hajtásu bimbós fákhöz, bokrokhoz nem eresztetni, s a vérteljes megszűnik.

Borjazási láz.

Ez igen veszedelmes nyavalya, melly a jó húsban levő teheneket 2 — 3 napra a borjazás után megtámadja. Kétféle a borjazási láz. Az egyik rossz természetű, többnyire halállal végződik, a második szelidebb, s nem mindig halál a vége.

Az 1-őnek legbiztosabb jele a tejelapadás. Az illyen marhát minél előbb le kell vágni, mert husa használható. A 2-iknél a tej el nem apad.

Gyógyítás. Erős, kövérmarhánál, ha forrósa-
ga van, érvágást kell tenni. Belsőleg 3 lat kese-
rűsöt, 1 lat kénmáját, 2 lat Hoffman csöppeit,
egy meszely szekfűvirág forrázatban adunk be
napjában 2—3-or. A gyöngé és nem forró mar-
hánál érvágást nem szabad tenni, hanem mindjárt
eleinte szekfűvirág forrázatban 2 lat Hoffman-
csöppet, 1 lat kénmáját adunk be, napjában 2—3
ilyen adagot. Lehet egy pohár bort is hozzá ön-
teni. Ha más nem volna, bort vagy pálinkát vízzel
keverve használunk. Azonköl, ha nem ganajlik a
marha, szekfűvirág forrázatba szappant és egy ma-
rok konyhasót teszünk s 2—3 illy csörét adunk.
A hátgerinczre pedig 6 lat borostyánolajt, 6 lat
körösbogarport, 4 lat faolajt vegyítve kenünk.

J U H O K.

A juhtenyésztés honunkra nézve legnagyobb
fontosságú, mert a szegény ember bundájától
(melly téli s nyári ruházata) a legnagyobb urak
finom posztójáig, sőt a legfinomabb selyemnél is
drágább árú szövetek, juhgyapjuból készülnek.
Nagy fontosságú különösen honunkra nézve a juh-
tenyésztés még azért is, mert a gabna mostani
csekély ára mellett majd nem a gyapju maga az,
mellyért gazdáink pénzt kapnak; végre nagy fon-
tosságú az egész országra nézve, mert e czikk az,
miért a külföldről legtöbb pénz jő hazánkba. E
fölött a gyapju keresett czikk, könnyen vevőre
talál. Használ a juh még tejével, bőrével, húsal,
ganajával. Ezen nagy hasznát tekintve a gazdagabb
földbirtokosok igen nagy figyelmet fordítanak a juh-
tenyésztésre, s nemesítésére a legnagyobb költsé-

geket sem kimélik, és kiadásaik gazdagon kamatoznak. De nem lehet ezt kisebb birtokosokról mondani. Ezek megelégszenek, ha évenként nyírás után a zsidónak néhány garasért eladják kőczos, goromba gyapjokat, mert a goromba szőrű juh nem kíván sokat, megelégszik rossz akollal, kórón és szalmán élél télen, nyáron pedig a kopár mezőn csipeget annyit, hogy el ne vesszen, s nem kíván nagy figyelmet; ellenben a finomszőrű juh természete gyöngé, miért is nagy vigyázatot, nemesítésére sok költséget, jó aklot, s szüleséget, párosításnál, ellésnél, bárányok nevelésénél jó fölügyeletet kíván sat. de a nyírás után csakugyan jól pénzelt finom gyapjuért a gondos s szorgalmas gazda, s fáradságának szép gyümölcsét látja. A gyapjufinomítás kisebb birtokosoknál is (kikről egyedül szólunk itt; mert a finom vagyis selyemjuhászat nem ide tartozik) lehetséges s pedig nagy áldozat nélkül t. i. egy két finomszőrű kos megszerzése által. Mert bátor ez költségbe kerül; de néhány év alatt úgy meg lehet az egész nyáját általa javítani, hogy a tett kiadások sokszorosán visszatérnek. Egy jó kos ugyanis évenként 50—60 báránynyal szaporítja a nyáját, s ezek a finomszőrű kos által sokkal nemesebbek lesznek anyjuknál. Következő évben szinte ennyit. Harmadik évben a félig nemesítetteket lehet már a nemes kossal párosítani. Ezeknek bárányai ismét finomabb szőrűek lesznek s így tovább. Később tehát a nem nemes kostól származottakat a párosítástól egészen el lehet rekeszteni, s így három négy nemes kos által, okos fölügyázat mellett és rendszeres pá-

rosítás által, az egész nyáját meg lehet 10 — 12 év mulva nemesíteni.

Juhtenyésztésnél tehát a kosra kell a legnagyobb figyelmet fordítani, azért a kosválasztásnál, ha juhainkat nemesíteni akarjuk, következőkre ügyeljünk: olly juhászatból szerezzünk kost, hol a juhnemesítés már rég üzetik s a nemesség állandó fokra hágott, mert csak azon kos fogja finom gyapját s más tulajdonit utódira szállítani, melly ugyanezen tulajdonit öröklötte szüléitől. A finom, hosszú, egyenlően sűrű gyapjun kívül a kosnál megkívánjuk, hogy erős s izmos legyen, teste tekintélyes nagyságú, feje szép, gömbölyű, homloka széles, nagy, élénk szemei, kis, kemény fülei, szép, hajtott orra, vastag nyaka, széles melle és vállai, gömbölyű és nem függő hasa, széles fara, lábai ne legyenek nagyon hosszúk, hanem erősek és mozgékonyak, a testen legkevesebb barna vagy fekete folt se látszassék, különben tarka bárányokat nemz, ezek értéke pedig csekély, s tenyésztésre soha sem használtathatnak. Ezen tulajdonok mellett legyen élénk, bátor, ellenével harczra kész, a párosulásnál tüzes, a közelgő kosokkal szembeálló. A szép hosszú szarvak többnyire jó nemzötehetségre mutatnak. De sok fajnál a nagy szarvak hiányzauak. A kis szarv tehát nem gyöngeség jele.

A kosbárány már egy éves korában szaporíthat, de ekkor teste még nincs kifejlődve, s ha párosulni engedjük, teste ki nem fejlődhetik, gyöngge, erőtlen lesz, s 2 — 3 év mulva párosulásra nem alkalmas; azonkül csak gyöngge, kicsi és beteges nemzedéket ad. Azért harmadfél éves kora

előtt hágasra ne használtassék. Meddig lehet a kost hágasra használni, pontosan meg nem határozhatni; azonban általában míg elég erővel, jól táplált testtel bír, míg élénksége, tüze s ereje nem hanyatlik. Az erőtlenedett kos a szaporításra ne használtassék, mert csak gyöngé, beteges maradékot várhatunk tőle.

Az anyabirka is nagy befolyással van a nemzedékre. Ez is tehát jó testalkatú, egészséges, teljes, sűrű szőrű és legalább 2½ éves legyen, midőn először a párosulásra használtatik. Ha az anya is már a nemesség némi fokán áll, a nemes kossali meghágatás után annál nemesebb lesz ivadéka.

Honunk némelly vidékein az adozó nép is tart juhtanyát, vagy többen együtt, vagy egész község. Itt is néhány finomszőrű nemes kost szinte nem nagy áldozatba kerülend szerzeni. A tett költség a nemesített gyapjuból hamar megtér.

A juhok egészséges vagy beteg állapotát következő jelekről ismerhetni meg: ha a juh fejét magasan hordja, szeme fényes, nyílt, élénk, kevésbé vöröses, orrlika nedves, de tak nélkül, lehelete nem bűdös, szája tiszta, piros, tagjai hajlékonyak, gyapját a bőrből könnyen nem lehet kibuzni, bőre puha, pörsenések, hólyagok, sebek nélküli, jól eszik és kérődzik, bizonyos, hogy egészséges. A beteg juhnál itt ott meztelen foltokat látni, bőrén a gyapju éles, metsző, száraz, szürkés, szomorú, feje lóg, lehelete kellemtelen, foghusa, nyelve fonnyadt, halvány; a szem élénkségét, pirosságát elvesztette és halvány, sárga, néha tak foly orrából.

A juh korát első fogairól ismerhetni meg. A báránynak 8 vékony keskeny tejfoga van, ezek lassankint kihullnak és maradó fogak által pótoltatnak ki. A maradó fogak nagyobbak, szélesebbek s nem olly fehérek, a két középsőt egy éves korában váltja föl, s a két mellette valót két éves korában s így évenként kettőt; tehát a két széles fogú egy éves mult, az az másodfü, a 4 széles fogu harmadfü, a 6 széles fogu negyedfü, a 8 széles fogu ötödfü. Eddig biztosan meg lehet a juh korát határozni. 6—7 éves korban ezen fogak porhanyók, törékenyek lesznek, kitöredeznek, kihullnak. Ekkor a tenyésztéstől el kell távolítani. Hizlalás által lehet ugyan még hasznot venni belőle, míg el nem vénül, de ha elvénült, erre sem alkalmas.

A nyáj jó karban tartására és a gyapjujavításra nagy befolyást gyakorol a bárányoknak okos megválasztása. A legszebb, legegészségesebb, és egy szersmind legfinomabb szőrű kosbárányok kosnak neveltessenek; a jó szőrű, de nem tökélyes szép testűek heréltessenek ki, s mint ürük, gyapju kedvéért, tartassanak; a rosszab szőrűek ugyszinte a rossz szőrű nőtén bárányok is adassanak el; csak a legszebb testűek, s legjobb szőrűek neveltessenek föl anyáknak. A gyapju jóságát születés után korán megismerhetni a báránynál; mert a jó gyapju ekkor is már finomabb, puhább, göndörebb, mint az aljas.

A 9—10 hónapos kosbárányokat nem kell a nőtén bárányokkal vagy anyákkal egy legelőre járattani; mert már e gyöngé korokban párosulnak s magokat elrontják, hanem vagy magánosan vagy ürükkel. Ugyszinte a kosok is mindig el le-

gyenek választva az anyajuhoktól; s csak julius, augustusban eresztessnek a nyáj közé párosulás végett. A párosulás többnyire legelőn történjék. Nemesebb juhászatokban a kosok számukra készített ketreczekben tartatnak s az anyajuhok ide záratnak hozzájuk párosulás végett. Ez legezélszerűbb mód, mert mindég tudhatni hány s mellyik juhhal párosult a kos. De ez csak rendes juhászatban lehet. A legelőn hágó kosokra is vigyázattal kell lenni, nehogy magát megerőtesse. 2—3 hágás után zárassék el s azon nap nyáj közé ne eresztessék. A hágás előtt néhány héttel, ugyszinte a hágás ideje alatt is, jól tartassanak a kosok, hogy erősek s tüzesek legyenek. Jó fölvigyázat mellett 80—100 anyára elég egy izmos erős kos.

Az anyajuh 5 hónapig poczos, s ritka esetet kivéve, csak egy bárányt ellik. Ellés ideje karácson és husvét közé esik. A poczos juhokra nagy vigyázattal kell lenni, hogy szükségét ne szenvedjenek, mert magokon kívül még bárányaikat is táplálják. Az ellés közölgését arról ismerjük meg, hogy a poczos juh tölgye megtelik, hasa lecsügg, nemző részei megdagadnak, ebből nyálka és viz foly. E jelekre a juhot szemmel kell tartani. Szülés kezdetén a hólyagot azonnal fölmetszeni szokás, valamint a bárány fejét, lábát is szatmegfogni s erővel kihuzni; mert közönségesen a magára hagyott juh könnyen ellik, csak, ha már igen kifáradt, és báránya igen nagy, lehet mérsékelt huzással segélyére lenni. A köldökzsinórt, ha magától el nem szakad, néhány ujnyi távolra a báránytól éles késsel vagy ollóval el kell metszeni. Ha az anya bárányát nem akarja nyalni,

sóval kell behinteni a nedves testet és ekkor jó izűn le fogja nyalni. Az anya csöcsét megnyomjuk, ha jő-e belőle tej s nincs-e behegedve; ha be volna hegedve, megmossuk. Az első tejet képtelenség kifejni. Ez a báránynak szükséges, mert hashajtó tulajdonánál fogva kibajtja a bárány beleiből a zöld fekete tisztatlanságot, melly az anyja hasábani léte alatt öszvegyűlt, s ha ki nem tisztul, betegséget okoz. Ha az anya bárányát el nem vállalja s szopni nem hagyja, szűk helyre kell őket zárni, hol megszokja s szoptatni fogja azt. Az árván maradt vagy kocza bárányokat a bárány nélkül maradt anyakkal szinte így lehet összeszoktatni az ellés utáni első napokban. Ha az anya tölgye szőrös, ezt meg kell nyírni, mert a bárány nem szophatik, vagy a szőrt is lenyeli, melly gyomrában összegombóczosodik s betegséget, néha halált is okoz. A szoptató anyákat jól kell tartani. 8 — 9 napos korában a bárány az anyja mellett kezdi enni a szüleséget. Ha elegendő hely van, hagyni kell enni; ha a hely szűk; a bárányok számára elkülönzött helyre teszünk jó gyöngye sarjút, s lassankint hozzá szoknak etetés idejekor ezen helyet fölkeresni. 3 hetes korukban etetés után ezen elkülönzött helyen hosszab időre elrekesztjük anyjoktól a bárányokat, hogy szokjanak az elkülönzéshez, s az elválasztás annál könnyebb legyen. Az elkülönzési időt mindig meghosszabbítjuk, végre csak éjre eresztjük össze őket, s így lassankint az anya és bárány hozzá szoknak egymást nélkülözni. Tiszta, nem hideg, vagy nem igen nagy melegben a bárányokat is a legelőre hajtjuk; rossz időben pedig az akolban tartjuk. Az

elválasztás, ha erre fontos ok van, már 8 hetes bányáknál megtörténhetik, de legjobb 3 hónapig vagy valamivel tovább szoptatni. Ez által jól kifejlődnek, testesek, egészségesek lesznek, jó sűrű teljes gyapjat kapnak.

A k o l.

A juhok a mi éghajlatunk alatt a téli hideget, szabad ég alatt, ki nem állják, s ha ki is állják, a gyapju hosszúra nő ugyan, de durva, vastag, goromba lesz; azért nálunk közönségesen öt hónapig néha tovább is akolban telelnek a juhok. Az okol elég nagy legyen, száraz, szellős, világos, jó falakkal s tetővel ellátott. A nagyon meleg, gőzös, sötét, tisztátlan akolban a juhok sok betegséget kapnak, vagy legalább előkészítetnek azokra. Az okol ajtaja széles legyen, legjobb kapuval ellátni, nehogy a ki- s bemenetnél a juhok összeszorulva, a gyapjut kiszaggassák, összetépjék. Az okol előtt elég nagyságú hely legyen, hová tiszta száraz időben ki lehessen eresztetni azokat, hogy itt a szabad légen hosszabb ideig mozoghassanak, mi egészségök föntartására, s a gyapju növéseire igen jó; s ezenkül hogy a bányák is kiugrálhassák magukat. Az okol falai simák legyenek, mert a juhok szeretnek dörgölőzni, s ekép göröngyös falon a gyapju nagy részét kitépik. Az etető saraglyák, jászolok alant legyenek, hogy a juhok könnyen ehessenek. A magas jászolok azért nem jók, mivel a gyapju közé széna, szalmabulladék, polyva esik, midőn a juh az eleséget lehuzza. Az okol jó magas legyen, nehogy a ganaj miatt, melly közönségesen egész télen ben maradván, több láb-

nyira föltelik, a hely szűk, gőzös, nagyon meleg legyen. Igen hibáznak sok helyen ez ellen a kisebb gazdák. Ablakaik ugyanis olly alacsonyak, hogy tavasszal a fölhalmozott ganajon az ember csak bukva járhat ki s be. Az illy gőzös akol sok nyavalya szülője. Legjobb a hosszukás alakú akol. Legalább kétszer olly hosszú legyen mindig, mint széles.

Eledelel.

A juhok nyáron legelőn, télen akolban tápláltatnak. A legelő a juhok minőségére különböző lehet, finom, nemesített juhok, a vékony szálú, édes, fűszeres füveket kedvelvén, a szárazabb, magas, dombos, vagy hegyes legelőt szeretik; ellenben a közönséges, goromba, hosszú szőrű juhoknak, mellyek husokkal, faggyuikkal annyit használnak, mint gyapjokkal, lapos, kövér legelők valók; hol gyapjok hosszú, testök nagy s kövér lesz. De a posványos, nedves helyek ezeknek is ártalmasak. A legjobb legelő is ártalmas, ha a fű nedves, harmatos, deres, ragyás. Azért reggel, míg a harmat el nem mult, kihajtani a juhokat nem kell; este pedig, midőn a harmat kezd esni, a juhok haza hajtassanak, a legelőről; meleg napokban pedig, déli órákban hús fák árnya alá; mert a mérsékelt hideget jobban kiállja a bundával ellátott juh, mint a meleget; miért a legelők itt ott árnyas fákkal látassanak el. Erre nálunk kevés figyelemmel vannak a gazdák. Hogy a goromba szőrű inkább husa s faggyuja, mint gyapja miatt tartott juhoknak az időváltozás, hideg, meleg, szél, förgeteg kevesebbet árt, mint a finomabb szőrűnek, igen világos. Azon legelőt, hova

ludak, disznók is járnak, tisztátlansága s bűdössége miatt nem szereti a juh. Télen a növényélet kihalt, a kopár s fagygyal, hóval borított földön a juh sem találván táplálatot, az akolba szorul. Közönséges téli eleség a széna. A juhok dombosabb, száraz helyen termett vékonyszálú szénát és sarjút szeretik. A lapályos, nedves, helyről, vastag, savanyú széna sok betegséget szül nálók, s inkább megeszik a jó szalmát, mint a savanyu, sásos szénát. A széna azonköl ne legyen megázott, rothadt, dohos, iszapos, poros, sat. mert az iszapos széna még akkor is veszélyes a juhoknak, ha cséplés által sáros, poros részekről megtisztított. Egy juhra két három font szénát számlálunk naponként. Az etetést úgy kell elosztani, hogy a kérődzésre elegendő üres idő maradjon. Némelly helyeken háromszor, másutt négyszer etetnek naponként. Etetés előtt a saraglyák, jászolok tisztíttassanak ki, izék soha se hagyassék benne, be-tételkor a széna jól fölrazassék, s vigyázzunk mindig, hogy a gyapjút hulladékkal be ne szennyezzük. Egészséges eledel a bükkön, száraz lóher, luczerna sat. Szinte igen egészséges a burgonya, fehér és burgundi répa is, de e gyököket mindig szénával, szalmával kell adni, úgy hogy a száraz eleség mindig felét vagy valamivel többet is tegye a juh eledelének. Jó táplálék a különféle gabnanemek is, csak hogy sokat egyszerre adni nem kell, mert igen táplálnak, de a juh bő gyomrait ki nem töltik, mindig tehát szalma adassék neki mellettök, hogy ez a bő gyomrokat és beleket kitöltse. A szénát, szalmát, hol lehet, leggazdaságosb szecskára metszve etetni, így kön-

nyebb emésztetű is, jobban táplál s kevesebb vész el. Legyen a gazda elegendő széna- szalmával ellátva; mert néha ősszel beszorulnak a juhok, és tavasszal a rossz idő miatt soká akolban kell tartani őket. Ugy készüljön el tehát, hogy ezen esetben se koplaltassa juhait, különben silány gyapjat kap és a legelőn sok juh el fog hullni. A gyapjún még a következő évben is megismerhetni az egy téli silány etetést, s a legjobb nyári legelőn sem pótoltatik ki. Árt a juhoknak az egyenetlen etetés; az az: hogy néha sokat kapnak, máskor koplalnak. Ha ősztől kezdve egész kihajtásig mindig egyenlően, takarékosan vagy kevésbé szűken is etetjük (csak ne koplaltassuk); nem érzik meg úgy, mintha tél elején fölösleg, végén kellettne szűkebben tartjuk vagy viszont. — Nem lesz érédektelen ide sorolni, hogy a különféle eledelmek mennyi tápláló részeket foglalnak magokban, összehasonlítás alapjául a szénát véve:

100 font jó réti szénában	50 font tápláló rész van.
100 — kukoriczában.	95 — — — —
100 — rozsbán.	90 — — — —
100 — árpában.	82 — — — —
100 — zabban.	70 — — — —
100 — lóher vagy bükkönszénában	55 — — — —
100 — jó réti szénáb mint fölebb mondatott	50 — — — —
100 — rozs vagy búzakupában.	48 — — — —
100 — árpaszalmában.	27 — — — —
100 — zabszalmában	25 — — — —
100 — burgonyában.	25 — — — —
100 — burgundi répában.	17 — — — —
100 — bszaszalmában.	14 — — — —
100 — rozsszalmában.	10 — — — —

E szerint tehát legtöbbet táplál a kukoricza, legkevesebbé a rozsszalma. Egy font kukoricza majd annyit táplál, mint két font jó széna, vagy

tíz font rozsszalma. A szalmáknál mindazáltal meg kell jegyezni, hogy tápláló erejük különböző, a mint t. i. több vagy kevesebb mag marad bennök nyomtatáskor. A hanyagúl nyomtatott szalmában néha sok szem marad, innét sokat táplálhat. A szalmát tehát ismerje a gazda.

Juhoknál nagy változást okoz a tavaszi legelő; a mikor t. i. a téli száraz eledelről zöld eledelre mennek át. Az innen keletkező bajokat az által kerüljük ki, ha reggel kihajtás előtt szénával etetjük meg, nehogy mohón essenek a fünek; és naponként kevesítjük a szénaadagot, míg végre 2 hét múlva semmit sem adunk nekik otthon. Így bánunk velök ősszel is az istállózás előtt. Eleinte reggeli kihajtás előtt kevés szénát adunk, a szénát naponként szaporítjuk míg végre egészen otthon etetjük.

I v á s.

Sok gazda követé el már ama kegyetlenséget juhain, hogy nyáron a legforróbb melegben is ezen egyetlen vigasztaló s új életet adó friss vizet megtagadta juhaitól s a szomszéd öldöklő kínainak tette ki a szegény béketűrő fegyvertelen állatokat azon ferde nézetből, hogy a juhoknak nem egészséges a víz, mert rothasztó betegség vagy mételeyben megdőglött juh hasában viz találtatott, s meg nem foghatták, mikép jöhetett a víz másképp a hasba, mint az ivás által. Hát a bor s pálinka-izsakos mikép esik vízkórba, s holta után a hasában talált 40—50 itcze viz hogy jött ide? holott vizet nem igen ivott. És épen a vizmegtagadás által hullnak el legjobban a juhok, mert a kinzó

szomjtól üzetve, minden meleg, bűdös, állott, rothadt pocsolyának neki rohannak, s a meleg, rosz viz szomjokat el nem oltván, majd a megfakadásig isznak, miért rothasztó nyavalyába, mételybe esvén, elhullnak, nem pedig a tiszta, fris viz miatt, melly az egészség föntartására elkerülhetlenül szükséges, kivált nyáron. Ujabb időben ezt átlátták okosabb gazdáink, s csak kevés juhkinzó van már e tekintetben. Adjunk tehát a juhoknak tiszta, fris vizet, mennyi nekik tetszik, ne féltsük azokat, hogy a ferde nézetű emberek példáját kövessék, kik a természet működéseivel ismeretlenek lévén. akó számra iszszak naponként minden szomj nélkül a vizet. Az állat ösztöne vezérlete szerint nem iszik többet, mint, mennyi szomja eloltására szükséges; mint mennyit a természet kíván. Háromszor kell megkínálni tiszta, fris vízzel naponként a juhokat.

S ó z á s.

Ollyan gazdák is találkoztak, kik a sózást fölöslegesnek tartották s azért juhaiktól azt meg is tagadták, pedig egy füevő állat sincs, mellynek olly nagy szüksége volna a sóra, mint a juhoknak. Már a kis bárány is nyalogatja a sós, salitromos falakat, s ha ezt nem teheri, anyjának sós vizeletével piszkolt hátsó lábait nyalogatja. Milly vágygyal keresik föl a juhok a sós, salitromos, szikes földeket, hogy természeti vágyoknak eleget tegyenek, kivált ha sok ideig nem kaptak sót, vagy sózáskor milly örömekegéssel rohannak a sóra, ha látjuk, bizonyosan nem kétkendünk, hogy a só nekik elkerülhetlenül szükséges. Ha

őket hosszabb ideig só nélkül hagyjuk, étvágyukat elvesztik, rosszul esznek, a száj és orr takhártyái, s a bőr sápadtak, szintelenek, testökben erőtlenek, szemeik bágyadtak lesznek, s ezen beteges állapot tüstént eltűnik a sózásra. A sózás különféleképp történhetik; vagy t. i. bizonyos időben teszünk sókövet a juhok elébe, vagy kötélre fölakasztva az akolban van mindig, hogy kedvök szerint nyalhassák, vagy pedig bizonyos mennyiségben apróra törve szájokba dörgöljük s lenyeletjük azt, vagy sós vízzel megöntözzük eledeleket. Ezt minden gazda kedve s belátása szerint teheti, csak arra vigyázzon, hogy legalább egyszer hetenkint kapjanak sót a juhok. Sózás után a vizet megtagadni a juhtól ismét kegyetlenség. Épen ekkor kíván a természet vizet, mit magunkról tudhatunk. A természet azért kívánja sózás után a vizet, hogy a só elegendőképp fölolvadva s meghígítva nagyon ne ingerelje a gyomor és belhártyáját s jól hígítva könnyebben fölvétetik a vértől és oda jut, hol mánkálnia kell.

Lépfene vagy pokolvarláz.

Valamint a szarvasmarhánál, úgy a juhoknál is a legpusztítóbb nyavalyáknak egyike a lépfene, s majd nem mindenben hasonlít a marhánál leírt lépfenével. — Okai azok, mellyeket a szarvasmarhánál említők. Gyógyítása: Érvágás $\frac{1}{2}$ —1 fontig, hideg vízzeli leöntés vagy vizeni keresztülhajtás. Belsőleg: 1 lat kesersót, 1 nehezék salitromot, vízben fölolvasztva, 2—3 órában illy adagot ismételve, használunk, s az ivó vízbe kén-savat vagy sósavanyt teszünk, hogy kellemes sa-

vanyú legyen a víz. A vörös, kékes helyeket vagy tüzes vassal megégetjük, vagy mély bemetszéseket teszünk. A sebes helyeket ezután égetett timsóval behintjük és terpetinolajjal megkenjük. Megelőző bánásmód. Az egészségeseket a betegektől elválasztjuk, mindenikén 12—18 latig eret vágunk, a vízbe kén- vagy sósavat teszünk, leöntözzük vagy megusztatjuk, melegben hús helyre hajtjuk, az elfárasztást, kergetést kerüljük.

Velőlob.

Ez a juhoknál gyakran előjő, de nem olly heves tünetekkel, mint más állatoknál, azért gyakran meg nem ismertetik. Jelei főleg ezek: a juh szomorú, légzése gyors, fülei, homloka nagyon forrók, szája és orra száraz, meleg, fekvés közben fejét ide oda hánnya, s a hideg földhez nyomja. A betegség nagyobb fokánál a juh futkos, mindennek neki megy, mintha vak volna, keresztugrásokat csinál, míg összerogyik, s vagy rángások közt, vagy nyugodtan fekvé megdöglik. Okai: ütés, dobás a fejre, izzadás utáni meghűtés, heves napsugarak a fejre, ha a déli napon árny nélkül állnak a juhok, vagy a déli nap felé hajtának; végre igen bő és jó tápláló eledel. Gyógyítás. Érvágás 1—2 ½ fontig; a főnek hideg vízzel leöntése, borogatás. Belsőleg 1 nehezék salitromot 2 lat kesersót vízben fölolvastva, naponként 3—4 illy adagot használunk. Az ivó vízbe szinte salitromot keverünk.

Szemlobok.

Juhoknál a szemlobok jelei is azok, mellyek a lovaknál, azért gyógyításuk is úgy történik, azon különbséggel, hogy a juh sokkal kisebb lévén a lónál, az orvosságok és vérelesztés a juh gyöngé testalkotához alkalmaztatnak. A vérbocsátást juh-nál $\frac{1}{2}$ —1 fontig tehetni.

Melllob.

Kétféle melllobot kell megkülönböztetni, u. m. 1. a valódit vagyis tüdőlobot, és 2. tüdő-rothadást. 1-ör A tüdőlob jelei főleg: a juh gyakran köhög, gyorsan légzik, szemei vörösek, az evés és kérődzés megszűnik, szomja nagy, lábain nem képes állni s 36—48 óra alatt, néha csak 5—8 nap mulva elvész. Okai rögtöni meghűtés, változó időjárás, erős hajtás szél ellen, meleg, gőzös istálló, kergetés. A bővérűek legelőbb esnek ezen nyavalyába. Gyógyítás: Érvágás $\frac{1}{2}$ fontig, belsőleg 1 lat konyhasó, 1 nehezék salitrom vízzel fölolvastva, napjában kétszer. A bővérűeknél, ha szükséges, lehet ismételni az érvágást.

2-ör A tüdőrothadásnak jelei következők főleg: a juh nagyon gyöngé, se nem eszik, se nem iszik, gyakran köhög szárazon, légzése rövid és bűdös, szemei homályosak, könnyeznek, a juh soványodik, hasmenése van, a baj több hétig tart, néha 5—6 hónapig, s olly rosz természetű, hogy ritkán gyógyul ki belőle a beteg, azért legjobb a betegség kezdetén, midőn még husban van a juh, levágni vagy mészárosnak eladni, mert husa is s

bőre is jó. Legtöbb esetben egész nyáj ezen betegségbe esik, kivált nedves, posványos legelőn. Az illy nyájat azonnal magos, száraz legelőre kell hajtani, fázás ellen óvni, szénát, magabratot neki adni, s éjre akolban hajtani. Gyógyítás. Fenyőmag, üröm, kálmosgyök, tölgyfahéj a legjobb szerek. Ezeket t. i. egyenlő mennyiségben összekeverjük, belőle egy kávé kanállal, naponként kétszer, minden juhnak a nyelvére teszünk s lenyeletjük. Továbbá sót nyalatunk naponként, vagy ha nyalni nem akar, egy kávé kanállal szájába teszünk.

Béllob.

Ez mint járvány gyakran előjő a juhoknál. Jelei: a juh szomorú, földet kapar, hátát fölfelé görbíti, hasa felé tekinget, magát földhez üti, de hamar ismét fölugrik, nem eszik, nem iszik, szemei duzzadtak, egész testében izzad, végre nyugalom következik, de ez a halál jele. Okai: többnyire meghűtés. Gyógyítás. Érvágás 16—24 latig. Belsőleg 1 nehezék salitrom korpafőzetben, naponként.

Vérhas.

Nagy hasonlósága van az előbbihez. Nedves években járványosan terjed el, kivált a bárányok közt, azért a betegeket az egészségesektől elkülönözzük. Okai: meghűtés, rossz, bűdös vizivás és elragadás. Jelei: a megbetegedett nem eszik, nem kérődzik, híg ganajt ürít ki, a kiürítés későbbén fehérsárgás, végre vérrel vegyült, mire a halál következik. Gyógyítás: a betegség kezdeténél mindjárt érvágás, belsőleg korpafőzetben 1 ne-

hezék salitrom 1 lat lenmagolajjal minden darabank naponként; közben szekfűvirág forrázat. Enni lisztmosléknál mást nem adunk.

Májlob.

Ez nem ritka baj a juhoknál, de többnyire sárgasággal fölcseréltetik, pedig ettől igen különbözik. Jelei: a száj, nyelv, szem, bőr színe sárga, a juh forró, nem eszik, nem kérődzik, nem fekszik soha jobb oldalára, ha a máj táját nyomjuk, fájdalmat érez. Gyógyítás. Ha forrósága van és a szívverés nem érezhető: érvágás és 1 lat kesersó korpaforráztatban vagy lisztes moslékkal naponként. Ha nincs forrósága, és a szívverés érezhető: üröm, kálmosgyök, tarnicsgyök, mindegyikből $\frac{1}{2}$ lat naponként sóval.

Köhögés.

Nem azon köhögésről van itt szó, melly más betegségekkel, p. o. tüdőlobbal párosúl, hanem az önálló köhögésről, mellyben igen gyakran, közönségesen ősszel és tavasszal, szenvednek a juhok, de veszély nélkül. Jelei: a juh nem eszik olly jól, mint máskor, bágyadt; a köhögés hosszú, erős, a mellből jő, s különben semmi beteg jel sem mutatkozik. Okai: meghűtés, megázás, poros ut, kivált meszes tájakon, poros eledel. Közönségesen elmulik magától a baj. Ha soká tartana: adjunk egy kávé kanállal bűdöskövet, egy evőkanállal fenyőmagot, egy evőkanállal sót, naponként 1 adagot minden juhnak.

Nátha.

Ez közönségesen őszszel uralkodik a köhögéssel egyetemileg. Jelei: az orrból vizes nedv csöpög, egy pár nap múlva a kifolyás vastagabb, takalakú lesz és sok foly ki, 10—14 nap múlva a köhögés kisebbedik, a kifolyás kevesbül, az étvágy helyre áll és a juh meggyógyul. Néha a nátha gonosz természetű. Ezen esetben 10—14 nap múlva a kifolyás nem kevesbedik, a tüdőt megtámadja, az egész baj rothadt állapotba mén át s halállal végződik. Ezen gonosztermészetű nátha juh takonynak is neveztetik. Néha járványosan uralkodik és ragadós. Gyógyítás. Eleinte bűdösköpor, fenyőmag, kömény és anizsport adunk be sóval. Ha pedig a baj soká tart s roszfajú náthába vagy takságba kezd átmenni; az egészségesek választassanak el a betegektől, s az érintett orvoságokat folytassuk.

Juhhimlő.

Ez a legpusztítóbb juhnyavalyáknak egyike s igen ragadós, mert csak közel jőjön az egészséges a himlőshez, már is elkapja. Elragad a himlős juhhoz érő ember ruhája által is, még pedig pár óra múlva, innét az emberek, kutya, tyúk egy akolból másikba, egy helységből másikba átvihetik, sőt a juhok hátára ülő seregélymadarak, s a himlős juh bőre által is elterjed. A legelőkön, utakon, hol himlős juh volt, párnap múlva is meghimlősödik az egészséges. Leginkább a bárányokat támadja meg, de csak egyszer, a himlőn keresztülesettek többé meg nem kapják. Némelly

vidéken igen gyakran s az év minden részében uralkodik, máshol ritkán. Szép időben jobb természetűnek mutatkozik, rossz, nedves, változó időben, alacson, nedves, iszapos, mocsáros tája kon pusztítóbb. Rossz eledel, kopár legelő mellett, rossz, alacson, szűk, gőzös, tisztátlan akolban sokkal pusztítóbb. Néha lassan terjed, de többnyire igen hamar. Két alakban mutatkozik; u. m. jó és rossz természetűben.

A jó természetű lefolyása. Az elragadás utáni első három napban nincs változás, 4—7 nap közt a juh szomorú, nem eszik, nem kérődzik, hátsó lábait huzza, 8—11 nap közt a juh forró, szaporán légzik, szőretlen helyeken bolhacsipéshez hasonló piros foltocskák jelenkeznek s ezek közepén gömbölyű, kemény csomócska éreztetik. Ekkor viztisztaságú nyálka foly ki orrából, szeme könnyezik, bőre a piros foltok körül megdagad, fejbőre pedig annyira, hogy alig bírja szemét száját fölnyitni, forrósága nagyobbodik, 11—14 nap közt tökéletesen ki-fejlődnek, a csomók nagyobbodnak, eleinte vizes, utóbb sárgás nedvvel telvék, a juhnek különös édeses szaga van, orra s szemfolyása tart; szája nyálzik, forrósága kisebbedik, étvágya vissza kezd jöni, a himlők ekkor legnagyobbak, lencse vagy borsónagyságuk, színök fehér, körülök piros udvar látszik; 15 nap mulva el kezdnek száradni, kisebbednek, végre összezsöpörödnék s varrá változnak, a juh jól kezd enni, kérődzni, végre 18 nap mulva le kezd hullni, a bőr lehámlik, piros sebhelyeket hagy hátra, hol a

gyapju nem nő többé olly jól, mint máshol. Az egész lefutás 21 napig tart. Rosz természetű himlő. Ugyanazon betegség a jó természetűvel; hanem a kórjelek súlyosbulása által igen pusztító. A himlő ez elfajulásának okai: nedves, ködös, hideg időjárás, iszapos, mocsáros, legelő, télen gőzös, szűk istálló, vagy akol, rosz tartás, savanyu iszapos szüleség. Ezen rosz természetű himlő többnyire egy időben uralkodik a lépfenével.

Gyógyítás. A himlő keresztülfutja időszakait a nélkül, hogy ezt meglehetne rövidíteni. A jó természetű himlőnél gyógyszerre nincs szükség, csak következőkre vigyázzunk: jó, édes, száraz szénával etessük a himlős juhokat, nyáron jó fűvel, lóherrel, luczernával; inni lisztes, korpás moslékot adjunk, legelőre ne ereszsük őket, hanem szellős, világos akolban tartsuk. Hogy az egészségeseket el kell választani a betegektől, nem is említjük. Belsőleg minden juhnak 2 nehezék büdöskőport, 2 nehezék salitromot, sóval keverve, naponként egyszer illy adagot, adhatni.

A rosz fajta himlőnél 5—6 szemer kámfort, egy kávé kanállal fenyőmagot, egy kanál tarnicsgyökport sóval, minden darabnak 2 illy adagot, adunk naponként. Az ivó vízbe 4—5 csöp kénsavat minden darabnak. Ha ezen gyógymódra nem javul a juh, legjobb minél előbb az illy juhot agyonütni. A megdöglött vagy agyonütötteket félreeső helyen bőröstül, gyapjastul elásni, nehogy a pusztító nyavalya terjedjen. Az elkülönített egészséges nyájra szorgosan vigyázzunk, a beteg juhokat tüstént eltávolítsuk, az ezek közt levő juhász az egészségesekhez ne közelítsen,

egészségeseknél levő pedig távol legyen a betegektől. Minél távolabb van az egyik nyáj a másiktól, annál jobb. A gazda se menjen egyik nyájtól a másikhoz, se a juhászcutya s e más állat. Ha a vidéken himlő uralkodik, juhokat a himlős nyájak legelőjétől távol kell tartani, s a juhászok közeledését is hátráltatni. A juhoknak jó szénát, abrakot, sőt, tiszta vizet adni, hogy a megbetegedés esetében könnyebben átessenek a himlőn. Bűdös köpört és salitromot, mint megelőző szert, a főnebb mondotak szerint adhatni nekik.

A himlő csak egyszer támadja meg a juhot, szinte mint az embert; innét a juhoknál is megkísértetett a beoltás mint az embereknél s szintolly jó sikerrel, úgy hogy beoltás által, kevés költséggel, minden gazda megmentheti nyáját ezen pusztító nyavalyától. — Az oltó anyagot egészséges juhról kell venni. Az oltást minden gazda vagy juhász maga teheti s így történik. Egészséges juh himlőjébe 8—10 nap után — midőn még nem sárga a himlő — vékony hegyű kést (jobb oltó tű) bökünk, ezen nedves kés hegygyel a fark alsó szőretlen részén bökést teszünk, a fölbőr alatt ferdén, de úgy hogy a fölbőrön alól ne bökjünk, hogy vér ne jőjön, különben a vér a himlőanyagot ismét kimossa, s meg nem fogamzik. A beoltott juhok jó természetű himlőt kapnak s úgy kell velök bánni, mint a himlősöknél említők. Illy himlő vagy oltó anyagot a bécsi barmásintézetből üvegcsékben mindig kaphatni.

Járványos szájfájás, szájszebre, szájrothadás.

Ez a járványos körömfájással egy időben uralkodik vagy azt megelőzi, vagy néha körömfájás elmúltával mutatkozik, és pedig mindig járványosan. Jelei főleg: szája meleg, sok nyál foly ki belőle, nyelvén, szájpadrásán, ajkain apró hólyagcsák mutatkoznak, ezek utóbb föl pattannak, végre elszáradnak s a var heted nap körül leválik. Néha el is fajul a betegség s ekkor rothadásba megy át, 3—4 hétig tart, s gyakran halállal végződik. Okai bizonytalanok, ismeretlenek. Gyógyítás: Gyöngye hashajtókkal a beleket kitisztítjuk, p. o. $\frac{1}{2}$ lat kesersót vízben, napjában 3—4 illy adagot, adunk be. A szájt pedig eczetes mézzel (1 kanál mézhez 2 kanál eczet) naponként 3—4-szer kimossuk, a sebes helyeket vele megdörögölve. Ha a sebek kiterjednek, tölgy vagy fűzfahéjat főzünk, közibe egy pár kanál kámförös pálinkát teszünk s $\frac{1}{2}$ kávé kanál timsót és ezzel mossuk azokat. Belsőleg ürmet és kálmosságport, mindegyikből egy kanállal használunk. 2—4 szemer kámfort is tehetünk hozzá.

Járványos körömfájás.

Kétféle körömfájás van, jó és rossz természetű. A jó természetű jelei főleg a köröm felső része dagadt, vörös, a köröm szegélyénél több vizes nedvvel tölt hólyagcsa van, ezek utóbb genyedésbe mennek át. A köröm legtöbb esetben leválik, néha részenként, néha egyszerre. Nagy forróság. Okai ismeretlenek. Gyógyítása. A beteg fájdalmas körmeit meleg vízben több-

szőr meg kell mosni; az elholt, elvált szarv vagy körömrészeket használhatjuk. — A rossz természetű körömfájás az előbbtől sokban különbözik. Fő különböztető jelek: hogy ennél nincs forróság s nem uralkodik a szájfájással ugyanazon időben, azonkül soká tart, és ragadós, a beteg juh sántit, fájdalma igen nagy. Nálunk nem fejlík ki, hozzánk a spanyol kosokkal hozatott be s többnyire a nemes juhok közt dühöng. Gyógyítása. Az elhalt, elvált körömrészek lemetsetnek elevenig; az idomtalan nagy körmököt szinte levagdadjuk a természetes nagyságig. E levagdálás előtt vízbe állítjuk vagy nedves legelőre hajtjuk a juhokat, hogy a szaru megpuhuljon. Lemetelés után a sebes helyeket sós vízzel megmosuk. Azután vagy terpetin-olajjal kenjük be, vagy porrá tört kék vitriollal hintjük be. Belsőleg gyöngé hashajtót adunk kesersóból. Ragadósága miatt az egészségesek azonnal eltávolíttassanak a betegektől.

Bárányzsebre.

A szoptatós bárányok szája gyakran kihólyagzik s kisebesül, mint a szopó borjaknál (lásd ezt). Oka az anyatej vagy tisztátlanság. Gyógyítás: Eczetes vízzel naponként 2—3-szor kimossuk a bárány száját s a sebes helyeket jól kitisztítjuk. Belsőleg $\frac{1}{2}$ nehezék rhebarbarát és szintannyi magnesiát adunk a báránynak, és pedig 2—3 nap egymásután: az anyjának pedig kesersót.

Kosz vagy rüh.

Valaha nagy pusztításokat tett a rüh a juhoknál, s gyógyítlannak tartatott; most már biztosan és könnyen tudjuk azt gyógyítani. A rüh magától is kifejlődhetik, de főleg roszul, piszkosan tartott juhoknál, tisztátlan, kis, gőzös akolban, tartós, nedves, hideg időben. Jelei főleg: A rühes juh viszketeg miatt fához, falhoz dörgöli magát. Gyapju alatt a bőrön csomókat, vagy varakat találunk. Egy ilyen sebes helyről egész testre elterjed a rüh. A rüh magától soha meg nem gyógyul s igen ragadós és példabeszédkint halljuk: „egy rühes juh az egész nyáját megrühesíti.“

Gyógyítás: Juhászinknál a dohány igen gyakran használtatik, mi jó ugyan, ha erős, de nem mindig biztos. Legbiztosabb s leghamarább gyógyító a „Walz“ által föltalált fürdő, jöllehet kissé többbe kerül, mint a dohány. — Vegy két font oltatlan meszet, tölts rá két kanna vizet, a még meleg víz közé tégy 1 és $\frac{1}{2}$ font hamuzsirt, 1 font bűdöskőport, $1\frac{1}{2}$ font bűdös állatolajt, (oleum animale foetidum), 1 font Degetet (Theer), ezt keverd jól össze s tölts hozzá 2 akó állat vagy emberhugyot és 4 akó folyóvizet. Az egészet töltsd jó nagy kádba, vagy szapusajtárba. A fürösztést legjobb nyírás után tenni. Fogja meg a juhot egy ember lábainál, másik a nyakánál, s mártsák a folyadékba; úgy hogy csak szája s szeme legyen kün. 2—3 percz múlva vegyék ki és tegyék más kádba, hol a nedvet kefével vagy szalmával jól dörgöljék a bőrre, kivált a sebes helyeken, s hagyják a meleg napon megszáradni, de vigyázva, hogy

a szél ne érje; azért szél nélküli meleg napot választunk a füröztésre. Néha egy fürdő is elég, biztonság miatt 7 nap múlva másodszor; 14 nap múlva pedig harmadszor füröszszük meg. Mind a három fürdésre az először készült folyadék használtatik. Így egész sereg juhot hamar meggyógyítunk könnyebben, mint a dohány, higany s más kenés által. Kisebb számú juh gyógyításához kevesebb folyadékot készíthetünk. Belsőleg a gyógyítás alatt: Tarnicsgyökport, ürmet, fenyőmagport egy egy kanállal naponként, sóval, árpadara közé keverve, használunk.

M é t e l y.

Vizkór, rothadás, rothasztó betegség sat.

Némelly vidékeken öly pusztítást tesz a métely, hogy a juhos gazda már e szó hallására is retteg. A betegség közönséges vizkórban és májelfajulásban áll. A májban t. i. sok féreg képződik, mellyek mételyeknek neveztetnek, s innét a nyavalyának is a neve. Jelei főleg: a mételyes juh gyöngé, gyapja könnyen kibull, szeme piszkos fehér, nyelve és foghúsa sápadt, a máj tájéka nyomásra fájdalmas, teste a csontvázhoz hasonlít, de annál nagyobb a has; többnyire fekszik, végre föl nem kelhet, s a halál véget vet a bajnak. Ha a mételyben megdöglött juh fölbontatik, a bőrlehuzásnál már a bőr alatt találunk kiömlött vizet, máj — a baj fő fészke — igen nagy, kemény, reszint puha, porhanyó, sárga, tele mételyférgekkel. Okai mind azok, mellyek a rothadásnyavalyáké (l. ezeket). Gyógyítása nehéz;

mindenekelőtt az okokat kell eltávolítani; azért a lapályos mocsáros helyről magasan fekvő, édes legelőre kell hajtani a juhokat, hol lehetséges, hol pedig nem, ott tartós nedves, ködös időben az akolban tartani. Mielőtt a legelőre hajtának is, előbb szénával meg kell őket etetni. Belsőleg: 2 lat fenyőmagpor, 2 lat tarnicsgyökpor, 1 nehezék zöld gálicz sóval keverve, naponként 3—4 illy adag s 4—5 nap egymásután. Lehet terpetinolajt vagy más bűdös állati olajt is hozzá tenni, $\frac{1}{2}$ —1 nehezéket. Vagy 4 lat üröm, 4 lat kálmosgyökpor, 2 lat korom a kályhából vagy kéményből, 1 lat égetett csontpor, 1 lat terpetinolaj, 1 lat bűdös állati olaj, 2 lat só, összekeverve, hetenkint kétszer. Ezen keverékből minden darabnak mindig egy latot adunk be sóval. Jó ezenkül a makk vagy gesztenye, tölgy és fűzfahéj s mészviz. Italul csupán tiszta viz. A betegséget könnyebb kikerülni, mint gyógyítani, azért, hol csak lehet, a lapályos, vizes helyeket, harmatos, deres legelőt kikerüljük. Ha a vizes legelőt nem kerülhetjük, adjunk hetenkint 2—3-or ürmöt, kálmosgyökeret, fenyőmagot, sót. Ha a mételyes juh orvoslásra eleinte nem javúl, le kell vágatni, míg husnál van. Később igen elsoványodik, hús nem enni való, bőre s gyapja is értéknélküli.

Szörféreg.

A bárányok és toklók közt járványosan uralkodik ez a baj. Jelei főleg: a bárány gyöngé, légzése nehéz; erős, tompa köhögés kinozza; gyakran nyálkás gombolyagocskákat köhög ki, mellyek nem más, mint összegömbölyített szőr-

férgek. Felbontásnál a tüdő közt levő légcsők telvék szőrférgekkel Okai: néha az egészségtelen anyák, máskor a többi körülmény, melyek a metelyt okozzák (l. ezt.) — Gyógyítás: Ha a szőrféregbeteg bárány még szopik, anyjának jó, egészséges, fűszeres, édes szénát, zabot adunk, és gyakrabban megsózzuk azt; ha pedig már el van választva, ennek adunk jó szénát, zabot, sót, vagy egészséges legelőre hajtjuk. Azonkül üröm, tarnics, kálmosgyök igen hasznos; sokan dohányport javallnak a bárány orrába fúni, hogy a szőrférgek prűszögés által jöjenek ki; mások ismét azt javallják, hogy a beteg bárányokat istállóba hajtjuk, itt fenyőmag s dohányfüstöt csináljunk s hagyjuk benne a bárányokat, míg jól köhögnek, azután eresztjük szabadra s így nagyobb része meggyógyul.

Főlfuvódás. Dobkór. Főlpuffadás.

Ezen betegség igen gyorsan végződik, mert $\frac{1}{2}$ —1 óra múlva a 4-dik gyomor főlpukkanásával s halállal végződik. Jelei főleg: a juh rögtön elszomorodik, nem eszik, vékonya szemlátomást nő, kivált a bal oldala igen főlpuffad, ráütésre dobhoz hason hangot ad. Okai: sok nedves eledel, u. m. lóher, luczerna, vetés, buja fű, bükkön, hamar befalt burgonya vagy szemes jószág, kivált, ha mohón még vizet is iszik reá. Gyógyítás: $\frac{1}{2}$ nehezék kőolaj, 2 lat pálinkával minden darabnak ismételve, vagy dohányfőzet; de legjobb s legbiztosabb a mézsviz. E használatra a birkás gazda tartson mindig kéznél jó égetett meszet üvegbe akkép zárva, hogy lég ne jöhes-

sen hozzá, különben minden beszívó hatását elveszti. Vagy ha a mész-régi, jó erős tüzre teszszük azonnal, s ebből tyuktojásnyi nagyságot 1 pint vízben fölolvasztunk, ezen olvadékot 3 részre osztva, 15 percz után, még melegen, a juh szájába öntjük. Ha az egész nyáj fölfuvódik, hol lehet azonnal vízbe kell őket jó mélyen hajtani s ott állni hagyni, még igen nem fáznak. Szemes jószág által okozott fölfuvodásnál legjobb hasznot tesz a sok víz; t. i. jó, fris, hideg kutvizből 5 perczenkint egy pintet öntünk a juh szájába s 15—20 percz múlva egészséges. Végső s bizonytalan szer a g y o m o r s z u r á s, troakarral vagy is szurcsappal, mint ezt a szarvasmarha fölfuvodásánál leirtuk. A juh nem állja ki olly jól e műtétet, mint a szarvasmarha; azért ezt csak legkétesebb esetekben használjuk.

Vérhugyozás.

Jelei főleg: a juh meleg, szomjas, menése feszes, vese táján nagyon érzékeny, gyakori erőtetés a vizelésre. Ha segély nem érkezik, nagy forróság következik reá, a juh elgyöngül, végre föl nem kelhet s eldöglik. Okai: ha sok juh vagy nagy része vérhugyozásba esik, legelő az oka; hol több füvet, melly a vesét ingerli, vagy lobot okoz, esznek. Vérhugyozást okoznak még sok fának bimbai s gyöngye levelei is, p. o. tölgy, nyár, fenyő, nyír, egerfa sat. Egyes juh vérhugyozást kaphat ütés, dobás által a vesetájra. Gyógyítás: Mindenekelőtt az ártalmas legelő helyett jobb, tisztább legelőre hajtassanak a juhok. Gyógyszerül 1 nehezék salitromot és egy lat kesersót

adunk liszt vagy korpamoslékban, 2—3-szor naponként minden darabnak; vagy 1 nehezék tim-sót 1 itcze tejbe, egyszer naponként. Néhány nap mulva pedig az előbbi szerek után 5—8 szemer kámfort tojás sárgájával összehabarva, naponként kétszer.

Hasmenés.

Hasmenés az ujonszült báránynál egészséges; de ha 4 napnál tovább tart a juh, szomoru kezd lenni, nem igen eszik, s tán gyöngeséget is mutat; már ekkor betegség. Okai: meghűtés, sok evés, vizes, savanyú, iszapos legelő, rossz víz, nedves, hideg idő. Bárányoknál a rosszul tartott anyák rossz teje. Gyógyítás. Üröm, kálmos, tarnicsgyök, fűzfahéj, fenyőmag porrá törve, sós vízzel megnedvesítve. Ezenkül jó szénát adunk nekik, legalább egyszer naponként s óvjuk a meghűtéstől, megázástól. Szopó bárányoknak keverjünk össze 2 lat magnesiát, 6 lat rhebarbarát. Ez 3 napra való. Reggel és este hatod részét adjuk be vízzel. Nagyobb bárányok és birkáknál fenyőmag pálinkával nedvesítve is jó.

Kergeség. Kergekor. Szédülés.

Ezt csak a bárányok és toklók kapják meg s néha már a született bárányoknál is tapasztaltatik. A kór fészke a velő, hol egy vagy több hólyagféreg találtatik. Jelei főleg: a bárány szomorú, anyjától hátra marad, lefekszik s kábultan fekvé marad, forogni kezd, úgy hogy feje körül forog a teste; a forgás arra történik, hol a féreg van. Ha a kerge bárány koponyáját ujunkkal nyom-

kodjuk, olly helyet fogunk találni, hol a koponya fala vékony, a nyomásnak enged s ez a hólyagféreg helye. Illy nyomásra a bárány visszahuzza magát, mert fájdalmat érez, vagy összerosgyik. Ha a féreg mélyen van, illy puhaság nem találtatik a koponyán. Gyógyítás a csak a hólyagféreg eltávolítása által lehetséges, ezt vagy szurcsap (troakar), vagy különösen erre készült lékelő (trepan) eszköz által történbetik, de ritkán van e műtétnek sikere. Legjobb a világosan kifejezett kergét, baj kezdetén, míg el nem soványodott, s bőre el nem romlott, megölni a juhot. Husát megehetni bátran, minden veszély nélkül.

Bögölyféreg vagy kukacz.

Julius és augustus forró hónapokban az ugynevezett juhbögöly (oestrus ovis) nyáj körül röpdöz, az alvó vagy kérődző juh orrára száll, ennek szélén le teszi a takhártyára tojásait, itt az állati melegség által csak hamar kikel a bögölylégynek tojása, s kis kukacz lesz belőle. Ez a juh orrába fölmászik, egész a homloküregig, itt a takhártyába fészkei magát, s eleinte a takból él, utóbb ingere által gyuladást és genyedést okoz, végre mint megnőtt, innét kiesik magától vagy a juh prűszögésére, s földbe ássa magát, hol, mint báb az utolsó változáson megy át, végre bőre fölrepedvén, belőle a döngő szárnyas légy kiröpül, az ismét a juh orrába rakja tojásait s így tovább. Néha az orr teli van illy kukacczal (50—100) s illy esetben halált okoznak. Jelei: A juhnek különös menése van, lábait emeli, mintha mindig vízben járna, vagy valamit átlépni akarna, orrát

föltartja, ideoda veti s hirtelen a földre üti magát, erősen fú vagy prűszög, s ilyenkor takba takart néhány illy kukaczt prűszög ki. Egy és két éveseket támadja meg, öregebbeket nem. Gyógybánás. Dohányport vagy is burnotot fölragott toll által fuvunk orrukba mindkét felén, vagy hunyorgyökpört. Mások pálinkát vagy terpetinolajt javallnak a juh orrába tölteni, mások kéngyertyát orra alá tartani. A kéngyertyával vagy hunyorporral vigyázva bánjunk, nehogy hamarabb megöljük a juhot, mint az orrában fészkelő kukaczkokat. Megelőzni a betegséget az által lehet, ha reggel kihajtás előtt július és augusztus hónapokban naponként a bárányok és toklóknak az orruk körét bűdös állatolajjal vagy kalamászszaal megkenjük. Ennek szagát kerülük a bögölyök s tojásait ide nem rakják. Tanácsos volna ezen hónapokban este naponként minden bárány s toklónak orrát vizes pálinkával kimosni, hogy a belerakott tojásokat lemossuk.

Bárányvérhas. Báránybéllob.

A vérhas nagy pusztítást tesz évenként a gyöngé csak néhány napos bárányok közt. Negyedik gyomrában (oltó gyomor) a tej megalszik, turos része összefut, s kisebb vagy nagyobb furkót, gomboczt képez, mit a bárány meg nem tud emészteni; de nagysága miatt gyomorból a belekbe sem mehet, megavasodik s bűdösödik a gyomorban, gyuladást okoz, s végre halált. Jelei: a bárány szomorú, keveset szopik, félrevonja magát, összehuzottan fekszik, nyög. A tej megturósodását gyomorban az anyák sűrű teje

okozza, ennek pedig az az oka; hogy a birkás gazdák juhaikat hágástól ellésig szűk takarmánnyal tartják; de ellés után egyszerre a legjobb és sok takarmányt adják nekik, azt mondván, hogy most a juh nem csak magát, hanem bárányát is kell táplálnia, s így a tej sűrű, igen tápláló lesz, a bárány nem bírja azt megemésztetni s gyomrában az említett furkók, gombóczok képződnek. Megelőzzük ezen gyógyíthatatlan bajt az által, hogy a juhot viselő korukban is jól tartjuk, mert hisz ekkor is kell táplálniok a bárányt a méhben, s ellés után nem adunk egyszerre szokatlan jóságú és sokaságú eledelt. Ellés előtt és után egyenlően kell jól tartani a juhot. A bárány legtöbb esetben elvész, akármit adunk is neki.

DISZNÓ VAGY SÖRTES.

A disznó igen hasznos házi állat. Mennyi hasznát veszszük jó ízű husának, kiki tudja. Ezért azt gondolhatnók, hogy nagy figyelem fordítatik a disznótenyésztésre, pedig nem úgy van; mert szegényeinkre meg kell vallanunk, hogy tulajdon szükségünket sem tudjuk e részben fődözni, s évenként több disznó hajtatik be hazánkba, mint kivitetik. Hogy ez másképp lehetne, igen természetes. — A disznótenyésztésnél fő dolog jó fajta szert tenni. A disznótenyésztés végcélja a hizlalás; ezt pedig csak jól hizó disznók nevelése által érjük el. A fajtaválasztásban tehát erre vigyázzunk főképp. Melly disznók jól hizók, azt a tapasztalás mutatja meg legjobban. A nagytestű, rövidlábú, göndörszőrű legjobbnak tartatik. Malaczok közül csak azokat alkalmazzuk tenyész-

tésre, melyek jó testalkatuk s gyors növésök által jó ivadékot igénylenek, a többit vagy kiherélve 2 éves korukban meghizlaljuk, vagy más célra használjuk. A nöstén már egy éves korában alkalmas a tenyésztésre s már ekkor megszőkott görgeni. A disznó 16 hétig poczos, melly idő eltelte után 6—12-öt malacozzik. Az először malacozó fiatal nöstén alatt csak 2—3 malacot hagyunk, hogy a szoptatásnál meg ne erőtesse magát, mert még tulajdon teste sincs egészen kifejlődve. Malacozás után ismét 5—6 hétre meg — görög s így évenként kétszer szaporít a jó fajta disznó. (A malaczokat 5—6 hétig kell szopni hagyni). A tenyésztésre nem szánt kan és nöstén malaczokat 6—8 hetes korukban ki kell herélni, mert így a hizlalásra alkalmasbak. A kant csak egy éves kora után kell görgésre használni. Előbb gyöngé. Minden kanra 10—12 nöstént számálalunk. A két éves korában hizlalt disznó husa legjobb ízű, ekkor legjobban is hízik. A hizlalásra szánt malacot már első évben is jól kell tartani, hogy teste jól kifejlődjék, nagyra nőjön, s ekkor második esztendőben rendes hizlalás mellett bámulásig meghízik. A tenyésztésre már nem alkalmas igen 5—6 éves kan és nöstén is jól meghízik, de hizlalás előtt szinte ki kell őket heréltetni.

Disznónak a növény- és állati eledel egyaránt jó táplálék. Növényországból megeszi a fűvet, gyökeret, magokat, tököt, burgonyát, makkot; állatországból a férgeket, kukaczoikat, vért, hust sat. Innét a disznó tartózkodásának természetes helye a nedves, pocsolyás, ingoványos helyek, vizek, folyók partjai, hol gyökér s férge.

ket keres, a puha földet fölturva; szereti ezenkül melegebb nyári időben a vízben, s sárban heverést; azért az illy pocsolyás, sáros tájékon különösen jól hizik. A tarló is jó legelő, hol a jó fűvön kívül, még sok magot is talál.

A hizlalás különféleképp történik. Makkos erdők vidékén, ősszel, a makkra hajtának, itt jól és hamar meghíznek. Az illy hizlalás legolcsóbb is. Sörfőzés, pálingaégetésnél törköllel, moslékkal, sajtos majorokban savóval sat. hizlaltatnak. Közönséges házi tartásnál a konyhamoslékon kívül tököt, burgonyát, áztatott árpat, kukoriczát adunk nekik. Legczélszerűbb a hizlalást tökkel kezdeni, mert ettől belei kitágulnak megerősödnek, azután főtt burgonyát darával meghintve etetni, s ezt vagy áztatott árpával vagy kukoriczával fölváltva. A disznó jobban hizik, ha többféle eledelt adunk neki; mert így étvágya föntartatik, s ha egész hizlalás alatt ugyanazon eledelt kapja, ráun, nem eszik s így nem is hizik. Az így hizlalt disznó husa izesebb, zsirja keményebb, ikrásabb s drágább is, mint a pálinka és sörháznak moslékán hizott disznóé. A hizlalás vagy zárt ólakban történik, vagy pedig az udvaron szabadon s ez utolsó, hol tehetni, a legjobb hizlalás, mert a disznó mérsékelt mozgás mellett mindig jó étvágygyal eszik s így jól hizik, azonkül a számára készített vizes gödörben kedvére heverhet, s ezen heverés a hízást igen előmozdítja.

A nem hízó, ugy nevezett magdisznókat télen meleg ólban kell tartani, elegendő alommal ellátni, hogy ne fázzanak, mert a hideg nem kedvez egészségek és kifejlésöknek; azért hideg tar-

tományokban rosszabbúl tenyészik a disznó, mint melegebbekben.

Disznók betegségei.

A disznók betegségei közt első helyet foglal a pokolvar vagy lép fene, melly különböző alakban jó elő és pedig először mint

Nyelvpokolvar, nyelvrák.

Természete ugyanaz, mint a szarvasmarhánál (l. ezt). Jelei főleg: a disznó bágyadt, nem eszik, nyelvén és szájpadrólán fehér hólyag támad, melly hamar megfeketül s olly változásokon mén keresztül, mint a szarvasmarhánál (l. ezt.) Gyógyítás: először hánytatót adunk neki, t. i. 20 szemer fehér hunyort, 3 szemer hányborkót, savóban vagy lisztes moslékban, s ha $\frac{1}{4}$ óra múlva hányás nem következik, ismételjük azt. A nyelvvel úgy bánunk, mint a szarvasmarhák nyelv-rájánál (l. ezt), később 1 lat kálmosgyököt, 1 lat fenyőmagot 1 font vízben keverünk össze, s fél nehezék sósavanyt adunk hozzá, naponként 2—3 illy adagot.

Torokgyík.

Disznóknál gyakorta a pokolvar mint torokgyík jó elő, meleg nyáron a hízó disznók közt nagy pusztitást tesz. Jelei főleg: a disznó nyugtalan, ide oda szédelg, egész testében remeg, rőfögése tompa, nyelvét kilógatja, nagy a forrósága, feje, nyaka igen földagad, a dag a lábokig ér, nyelése nagyon nehéz, légzeni a legnagyobb

megerőtetés mellett is alig tud. **Gyógyítása:** mint az előbbinél, ama különbséggel, hogy hideg öntözéseket is használunk. Azonkül a melltájon két ujnyi széles, és 8—10 ujnyi hosszú ruhácskát, mit genyszalagnak nevezünk, huzunk a bőr alá. Hogy a szalag hamarább működjék, terpetinolaj és körösbogár keverékkel megkenjük. Itálába salitromot vagy puskaport adunk. A forróság kisebbedvén, erősítő szereket használunk p. o. 1 lat zsályát, $\frac{1}{2}$ —1 lat ürömöt forrázunk le 24 óra alatt vízzel, s egy lat kámforos pálinkát teszünk hozzá, 2 óránként 2 evő kanálra valót.

Fehér sörte.

A fehér sörte tünetényeiben hasonló a torokgyíkhoz, azon kivétellel, hogy a pokolvar itt egyes nyakmirigyet támad meg, melly a sörték szétállása által jelenkezik. A gyógyítás ugy történik, mint az előbbieknél, csak hogy itt még azonfölül a megtámadott mirigyet éles késsel kímetszük.

Pokolvaras orbáncz vagy sz. Antal tüze.

Olly jelekkel jó elő mint a közönséges pokolvar, egyszersmind a hátsó czombokon hason apró hólyagcsák mutatkoznak. **Gyógyítása** mint az előbbieknél. A meggyógyult disznókról azt tartják, hogy nem híznak meg, és száraz betegségre hajlandók.

Borsóka.

Gyöngy vagy köleskórnak is mondatik. Ez a disznónak különös betegsége s abban áll, hogy

a szalonna s husban, különösen a szalonna és hus közti rétegekben gömbölyű, köles, s borsónagyságú sárga számlálhatlan csomók találatnak. Az élő disznónál, kivált a betegség elején, nehéz ezen betegséget megismerni, mert a disznó jól eszik, vig, csak későbbben lesz bágyadt, szomorú, ekkor pofáján mind két felől és nyakán vizes dagja van. Szorgosabban megvizsgálván nyelvét a disznónak, alsó felén köles vagy gyöngyalakú csomókat találunk; azonkül a takhártyák kékvörösek, a sörte gyöngye huzásra is már kijő. A disznótenyésztők azt bizonyítják, hogy a melly disznó orrmányát gyakorta és erősen dörzsöli a falhoz úgy hogy vérzik, mellette rőfögése tompa, bizonyosan borsókás. A borsóka kifejlésében mindig tovább terjed, a disznó elsoványodik, sokszor vizkórba megy át s elvész. Sokszor csak a leölt disznónál találjuk a borsókát olly esetben is, hol nem is gondoltunk reá. Főnemlített csomókon kívül fölbontott disznónál a szalonna, háj, zsír, nagyon puha, a hus bemetszéskor ropog (a csomók át metszése miatt), megfőtt húsnál a csomók nagyobbak, még a füstölt huson is észre lehet venni a borsókákat. Ezen nyavalya sokszor a nagyon hirtelen hizlalás, vagy pálinkamoslék, és sörfőző törkölyetetés következménye. Eleinte a hus nem ártalmas; a baj nagyobb fokánál enni nem tanácsos. A baj többnyire gyógyíthatlan; némelly tartományokban azért törvényrendelete következtében az eladó tartozik visszavenni a beteg disznót.

Tüdőgenyedés.

A disznó nagyon köhög, nehezen léghetik, sárga, bűdös geny foly ki szájából, elsoványodik. Gyógyítása nehéz. Legtöbbit ígér a dárdany vagyis piskolcz, üröm, tarnics, angyalfűgyök, kálmosgyök. Ezen betegségben szenvedő disznó húsapuha, lágy, zsirja, szalonnája sat. annyira elváltoztak, hogy enni egészségtelen s meg is van tiltva. Sok tartományban a bajért is kezeskedni kell az eladónak.

Körömbajok.

Gyakran előjönnek a disznóknál, s úgy kell velök bánni mint a juhoknál (l. ezt.)

K E C S K E.

Honunk kevés vidékén tartanak kecskét a lakosok, de kevés vidék is alkalmas nálunk erre; hol azonban a körülmények kedvezők, a kecske leghasznosabb állatoknak egyike. Ennél fogva röviden megismertetni a kecskét nem lesz fölösleges. Kecske a kérődzők közé tartozik, juhnál valamivel nagyobb, hosszú szőre s álla alatt szőr-csomó van, s így testileg a juhtól nem sokban különbözik; de annál inkább természetére nézve, mert a juh szelíd, engedelmes; ellenben a kecske a szabadságot kedveli, víg, szeszélyes, pajkos, állhatlan.

October és december közt legjobb összeerezteni a bakkal, 21 hét után 1—2 gidát ellik, ezt 6 hétig kell szopni hagyni s elválasztás után,

ha bakhoz eresztjük azonnal, közönségesen ismét elfogadja azt, s így évenként kétszer ellik.

Kecske a hegyes, sziklás tájakot kedveli s épe tulajdonért lenne igen hasznos, népes, de terméketlen, hegyes, erdős vidékeinken (Árva, Turóc, Liptó, Szepes, Marmaros) azt tenyészteni; mert eledelt magának a legmagasabb kopár hegyeken is talál, ezekre nagy könnyűséggel mászik, hova egyéb házi állatink nem juthatnak. Az itteni kevés, de jó tápláló füvektől különösen jó kövér tejet ad s husa is igen jó ízű lesz. Falevelek, gyöngé ágak a kecskének kedves nyalánsága. Teje minden körülmény közt zsirosabb, jobb a legjobb tehéntejnél s hegyes vidékeinken 1—2 kecske 6—8 tagból álló családnak elegendő tejet, vaját, sajtot adna, mert jó etetés mellet naponként 3—4 itcze jó tejet ad. A magas, hegyes, sziklás vidékeken, hol a lég igen gyakran s hirtelen változik, hosszú szőrei alatt télen apró, finom, rövid pölyhek nőnek, hogy ezen légváltozást jobban elviselhesse. Ezen pöhely a legfinomabb selyemgyapjunál is drágább. Ebből készülnek a legdrágább kaschemir szövetek s ép ezen tulajdona is ajánlja a kecskét hegyes vidékeinkre, hol a juh s egyéb marhatartás nem diszlik. De itt az alább leírandó nemes kecskékkal kellene kísérletet tenni, s sikerülés esetében ezen szegény vidékeink nagy hasznót huzhatnának belőle: Nemesebb kecskefajok: 1-ör Az angorai kecske; szőre hosszú, finom, puha, fényes, többnyire fehér. Kis Ázsiában honos, hol évenként kétszer nyíratik, szőre teveszőr neve alatt mindenféle szétküldetik s különféle mesteremberek által földolgoztatik.

2-or Kaschemir kecske, Tibet és Kaschemir országokban — Himalaja hegy körül — honos s nagy szorgalommal tenyésztetik. Ennek szőre is hosszú, finom, selyempuha, és fényes; ez alatt pedig a bőrön azon igen finom pöhely van, melyből a kaschemir-szővet készül. E pöhely leginkább télen nő, nyáron elvész, azért tavasszal e végre készített füsűkkel kifésültetik. Növését a lakosok az által mozdítják elő, hogy télen, midőn istállóban tartatik is, naponként több órára a szabadba eresztetik a kecske. Lapályos vidékeken elvész.

E nemes fajok behozatala nagy nyereséget ígér hegyesebb vidékeinknek. Lapályosabb, termékenyebb tájakon kecskét tartani nem lehet, mert mind a legelőn, mind pedig istállóban szeszélyessége miatt nehéz vele bänni. A legelőn, hol engedelmes, s az emberhez simul, mint a a hív kutya, majd hirtelen elfut, a pásztornak ellenáll, ide oda futkos, s örömét látszik abban találni, ha a pásztort haragra gerjesztheti. Legelőn nem tart nyájával, hol ugrál, hol veszekezik egész nap, a pásztor kiáltásait, fenyegetéseit föl sem veszi. Azonkül étvágyra nézve is nagyon szeszélyes, mert majd mohón falja a füvet, majd ismét a keserű fák héját, majd a rajtok levő zuzsnót eszi; majd fabimbók és hajtások után hajhász egész nap, majd a száraz moh egész napi eledele — hegyes vidékeinken pedig mind ezt föltalálná. — Sok mérges növényt p. o. belindek, maszlag sat. örömmel megeszik s nem árt neki. Szinte illy változó szeszélyű téli istállózásnál. Az elébe tett eledellel ritkán elégszik meg, mert

ma a legjobb szénát mohón falja, holnap reá sem néz, inkább az istállóban levő szalmát, csalitot, vagy más marhák izékét eszi, majd ismét széna közül a kemény kórót keresi ki, mivel neki épen így, s nem máskép tetszik. Ezen torkos szeszélyességtől az által lehet elszoktatni, ha már kis korában egyszerre mindig keveset, de 5—6 izben is, adunk neki enni napjában, s addig mást nem, míg az elébe tettet meg nem eszi, de az eledel nemét gyakran változtassuk.

KUTYA.

A kutya házi állatink között legszükségesebbek és leghasznosabbak közé tartozik; s minden házi állatnál inkább megérdemli a házi nevezetet; mert egy állat sem simul olly híven az emberhez, mint a kutya; s kétségkívül ez volt az első állat, melly az emberhez ösztönszerűleg szegődött, s ennek segedelmével birta csak az ember a többi hasznos állatokat hatalma alá hódítani. Emberhezi vonzódása olly hatalmas, hogy most vad kutyát sehol sem találni. Szeretettel, hálával, s bizalommal simul az emberhez, jóllehet hajlandósága s hivsége sokszor durvasággal, megvetéssel viszonoztatik. A kutya ugyanígy leghivebb kísérője a gazdának, hon házat, mezőn pedig nem csak nyáját őrzi, de védi is őt az emberek s állatok éjjeli rablások ellen. Vannak példák, hogy egy kutya 10—12 rabló ellen diadalmasan védte urát. A vadászatban segítője. Nélküle kevés vad jőne asztalainkra. Némelly tájakon kocsit, szánt kell

vonna, mesteremberek műhelyeiben kereket tipornia, szóval a kutya az embernek hű szolgálja, kísérője, védője.

Értelmi tehetsége olly nagy, hogy urának minden szavát, minden mozdulatát megérti; emlékezete olly jó, hogy mit megtanul, el nem feledí, a leghosszabb utakat úgy megjegyzi magának, hogy 50—60 mérföldről is ugyanaz uton, mellyen ment, tévedés nélkül vissza tud menni. Engedelmessége ura iránt korlátokat nem ismer s egészen rabszolgává alázza magát, s a legdurvább bánást urának egy barátságos szava, vagy simogatása elfeledteti vele, mert boszút nem ismer. Testi tulajdonai: szaglása olly jeles, hogy urát nyoma szagáról több mértföldre fölkeresi s ezer ember nyomától is meg tudja különböztetni; a vad csapását szagáról követi; mozdulata élénk, gyors, fáradhatlan, ereje nagy, bátorsága rettenhetlen ellenei ellen, úgy hogy a legerősb állatokkal is diadalmasan megmérkőzik: tenyésztésben nagyon szapora, egészsége igen és erős ép, és e két jeles tulajdona az, mi miatt olly kevésre böcsüljük, mert gond nélkül is elég kutyánk van.

Nálunk a beteg kutyát nem orvosoljuk, hanem sorsára hagyjuk, azért fölösleges s hálátlan munka volna a kutyák betegségéről értekezni, de haszna miatt hálául követelhetik a hív kutyák, hogy legalább emberien bánjunk velők. Azonkül a tenyésztésnél szorgalom s fölügyelés által czéljainkra sokkal alkalmasbakat nevelhetünk, s így önhasznunk is parancsolja, hogy a kutyák nevelésénél bizonyos szabályokat kövessünk.

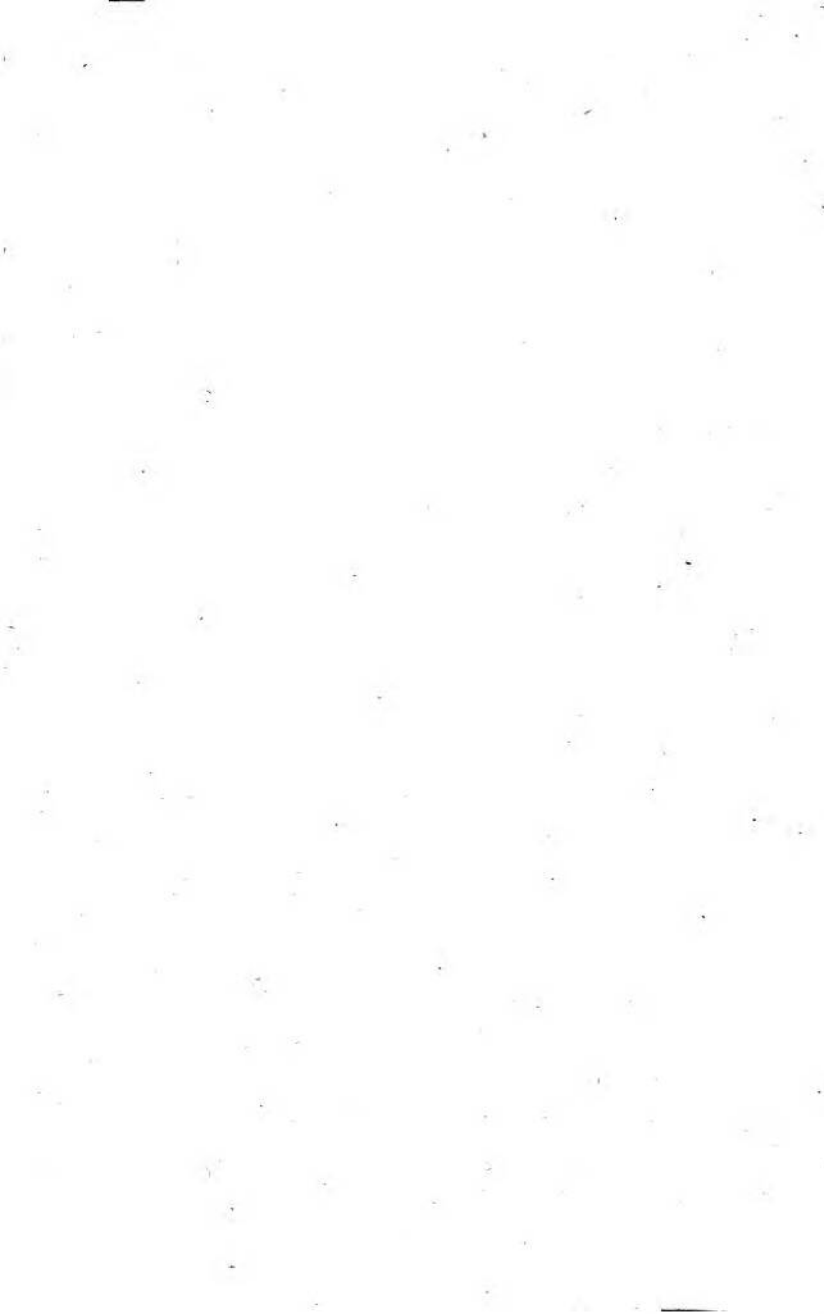
A kutyának ártalmas, ha őt a nemi ösztöntől visszatartjuk, ez által eltunyúl, elhízik, komor, mérges, szeszélyes lesz, rendeltetésének roszul felel meg s hamar veszetségsbe esik. A nőtén 60 — 64 napig poczos; 6 — 8-at kölykezik; a kölykek 8 napig vakok. A falusi nép hamis előitélete azt tartja, hogy ha vak kutyákhoz érünk, a köröm megvakul: ez nem igaz. A szoptató kutya alatt legfőlebb 3 — 4 kölyket hagyjunk; a többit fojtsuk vízbe, de ne kinozzuk, mint a pajkos gyermekek, hanem követ kössünk nyakukra, s úgy vessük abba. A sok kölyök igen elgyöngíti az anyát. Az anya kimélése miatt téhéntejet tegyünk a kölykök elébe, hogy ezt tanulják enni; s így könnyű elválasztani is őket. A lánczra szánt házörző kutyát fiatal korában szoktassuk a lánczhoz, naponkint 1 — 2 óráig lánczra tévén őt, többi időben pedig bocsássuk szabadon. Így sokkal jobban megfelelő rendeltetésének, mint ha csak később teszzük lánczra. Legegészségesebb eledel a kutyának a hus növényételekkel keverve: erre ugyan nem igen ügyelünk, mert az asztal, és konyhamaradékot szoktuk neki vetni, de mivel az ember is hus és növényételekkel él; hulladék a kutyának is természete szerint van. Csontot már fiatal kutyáknak is lehet adni. A csont jó táplálék minden kutyának, könnyen megemésztí azt s általa fogait is tisztítja, azért fonák kimélés, ha szoba kényes kutyáknak asszonyaik csontot soha sem adnak, félvén, hogy a fogacskáikat a csontragás elrontja. Vadászkutyának, mellyet a vadság bizonyos fokán kell tartanunk, a hust nyersen ad-

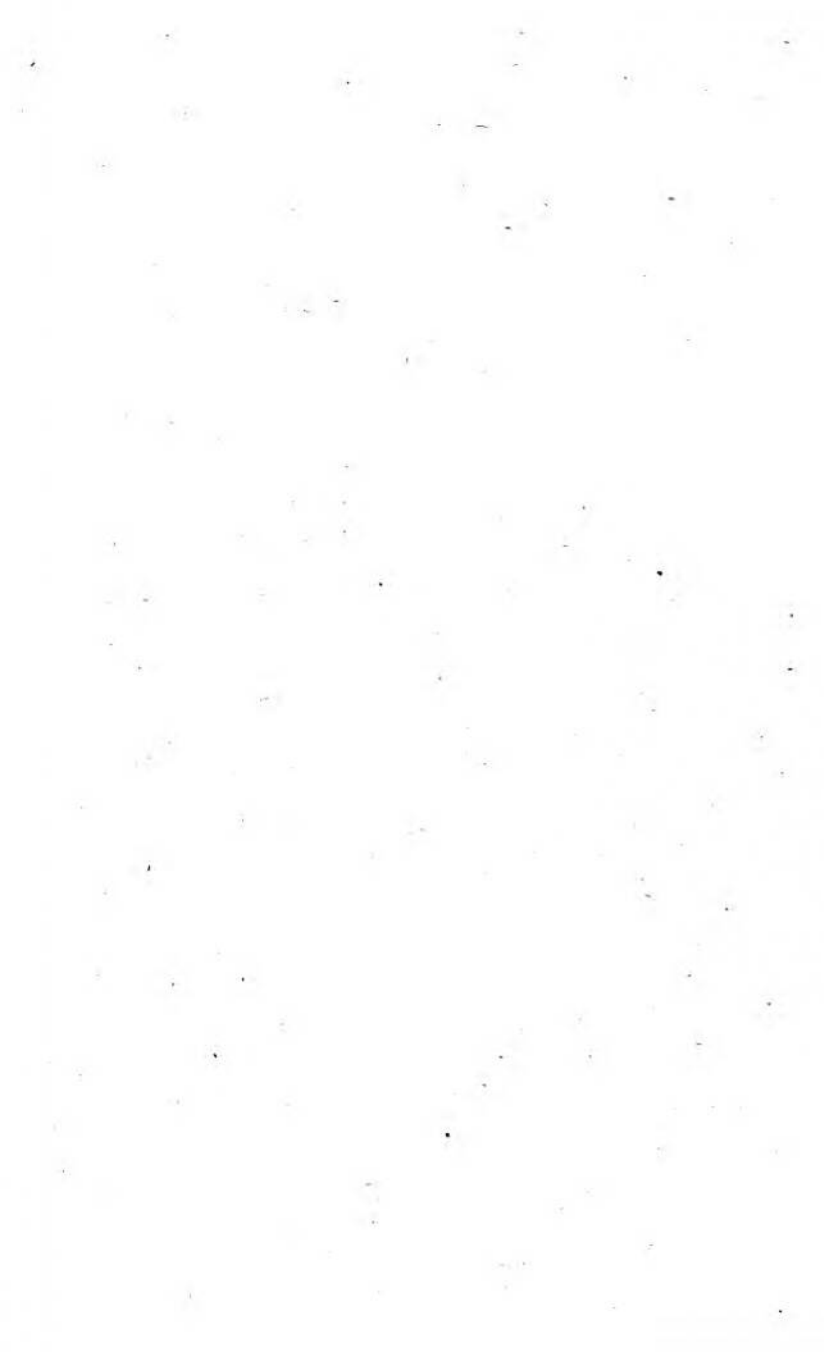
juk. A fűszeres ételek ártanak a kutyának: innét magyarázhatni, miért vannak az asszony-ságok elkényesztetett szoba vagy ölebei annyi nyavalyának alávetve. A házkutya vidám, élénk, életének örülve bátran szembe szál ellenével, szabadon élvezve a szabad lég jó teteményit; az ölebecske ellenben félénk, kövér, tunya, egész nap meleg vánkoston heverve, félig zárt szemekkel alvva, a szabad légen tüstént csúzt, tagszaggatást kap, végre tunya életének bére a sok nyavalya, köszvény, ideggyöngesség.

Veszettség, ebdüh.

Eredetileg csupán a kutya, farkas, róka s macskánál fejlődik ki. Nyavalya alatt sok nyál választatik el s ez a ragály fészke. Többi állatokra csak a veszett állat marása által ragad; vagy ha veszett állat nyála sebhez, vagy a fölbörtöl lemeztelenített testrészhöz ér. Ezen ragadós természete miatt a legveszélyesebb nyavalyák közé tartozik, mert a kifejlett veszettség állatnál s embernél gyógyíthatlan. Veszélyességét neveli az is, hogy a veszett állat, vagy ember ellenállhatlanul mindent megharapni ügyekszik, s így a nyavalya néha nagyon hamar terjed. A veszettség jeleit és gyógyítását az embernél bőven leírtuk az „Egészség s rögtön esetek gyógytanában“. Gyógyítása az állatoknál is szinte ama előadott elvek szerint történik. A veszettség kifejlődésének okai bizonytalanok. Nagyon ingerlékeny, haragos, elkényesztetett, puhán, szobalégen tartott ebek nagyobb hajlandósággal bírnak arra, mint

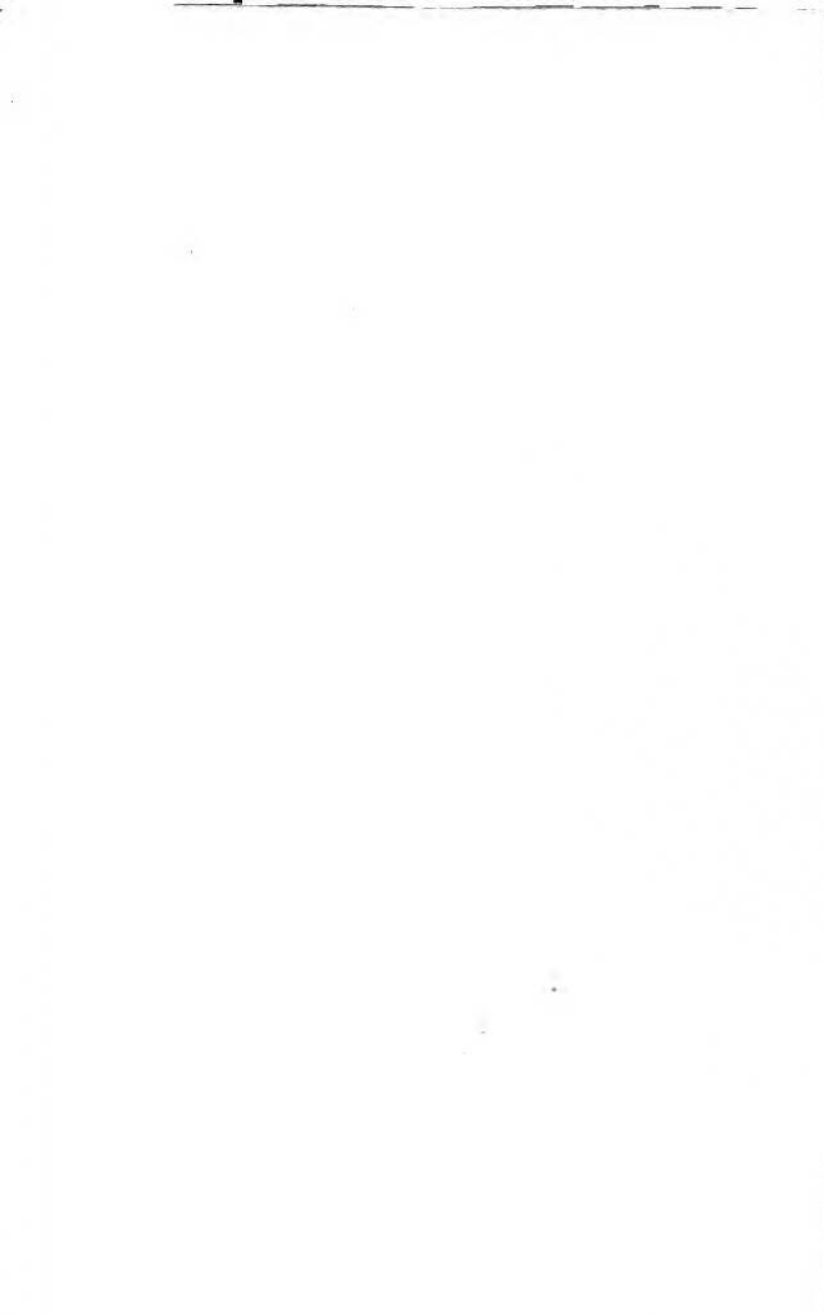
a szabad légen tartott, természetes körülmények közt élő kutyák. Nagy meleg, vagy hideg; a meleg s hideg hirtelen változása; haragra ingerlés, bosszontás, nagy ijedés, félelem, szomj, éhség kietörését okozhatják, különösen pedig a nemi ösztön kielégítésének megtagadása; azért a szabadon élő, ezen ösztönt annak idejében szabadon gyakorló ebeknél ritkább a veszettség.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z176507102

